

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година IX

књига IX

свеска XXXVIII

мај 2014

38

Народна библиотека „Данило Киш” Врбас

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник

Небојша Деветак

Оперативни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Слободан Елезовић,
Емсура Хамзић, Никола Шанта, Павле Орбовић и
Светислав Шљукић

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

21460 Врбас, Маршала Тита 87

Тел/факс +381 (21) 707-566

e-mail: casopistrag@sbb.rs : casopistrag@yahoo.com

www.biblvrbas.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Гала Чаки, академски сликар

Часопис се финансира из буџета општине Врбас и Покрајинског
секретаријата за културу

САДРЖАЈ

пѐраї поезије

Ивана БУНТИЋ.....	5
Мина ГЛИГОРИЋ.....	9
Ивана ДРАГИН.....	13
Дуња КАРАНОВИЋ.....	16
Милица ЊЕЖИЋ.....	18
Тијана РАДОВАНОВИЋ.....	21
Александра СТОКОВИЋ.....	25
Олга ТРУБАРАЦ.....	31
Тамара ХРИН.....	33
Марија ЧАЛИЋ.....	36

пѐраї прозе

ДрагомирДУЈМОВ.....	41
Александар СТАМЕНКОВИЋ.....	46
Здравко КРСТАНОВИЋ.....	56
Никола ШАНТА.....	60

пѐраї на пѐраїу

Рајко Петров НОГО.....	68
Жарко ЂУРОВИЋ.....	74
Момчило ГОЛИЈАНИН.....	81

пѐраї друџиџ

Хоџа Ахмед ЈЕСЕВИ.....	87
Јосиф БРОДСКИ.....	89
Елена БУЈЕВИЧ.....	91
Габријел КОСТЕЉНИК.....	95

пїраї єїекїїра

Јованка КОЗЛОВАЧКИ Дамјанов.....103

пїраї ицципїаванџа

МирољубМИЛАНОВИЋ.....105

Зоран ЂЕРИЋ.....108

Радмила ГИКИЋ Петровић.....111

Раденко КОНДИЋ.....115

Милица ЈЕФТИМИЈЕВИЋ Лилић.....119

Чедомир ЉУБИЧИЋ.....122

НедељкоЗЕЛЕНОВИЋ.....127

МирославРАДОВАНОВИЋ.....130

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло.....133

Благоје ЕРАКОВИЋ.....136

пїраї наелеђа

Батрић БАЛОВИЋ.....139

Напомена:

Финалистe 46. Фестивала поезије младих у Врбасу је одабрао жири у саставу: Перо Зубац, Душан Стојковић и Бранислав Зубовић

Ивана БУНТИЋ, Мостар

ПОСУДИ МИ

Могу ли писати пјесме
Од остатака мене у теби.
Потрошила сам те...
...сам си се пролио.
Накривим шешир благо поздрављајућ'
На очи скитнице га спустим
.. лагано се закашљем
С рукама у капуту..
Стала покрај..
Цесарићеве петролејске лампе.
..што да мисле,
Нег' да сам пјесник..
А Арно лети!
Знам... Фиренза сад је кишна.
Дај пробери по души,
Раскончај мисли.
..хладно ми је..
Само ми посуди.
.. и тинту и перо и мало бола..
Накривим шешир поздрављајућ'
У стилу талијанских поета.
Потрошила сам те..
посуди ми мало свог пјесничког свијета.
Вратит ћу ти кажем
.. по познанику ил' незнанцу..
Мало рима, њих не трошим.
.. и љубави поскривечки..
У џеп да и не зна путник што ти носи.
Посуди ми док одем,
Док се не снађем тамо.
Вратит ћу ти кажем
или вратит ће ти се само.

СНОВИ

Утонула сам у сан
На додир мекан
На рукама рукавице
Због промрзлог сјећања
Палила бих индијанске ватре
И китила се веселим перјем
У сутону
На плажи од обећања
Она ситна зрна пијеска
Што клизила су низ твоје прсте
Биле су само
Успаванке
И свете пјесме
Које?
Човјеку мрких очију
Топила бих
Знам,
Топила бих наше секунде
Својим дахом
Причали би
О суморном времену,
О празновјерјима.
Гледао бих у страну
Враћала бих те погледима
Истина се будила
Кроз боје румене брескве
Пејзаж на длановима.
Снови...

АРСЕНЕ, ИДИ

Душо моја,
Арсенову пјесму
сад бих ти написао
да ме нису претекли...
Ма у свему тај Арсен
краде од мене!
и име твоје...
и све је код њега тако боље.
Душо моја,
ја нећу красти
макар са шашавим ријечима
на пјесничко дно ћу пасти!
...али ево кренимо...

Само гдје и куда?
 Нисам ни витуоз на клавиру,
 кад теби пјевам фајшам
 и понеки тон..
 кад на твом портрету радим
 прејаке су ми боје
 и увијек усне недовршене стоје.
 На очи набаћим
 само мало сјене и туге..
 али гледаш ме са платна
 .. тако снажно, тако јако..
 да су моје очи стакло
 пред и насликаним погледом
 нацикле би лако.
 Арсене, крадеш ми све!
 Ја пјесник натјеран на портрете
 само да се ријешим сјете.
 Ја музичар стјеран на три тона,
 Арсене, моја је она!
 Макни прсте са акорда
 њеног имена..
 Иди даље!
 По клавиру њена коса
 ..сада пада..
 Иди Арсене из нашег града.

ОТИШЛИ, НИСТЕ ПИТАЛИ

Немирне руке,
 Подрхтавају
 На дањем свјетлу.
 Глас искренности душе
 Попут распупаних
 Грана трешње
 Пара све у мени
 Оставили сте трагове
 Црносиве....
 Бацили попут пљуска
 Многе ријечи...
 Отишли...
 Без права на одлазак!
 Нисте питали.
 Ма одакле вам право?
 Својатате моје сузе
 Својатате моје ријечи
 Својатате моје истине
 И Нову земљу...

И индиго руже...
И наше ауре...
Нашу апокалипсу.
Ма одакле вам право
Што сте куцали
А нисте жељели ући?
Плешеш на туђу мелодију
Смијеш се
Нагињеш је према земљи
Пјесничке те очи прате
Тешке траже смирај
На бјелини папира
У бијелу постељу
Црне сузе ушушкавају...

Ми, уље на платну, 200x140 цм, 2012

Мина ГЛИГОРИЋ, Београд

БАНДЕРЕ У ЗНАКУ ПИТАЊА

Узлећемо
све смо ближе
садашњости
У белини бесконачности
бандере у знаку
питања
размазан обрисак
ружних светова
промиче
остаје
на ивичњаку забрањеном
за fine девојчице
Све боје гмижу
под слепоочницама
кожа кожи
шкрипи
ломи се
део мене
остаје
у спорој траци
где живот је потаман
између дисања и неповратно
испружене линије

У САЗВЕЖЉУ

Постављаш по поду
камење

Облачиш ми
свечане полутонове

Расипа се по своду
нада од чисте праматерије

Може се чути
свемир где претеже
на моју страну

Везан
разасрт
у сазвежђу белог Лава
сијаш, као слободан

У симфонији неба
просипа се млеко

НЕМИ ФИЛМ

Желела сам живот као на филму
кадар по кадар
до свечаних парада у моје име
узде слободних лутања
и то вечно спомињање

Нећу бити само мотив
на великом платну
песничког живота

Желела сам све као на филму
од суве страсти набрекле вене
и да их као тесто стискам
поводљиве успомене

Нећу бити утеха
на измрцварена
устројства небу

Желећи живот као на филму
сцену по сцену добијеш и
секвенцу туђе патологије
све има своју цену

Желела сам тај живот као на филму
Полусвесно претплаћена
на бесне праведнике
крцкање стакла, снаге, тишине
стежање слова све до саме гуше
крцкање снаге, зуба, траке
Све сам то сама хтела
додуше

МИМИКА СУМРАКА

Зидови откуцавају
Светла с улице
ломе завесе
У осами
лево од огледала
кријеш се
од идеје мајке
од идеје оца
од идеје себе

Одјечи будуће тебе
чекају
али колико стрпљиво?

Зидови откуцавају
Одједном, ако волиш себе
твоја крв кључа
испод туђе коже
Мимика сумрака
Иза угла поглед
у огледалу
сажима те

Ходник се најежио

Одјечи будуће тебе
одбију се о књиге
збуњени
где си?
где си?

Зидови упијају
Мрак у коцки
кружи налево
од огледала
чекање
и кријеш се
од идеје данас
од идеје јуче
до неког сутра

Listening, уље на платну, 200x140 цм, 2012

Ивана ДРАГИН, Кикинда

ДАЈ

Купи ми...
Купи ми калейдоскоп!
Да могу кроз тај лажни дурбин да гледам витраже који се
крећу.
Не ове људе што прождиру срећу.

Купи ми...
Купи ми лилихип!
Када га у уста ставим од сласти да ми се уши вежу на чвор
и отупим на живота укус опор.

Купи ми...
Купи ми метар Андрића!
Да начиним шушкаву поњаву од литературе
и у једном потезу заштитим тело од промаје људи што журе.

Купи...
Купи ми вергл!
Али да ниже неке звуке из незнатних култура
или да свира тишину.

Дај чисто поље и ливаду,
камилицу, маслчак и детелину.

...

Или ме само пусти
да сањам.

ОДОХ

Фацетовано перципирам свет.
У мени рудименти менталних слика
и само одјек животног урлика.
Везујем нерве у цвет.
Не знам да л' ми се мисли мрет.
Суморна нарикача у сну ми кука.
Хладну кожу струже копрена.
Не она свадбена нити погребна.
Руку моју држи моја рука
у свету са безброј људи са безброј мука.

Фацетовано перципирам свет.
Не знам да л' ми се мисли мрет.
Суморна нарикача у сну ми кука
у свету са безброј људи са безброј мука.

Купим своје ефемерне траље и ...
Идем да живим.
Идем даље,
 даље,
 даље.

СЛИКЕ ЖИВОТА

Мирис сунчевих зрака
Пролеће милује завесе
Бела постеља
Мир.

Глас мајке
Осмех свежег хлеба
Загрљај милих звукова
Сигурност.

Звоњава крила лептира
Цвеће у очима
И голуб у срцу
Слобода.

Пробудим се крадом
И окована сам градом.

ИМПРЕСИЈЕ

Срећа
Дукати сена на златној ливади
Сунце у сноповима пролази кроз витраж
Филигранска крила лептира
Лево кукуруз
Десно сунцокрет
Пут

Лепота
Гобленски амбијент реке пред вече
Дупло дрвеће на обалама милује свој одраз
Вилин коњиц крза шевар

Љубав
Излазак сунца кроз чемпресе Тоскане
Прелазак у други свет
Ноумен безумља

Мир
У раној ори орошена паукова мрежа
У свакој капи дуга
Колајна незаборава

Носталгија
На углу стоји и шири руке
Са радија у колима чује се песма
обоје се смеју
Сећају се.

Дуња КАРАНОВИЋ, Н. Београд

ЕРИНИЈЕ

сваким даном
будимо се као нови људи

зли дуси-то смо ми
заостале инкарнације дојучерашњих лутања
измештене душе;
из дубина рудиментарних стварности
нагризамо своје нове оклопе
изгубљени
попут деце у непознатој средини

не прогони нас нико
до нас самих

ПРОМЕТЕЈ

једно лице имаш
и невешто га кријеш
вуцараш се по свету дволичја
и полако постајеш разрок
наказиш се
док те не прихвате
или прогласе лудим

APETE

лепим плакате живота
по стаклима аутобуских станица
тамо, где пише „забрањено”

па није живот
пропагандни материјал
не постоје приватни часови духа
ни специјални немачки апарати
за скидање масних наслага таштине
не постоји смисао по најповољнијој цени
само једно мало ја
чека да га прежврљају
тамо, где пише „забрањено”

ОДИСЕЈ

кад смо били давни
правио си најбоље жабице
да беже у хоризонт
уместо нас;
једна је обишла свет
знам, јер данас је стигла у мој
разбила ми прозор
и илузије;
и камен кад бациш
прво га научиш како да буде
савршен прекасно

Милица ЊЕЖИЋ, Бања Лука

ЖЕНЕ БЕЗ МУШКАРАЦА

Жене без мушкараца
 Саме износе кревете, фотеле
 И фарбају зидове
 Те жене не верују у креме за боре
 чак ни у боре
 Јер док бришу огледала
 Погледом мотре своје руке
 Жене без мушкараца сахрањују
 Мирно И не плачу на сахранама
 Оне једна другој превијају ране
 И никад не узимају завој на вересију
 Те жене саме граде и куће и гробнице
 И крај њих саде јорговане
 Њима нико не доноси шум мора
 у шкољкама
 Или цвеће за рођендан
 Оне су превише своје
 Да би И на кратко постале туђе
 Жене без мушкараца воде љубав
 Саме са собом
 Јер само оне знају који врхунац
 Их је достојан
 Оне рађају женску децу
 Са семеном мушкараца без жена
 Зато су те жене јаке као морски каменчићи
 Смејући се соли која их нагриза споља
 И ногама које их газе И бацају
 Сматрајући да је забавно
 Жене без мушкараца умиру чисте
 форма остаје целовита
 Јер за камен који се котрља
 Не хвата се маховина.

АПЛАУЗ

Низашта је свака реч
и свака мисао формирана
Комплексно као што је
„Желим да дишем ваздух
Између линија с твог длана
И то да буде доста”
Иако је метафора
Далеко од могућега
Ја се смањим
И будем хоризонтална
Између линија
На твојим длановима
У томе сам толико успешна
да ми даш аплауз
И згњечиш ме
У процесу

Низашта су сва моја
Добра дела
-одбацила сам невиност
због процеса
Али бесну
Ме не видиш дуго
Јер после аплауза
Твоје руке се опет отворе
И између њих
ја најлепше
настајем
И нестајем

ЛОШ КОМШИЈА

Чика Мишо је био лош комшија
Заглављивао-браву-којечиме-
-крао-из-заједничког-подрума-
-вриштао-на-децу-из-улице-
-ти-мање-вредиш-зато-јер-
-си-копиле-врста лошег комшије.
Зграда би занемела
Кад би Мишо силазио низ степенице
С обрвама дебелим И намрштеним
Као пред зору на бојиштима
Босне у деведесетим
И кад му је ћерка скочила
Са прозора трећег спрата
Читава се зграда
Спустила у његов стан

Док је унук придржавао врата
 Мали, И свега несвестан
 Сви су јели испред свеће
 Мишо је доносио воду И ракију
 И сипао свима
 Тај дан ми је рекао
 Да су сви мушкарци ђубрад
 И да је био лош мени И мојој мами
 „јави ми ако ти треба,
 Ма И чаша воде”

Прошле суботе
 пролазила сам ходницима
 И чудила се људима у костимима
 Овде у Вејверлију, североисточна Ајова,
 К. је лежала на поду
 Пијана као поноћ на циганској свадби
 „нећу ја да је дирам
 Нисам ја медицинска сестра”
 Рекла је њена цимерка
 К. је заколутала очима
 И чини ми се да се онесвестила
 цимерка је рекла
 Да је најбоље да оставимо К.
 Ту на поду
 Не би ли се одморила.

ВОДА

Некад се касно у ноћ
 туширам у тами
 и кроз мали прозор
 гледам светла града
 он ме додирује кроз воду
 он ми узвраћа поглед
 из огледала насупрот каде
 ја га видим
 јер тама је права
 нарав светлости
 љубим се са млазом
 вреле воде
 и пуштам је да клизи
 по телу
 замишљајући екстазу
 онда нагло престанем
 не узимам пешкир
 јер после њега
 сваки додир се чини
 као грех.

Тијана РАДОВАНОВИЋ, Ваљево

ЧИСТОЋА ЈЕ РАДОСТ СМРТИ

Псовке чистача улица, заробљене
под стаклима двокрилних прозора.
Мирис модрих чаршафа, осмеси испраног сунца,
начети вазелин и седам и петнаест.

Степениште хроптало је-
Александар,
Александар Михалков.

Дланови се натопише северњачком влагом.
Силуета на зиду подсети на тулипане,
неприкладно танке, китњастог руба.
Млаз под тушем пекао је смело,
као шнале пуних дама у реду за лифт.

Прсти се грчили усамљено
о свако слово надраженог имена-
Александар,
Александар Михалков.

Као и свако друго име крупног корака,
давило се као мољац, на глаткој површини воде
успаван у игру залогаја, световима уназад
где ноге су његове центар једног свемира,
потпуног без севера, југа или сунца.

Мрзела сам, да, мрзела,
једног рахитичног руског чиновника,
бледог као ребро глатко од страхоте!

Лагала су бедра, лагала о браду,
да качимо труње на чивилук птицама,
док кљунови избраздаше облаке

над челима смежураним, плавим.
 Тог јутра, кад се убио,
 убио Александар Михалков,
 испред свог огледала
 искрзаног, плавог.

Мени су рекли да запалим свећу,
 стежући бљутаве изнутрице ми корсетом.
 Вратит, вратиће се он,
 сви љубавници знају
 како обити задња врата.

ОПРОСТ

Крстили се ритмично
 крст или прсти.

Сваки наги
 нагли покрет лактова
 као туп ударац
 туп
 туп
 туп
 по мојој лобањи
 туп прста
 по чаши пуној воде
 или туп воде
 по прстима.
 Таласи у потиљачном делу.
 Киша као идеално место за преноћиште.
 Дрвени шпорет-редослед обрнутости
 као пут ка самоуништењу.

Гутљаји
 прецизно одмерени
 гутљаји
 нисам достојна
 одмереног гутљаја
 као лоше песме
 нисам достојна.

Покорена мисао
 о томе шта би било
 када бих нагела чашу
 пуну тамно црвене текућине
 и испила је-до дна
 себе и свог желуца

пред молитвом
пред оцем
који никада није
ни знао ту молитву.

ПРЕ.СТАТИ

Носимо праменове сребрних метака
док нека баба склања балконе
са свог белог веша
и смеју се кише по нама
гутају нас грохотом,
а небо-као ћилим
брише ноге о тебе.
Као што у цркве улазимо обувени
тако и оно у теби
где восак ври и распреда фитиље
више не познајем.

Кријемо олуке под ногама
кроз које вришти-
устану
ја не знам у шта,
ни којом ногом стати-настати
можда на тебе, постати
ваздух
стати у Вас и дух
неутрализовано се
скупља ти
по страни
по стати
ти.

Направила сам столицу
да на твоје уши личи.

Требало је доста дрвета Жак,
о, доста дрвета за твоје уши.
Јутром кад су научиле
слушати по првим путевима
деловале су-тако велике
о, тако проклето велике
као да ће ме прогутати

својим зјапећим тишинама,
увући под корење
и лишити свих небеских шарки
које су ми у рамена срасле.

Редовно је заливам Жак,
о, редовно су уста моја
сасвим пуна, пуна тебе
и кад-кад заборавим
да ти седим на ушима,
баобабу твојом укоровљеном
испод моје завесе-
док олистан слушај
своје огољене сенке
у очима пролазника.

Нисам смела Жак,
о.смех зна да нисам
о.сам и о.чају
зна колико само нисам
знала да те воском топим
кад ми вришти чело
и да дрво нема поре
да ме за те проспе.

Александра СТОЈКОВИЋ, Ниш

РАСКОЉНИКОВЉЕВА СИМФОНИЈА

У мемљивом собичку
између четири мрачна зида

као у гробници.

Дишемо
отимајући кисеоник
један другоме.

На гломазној софи
од поцепаног цица
крвава Лизаветина глава

смеши се.

Неколико прашњавих књига
на дрвеном столу
лепо уштиркано миље
мирис влаге одлепљених
пожутелих тапета
и миље година између нас.

Кутија за накит
одвлачи нам пажњу.

Замахнем секиром
једном
двапут
да пробудим
Наполеона
у себи.

Насмејеш се
једном
двапут
да измигољиш
ваш
у мени.

Тресеш се
од смеха.

Тресем се
због стида
због неспособности
због ништавности.

Витлам секиром
по соби
као махнити пијанац.

Мармеладов у углу
цери ми се

„Тридесет копејки, друже!”

За голо
светачки бело
Соњино месо.

Машем секиром.

Сечем
густ
ужегли ваздух.

Смејем се.
Вичем.
Урличем.

Баба је мртва!
Ја сам је убио!

Моја је савест
мирна.

МРТВЕ РЕЧИ

Безносни сомнамбул
у црном шињелу.

Са шибицом у рукама
и гласовима у глави.

Над рушевинама
свог стваралачког рада.

Окружен пепелом
ингениозних идеја.

Речи су мртве!
Ја сам их убио!

Ђаво ме је на то
натерао.

CINNAMON BLUES

Овог лета
мој другар и ја
свирамо гитаре
у центру града.

Сваког јутра
пролазиш поред нас
у пословном оделу.

Звук високих потпетица
употпуњује наш ритам.

Ритам блуза.

Са кафом из Старбакса
у руци. Увек журиш.

Никада се не смејеш.
Ти си озбиљна.

И кожа ти мирише
на врући сутлијаш
зачињен
прстохватом цимета.

Зато ти
посвећујем песму
Нила Јанга,
Cinnamon girl.

Јутрима те гледам
како пролазиш.
Одело ти савршено стоји,
задњица ти као јабука.

Ноћу те замишљам
без одела
бљештаво беле коже
са милион младежа.

Пулсирам у ритму
твојих ужурбаних потпетица.

Сањам...

Прилазиш,
вадиш из торбе даире
и почињеш да певаш

Cinnamon girl.

ОБЕСКРАЈЕНИ КЈЕРКЕГОР

Јутрос ме је Серен позвао
у своју златну собу.

Пили смо кафу
са црним румом
из светло-плавих шољица
које ми је дозволио да
изаберем.

Серенов фетиш су шоље за
кафу.

-Никада нисам волео
злат (н) о.
Вараво је, светлуцаво и
асоцира на јесен.
У јесени налазим бескрајност
сете.

Не знам.
Не уmem да објасним.
Има нечег необјашњивог у
сети.

Зар ти не личи на хистерију
духа
шуштање лишћа под ногама?
Или киша?
Та бескрајно сива,
депресивна кишурина
што се сабира
одузима
и множи
у својој расејаности.

Ја, Серен Кјеркегор,
свечано изјављујем
да мрзим јесен.

Декоратери,
ентеријеристи,
дизајнери,
окречите ову собу у плаво!

Плаво, то је бескрај
непознатог!
То је Бог!
Плаво је етичко.

Етичко,
као апсолутно бескрајно,
важно је по себи
и није му потребно гиздање
да би се боље истакло.

Драга,
у овој соби
више не смемо пити кафу.

Не смемо говорити.

Молити се не значи
чути говор самог себе.

Треба ћутати.
Продужити се ћутањем
и чекати,
да Бог услиши молитвеника.

Хајде да превалимо ту молитву
преко усана,
чврсто је угриземо зубима
и пустимо да безмолвијем
вришти.

Јутрос сам желела
да кажем Серену да волим
јесен.
Да буди оно најлирскије у
мени.

Нисам.
Оставила сам га у свом тихом,
мисаоном очајању да чека.
Нека!

У ваздуху је шарао мирис
рума,
а на рубовима мојих усана
голицао је задихани бескрај
плаве, порцеланске шољице за
кафу...

Олга ТРУБАРАЦ, Младеновац

ПЕСМА НА ДИПТИХУ

Дуж уморних руку
оптерећених распарчаним деловима небеског свода
које носим са собом
куд год пошла
моје сасушене вене исцртале су арабеске
да ме препознаш
обичну међу сличнима.
Шавове похабане коже
распарали су врхове преслица
и твоје очи од брушеног стакла.
Стопала у завојима плешу
по прљавом поду моје собе
посутом оштрицама тупих жилета.
Одзвања марш коњаника.

ПРИЧА О СМРТИ

Говоримо мртвим језиком
крстаримо кроз измештена сазвежђа
затрпани гомилом бесциљне свакодневнице
крваримо кроз труле завоје.
Не сећам се твог лика
контура твога одсуства бледи
заборављам како изгледа дисати
видети искре
и цртати розете.
Проналазе се залутали моменти
на погрешним рачвањима.
Не чујем више мелодију освануле зоре
не сећам се твога гласа.
Сећање на тебе остаје да боли.

АЛТЕРНАТИВНО ПОЗОРИШТЕ

Главна актриса је заљубљени демон.
Антагонист се изражава пантомимом.
Позоришне даске шкрипе
под тежином
предвидљиве игре улога
сувопарног сценариа
о вароши
с једним мостом
изграђеним над реком
пуном муља.
Публика је наратор.
Актери драме унапред знају
шта ће се десити
када се светла угасе.

ПОКЕР У ДВОЈЕ

Ако ти није стало до мене
не фарбај ограде
пред мојом кућом
у дугине боје.
Избледеће.
Положи карте своје
на сто
играјмо равноправно
играјмо покер у стриптиз
ако немаш новца.
Још једном бих да покушам
кожу да ти огулим
и завирих испод површине.

Тамара ХРИН, Руски Крстур

НЕБОСКЛОН

Уз једва чујну харфу,
збива се распеће устрепталих звезда на небеској чистини.
Сведоци: недефинисане космичке мрље налик на угажене
купине.
Безбројне, окитиле котурове напупелих облака
и деформисане прсте витког корења
дома без улаза. На прагу бродар пресликава модрину.
Пергамент сувљи од осунчаних образа класја
пуцкета под згрченим прстима
као први плам на препуклој корици багрема.
Овенчана речима као угарцима,
иако опечена,
морам бити присутна у тренуцима читања пролога.
Небо није моје склониште!
Убељен, ти си изгнан у ту Земљу
болешљиву и растреситу попут полећине Месеца.
Мени нису потребне омекшане браде
И новоисписане потврде очинства
да бих осакаћена тужније јецала и тужније покисла
пузећи ка гротлу краја.

ПУРПУРНИ ТОКОВИ

Посвуда су руке које обавијају навлажене бразде.
Безбројне, изникле као троме печурке након пролећног
пљуска.
Откинути врхови прстију начине стазе пенушавим и
нејасним
да би успорили пролазнике.

Свесно и очајно, саплићем се на сваком
да бих овршком топлине дозвола
огољене токове.
Пурпурни и масни
тајнодостојно извиру из нутрине
Земље
Колевке
Гроба.

А није лако носити древно бремене и исправљен
удисативучје урлике и развејане сонате
ветрова. Несклад мелодија бичује водене крхке корице
и неопипљиве бокове.

И зато не марим због дуговечног чекања
на прве пукотине.
Успорене да би биле праћене звоњавом туђе поворке.
Неки нови изгнаници оштре зарђале секире
да би уцрвљени токови
удисали мирис отежане цветне латице. Туђе.

МРТАВ СИ МИ

Мртав си ми испреден блатњавим гранама које небо одбија
да спере!
Мртав си ми извајан од порцелана који се осећа на прецвале
ноћи.
Мртав си ми док милиш стазама које немају распутнице.
Ја не знам где такве воде...
Збуњује ме гроб у који ћутке силазе гнусни црви,
а у који ја не могу сићи!
Збуњује ме шипражје док цеди росу на твоје мраморно
шупље образе
до којих ја не могу прићи.
Нагриза ме рђа гвозденог натписа и со искристалисана након
надања.
Грозим се маслачка који бездушно голица твоја успорена
стопала
и кињим лење птице које буком ремете твоје снове
одавно просневане.

НОЋАС НЕ ТРЕБА ПИСАТИ

Мир. Љуљање меке паучине надпева моје
пригушене удахе.
Ово није тренут за дозивање стада распаљених речи!
Пастел неће букнути на домаку освита нове зоре
усред пресликавања апсурда или таштине
човекобога или богочовека.
Кораци траже свежа јечмена поља
где сваки шум представља шум и ништа друго!
Нити задоцнели призив сене, нити мистични мајчин пој.
Нити снижени глас допро са светишта,
нити звоњаву копита пара свечаних једнорога.
Ноћас не треба загревати мастило
да би лакше текло
да би веродостојније осенчило
оно што не треба дирати!
Неједнаке травке или неједнака пера.
Доста је! Нити неће постати целина!
Парчад данас, парчад сутра, ништавило кројача
са зарђалом иглом у зарђалој шаци.
Ноћас не треба помицати кажипрст уз стихове
који се сувише клате
који се превише труде
бити Песма.

Марија ЧАЛИЋ, Београд

МИСЛИ У ВЕЗИ СА ЈЕДНИМ СЛУЧАЈЕМ

Јутрос су јавили да је младић са последњег спрата умро.
Тридесет година. Срчани удар.
Младо срце. Јако. Па пуца.
У покушају да се одбрани од удара, напрегне се толико да
убије само себе.
Индиректно самоубиство.
Срце-неправи објекат.
Срчани удар-повратни глагол.
Вршилац радње истовремено трпи радњу.
Како да то објасним? Граматички? Семантички?
Синтаксички?
Поетички?
Често сам га гледала у тој соби. Његовој соби. У којој је све
одударало од њега самог.
Као да ништа од тога није било важно. Као да је све било
важно.
Је ли све што прође кроз нас само ваздух?
Можда је онај чупоглавац што искаче из кутије последње што
памти. Можда је то последње што је могло да га изненади.
Тај нагли трзај вратанаца кутије и несразмерно велика глава
која се клати на жици чији кругови непрестано пониру један
у други. Последње што је могло да га дирне.
Мислим:
„Толики људи око нас, а не знамо ништа.”
Можда су посебни. Можда су храбри, гладни, важни,
несрећни или би срећу делили са неким. Можда смо ми они.
Или они ми.
Можда сазнање долази тек након обдукције. Срца. Правог
објекта. Које само трпи радњу. Које трпи. Насмејано. Као да
ништа није важно. Као да је све важно.
Као да стално возим у погрешној траци. Свет на траци. Дани
на траци. Време као трака.
Моја је вероватно везана у чвор. И можда је и не треба

дирати. Можда би се распарала. Истрошила до краја.
 И ко је смислио те сахране уз цвеће?
 Зашто ми онда доносиш сваки пут цвеће за рођендан? Је ли
 то неки знак?
 Шта тиме говори човечанство?
 Истовремено на два места.
 То чак и није предмет. То је симбол. Метафора. Не доносе
 цвеће. Свако носи нешто своје. Хрпа мисли, жеља. Увелост
 времена.
 Лептир-представа живота.
 Прво будеш црв. Учаурен. Затворен. Заробљен. Утамничен.
 Спутан.
 (Хајде, дајте речник синонима. Има их још. Знам. А и ако
 нема. Човечанство напредује. Језик је жива категорија. Има
 нових заробљеништава. Биће и нових речи.)
 Онда се некако искобељаш из тога.
 Рашириш крила. Постанеш лепота.
 И умреш.
 Срце. Јако. Па пуца.
 Можда нам је детињство златно доба само зато што се тада
 још увек надамо. После и то престане.
 Нада-довољно јака да на крају убије себе.
 Надати се-повратни глагол.
 Нечему-неправи објекат.

KABE3

Не иде. Не разумемо се.
 Можда треба да одемо негде. Да нађемо тај врли свет.
 „Нема нових светова”, кажеш.
 Добро, шта да урадимо. Да стварамо?
 „Сувише си оптимистична”, кажеш.
 Можда.
 Носим се са животом најбоље што знам.
 Како год да окренеш, ипак се ујутру увек прве огласе птице.
 Не знам које. Можда оне што слуте на зло.
 А ко зна. Можда имају своје разлоге.
 Можда чак и оне песмом покушавају да промене свет.
 „Сувише си наивна”, кажеш.
 „Кад смо код птица”, кажеш, „овај свет није авлија. Можда
 би Андрић данас писао о проклетом кавезу.
 Из авлије ипак има излаза. Макар и привидног. Макар да
 прескочиш ограду.
 А ти, видиш, немаш куд”.
 Могла бих певати о том кавезу? У песми ствари губе
 дословно значење.
 „Кавез нема друго значење. То ти је, што ти је”, кажеш.

Плашим се.
 „И треба”, кажеш.
 Чекам да се ипак насмејеш.
 Чекам да отвориш било која врата.
 Можда ипак ако одемо негде?
 Можда сретнемо дечаке који су штедљиви са речима. Који не познају увреде. Нити знају шта значи реч хуманост. Јер не машу њом. Него је живе.
 „Опет си на граници. Смешне ствари су скупе. И опасне”, кажеш.
 Не мари, платићу за обоје. Идемо негде.
 Вичеш. „Хеј, живот је школа, зашто већ једном не научиш? А школарина астрономска. Не треба стално да понављаш исти разред. Видиш да више немаш чиме да платиш”.
 Смејем се. Па плачем. Хеј, може ли мало светла? Дај да одемо негде, немамо шта да изгубимо?
 „У праву си. Немамо шта да изгубимо. Јер више ништа ни немамо”, кажеш.
 Добро, хајде, барем због мене, ако нећеш због света.
 „Опасно је. Твоје су пертле стално одвезане. Саплећеш се о сопствено своје. После ћеш опет да плачеш”. Кажеш.
 А ти ћеш онда да поновиш оно твоје „лепо сам ти рекао”.
 Али ваљда није све или-или. Има ваљда нешто и између, за нас.
 „Има”, кажеш. „Има та равна црта коју пишеш између два или. Мада, биће да то и није црта. Ја бих рекао минус. Кад већ не можеш ту да ставиш нулу. Одсуство било чега”.
 Не иде. Не разумемо се. Ја само желим да одемо негде.
 Не мари. Постојаћемо у песми.
 Кад немамо где из кавеза.

МЕСТО

Гледала сам у ту слику и мислила како ћемо отићи некуд далеко.
 Знам да је било тешко.
 Ја сам имала књиге и старе играчке разбацане по соби.
 А ти само кревет и лампу.
 Питала сам се стотину пута чему она служи кад нема сијалицу.
 Кад ниси био у соби, ја сам увек некако кришом загледала у њену унутрашњост да одгонетнем зашто из ње сија мрак.
 Не знам зашто сам се крила.
 Ваљда сам веровала да то има неке везе са тобом, па сам покушавала да отерам сенке из тебе.
 Претварала сам се да нисам забринута.
 Слушали смо вести на радију у колима. Иако звучници

заправо нису ни радили.
 То су можда најбоље вести које сам икад чула.
 Размишљала сам о свему што смо за живота научили. И
 питала се шта нам је све то вредело.
 Тако мало живота.
 Замишљала сам како ћемо једном стварно отићи негде
 далеко и живети међу дивљим животињама. Како ћемо их
 припитомити.
 У почетку ће се чудити, али онда ће некако навићи на наше
 присуство.
 Написаћемо нову „Књигу о џунгли”. Имамо већ толико
 искуства.
 Има у свему томе нечег потресног.
 Овај град нас није заслужио.
 И нисам љута.
 Само ми је понекад тужно.
 Ја сам волела птице. А ти водене животиње.
 Ваљда је то мера даљине међу нама.
 Ја вичем да би се настанила тишина у мени.
 А ти ћутиш јер не можеш другачије да утишаш буку и бес у
 себи.
 Превише је тужно све то.
 Чак се ни наше тишине нису сретале.
 Ипак сам прижељкивала неко тајно место коме нису
 потребне ни играчке, ни књиге, ни кревет ни лампа.
 Обећала сам ти да ћемо једном живети на таквом месту.
 Лагала сам.
 Никад ни нећемо живети.

НЕМАМ НИШТА СА ТИМ

Одричем. Немам ништа са особом која пише све ово.
 Нећу да сносим никакву одговорност.
 После треба објашњавати гнев и шта се то све у ствари хтело
 да каже.
 А знаш како она уме да буде љута.
 Често се ухвати прошлих тема и онда нас све, и мене, до
 изнемоглости убеђује како нема више таквих људи као што
 је био Мирослав Антић. Како више нико не би био тако
 племенито луд да купује у рибарници оне још увек живе рибе
 само да би их вратио у Дунав.
 Она гледа црнобеле неме филмове и куне се да је боље тако,
 кад људи не говоре. Онда објашњава како ту само можеш да
 видиш шта људи чине. И да је ту сва истина. А кад говоре, то
 обично нема баш никакве везе са оним што чине.
 Увек нешто критикује и никад не дозвољава да је прекинеш.
 Упада ти у реч и прича како је све погрешно. Чак и за то

њено говори како ништа не ваља.

Онда сваки пут обећава како више неће ни да пише. Каже:
„Лепо ћу све да спалим, па ће се тај дим можда расути
по свету и можда неко и успе тек да наслути, никако и да
разуме, шта се то у ствари хтело. Овако не вреди. Људи
стално говоре да треба да се помирим са светом. А нисам ја
у завади са светом. Само ми је некад жао. И не могу све то да
прихватим”.

Чита Киша и расправља се са неким књигама.

Не плаче никада. И не псује.

Хтела би да се извини некоме, али о томе неће да говори.

Тешка је.

Све некако ради у инат. Инат живота. Животу у инат.

Не могу да се стално објашњавам.

Говорим јој да напише нешто лепо, а она ми се подсмехне
сваки пут и пита „А о чему то?”

Не чита новине и назива их манифестом људске
неписмености.

Не гледа телевизију и говори како је од културно-забавних
програма остала само забава. И то некултурна. И црна
хроника. Каже да јој за то уопште не треба телевизија. Ни
новине.

Избегава људе. Каже да ако узму још то мало што је остало,
онда чак више неће моћи ни да пише.

И онда обећава да неће више никад да пише.

Каже да ће почети да ради као чистач улица. Треба град да
заслужи име које носи.

Нећу ништа више да имам са њом.

Стално цангриза и свађа се са самом собом, са инспирацијом,
са успоменама.

Истерује их из свог дома, а онда им се опет изнова и изнова
умиљава кад остане сама.

Јер онда почиње да сања.

И нису уопште страшни ти снови.

Нема разлике међу ружним и лепим сновима. Разлика је у
буђењу.

Тако бар она каже.

Ја ништа не разумем. Зато следећи пут кад је сретнем, одмах
ћу јој рећи. Нећу јој овај пут дозволити да ме прекине. Лепо
ћемо се руковати и свако на своју страну. А ако то не упали,
одмах ћу почети да читам новине, па ће сама да оде.

Нећу ништа да имам са њом.

Драгомир ДУЈМОВ

ИСЦЕЛИТЕЉ

Никада нисам веровао у чуда. Од када знам за себе многи су причали да су видели виле како играју коло на пропланцима или како певају заводничке песме крај извора у дубини шума, али тако нешто ја никада нисам доживео. Док су други виђали вештице које се претварају у мачку и прескачу чак и највишу камару сена, никада слично томе нисам видео. Било је и таквих, који су се крстили са своја три реумтачина прста и заклињали се да су видели и сусретали човечуљке који су тражили парче хлеба, гутљај киселог млека и замолили за конак у шупи на слами да би ујутро благословили домаћина и саветовали да исту сламу простре под крмачу. По ужурбаном и дахтавом казивању тих срећника, заиста се десило чудо. Крмача им је те године подарила двоструко више прасади од онога што су икада имали. И ниједно прасе те године није било фалично.

Све сам то слушао са великом сумњом, али никако са ниподаштавањем, јер шта ми знамо о овом или оном свету? Много је тога о чему једва и да нагађамо, а камоли да било шта изистински знамо.

Иако нисам веровао у чуда, дуго сам трагао за таквом мистеријом која би ме уверила у могућност да чудесне ствари ипак постоје. Лутао сам по шумама и данима седео крај извора, нажалост, без икаквог успеха. Ништа се није догађало. Остао сам без иједног необичног доживљаја. Лежао сам у трави по пропланцима где је све мирисало на свеже покошену траву и нетремице гледао у небо. Међутим, ништа се није догодило. Ни једна случајна вила, неки залутали човечуљак, или бар вештица... Ништа, ама баш ништа.

Обилазио сам гробља и читао епитафе, замишљао сам животе и судбине оних којих више нема. У јеврејском гробљу нисам могао да докучим чак ни имена, док су ме немачки надгробни споменици, величином и стаменитошћу одиста задивили. На црним мермерним споменицима примећивао сам златним словима китњасте готице исписана швапска имена и године рођења и пролазности, али чуда ни овде нисам затицао. Иза њих су следили скромнији буњевачки, мађарски и понеки залутали словачки гробови.

Но, ни они ми ништа необично нису казивали.

У нашем српском гробљу, било је можда највише корова. У погледу запуштености, тешко се могло одлучити које је више зарасло у коров, јеврејско или наше. Ту су били сахрањени и моји, међутим, ни они нису казивали ништа о стварима „одонуд”. Нису одавали никакву овоземаљску или ванземаљску тајну, можда и због тога што се „оданде”, бар у ову нашу прашњаву варошицу на самој обали Дунава, нико није вратио. У протестантском мађарском гробљу нисам нашао ни један једини знак крста, тек нека чудна изрезбарена дебла која су подсећала на лепо украшене уметничке творевине. Што се тиче чуда, на њих ни овде, на моје највеће разочарење, нисам наилазио.

Заискри мисао о могућем чуду на води. Узео сам очев чамац у нади да ћу можда овде доживети било какав доказ да чуда ипак постоје. Река Шугавица била је мирна и помало успавана, као и цела Аустроугарска монархија тих последњих година деветнаестог века. Полако сам веслао и ослушкивао шумове таласа и лишћа, па нисам ни уочио црне облаке, који су се одједном нагомилали. Ненадано олујни ветар, блесак муња и снажна грмљавина. Био сам близу обале, и некако сам успео да се домогнем високе тополе, да се склоним од хладних капи летњег пљуска. Беше огромна олуја каква се ретко памти, мада је до Илиндана било још неколико недеља. Док сам посматрао кишу, удубио сам се у мисли. У том моменту највише сам желео да будем код своје куће и да кроз прозор посматрам овај кијамет док пијем чај од овогодишњег цвата липе. Просто сам осећао укус и мирис чаја са медом када је изненада ударио гром. Лежао сам под тополом и нисам био свестан да се више не налазим у овом свету.

Ни тада, а ни задуго после тога, ничега се нисам сећао.

Када сам се освестио, зачудио сам се. Лежао сам код куће у топлој постељи и само сам ћутао на велико запрепашћење мојих родитеља. Моје ћутање је потрајало тачно, четрдесет дана. Долазио нам је лекар Вучић и климао главом која ме је заиста подсећала на оматорелог курјака. Преплашеној мајци саветовао је да ми кува чај од карамфилића. То је, каже, добро за све. Моје стање се ништа није поправљало. Ма колико да сам покушавао да изустим било какав глас, слог или звук, грло је остајало немо, а језик се ваљао, јадан, без икаквог успеха.

Очајни родитељи посумњали су у умеће и знање лекара Вучића. Лепо је појао за певницом у нашој цркви, али као лекар био је потпуно непоуздан. Комшије и рођаци су одмах замерили: „Где сте њега узели? Он никако не може да буде добар лекар. Ко је чуо да је Србин бољи доктор од Чивутина?”

Моји су одмах послушали те замерке и посумњали у способности лекара који је проистекао из нашега народа. „Јесте, нема бољег лекара од Чивутина!” – рече моја мати и брзо се прекрсти.

Доктор Голдберг је био мали и сувоњав, готово човечуљак са ситним наочарима којима је остављао утисак да опажа све, па и најмању мрвицу хлеба испод стола. И као да се ни са чиме није бавио што је било велико и уочљиво, као да је цео његов свет био опредељен за ситно, слабо видљиво и једва приметно. Он ми је преписао неке

лекове који су много коштали и саветовао родитељима да их купе искључиво у апотеци његовог зета Арона Шварца. Тако и би. Али, искрено речено, ни његови лекови нису помогли.

Отац је беснео и хуктао: Где, бре, некрст да ми спашава дете?"

Тако се моји родитељи определише да ме поведу у други, немачки део града код доктора Вебера. У њега беше невиђена чистоћа. Моји су се просто нелагодно осећали у том свету, а ја сам зинуо од невиђене педантерије и болесног реда. После прецизног прегледа доктор Вебер строго и без икаквог обилажења суштине рече мојим родитељима, који су сасвим добро разумели немачки: Овом детету не фали ништа. Оно једноставно не жели да прича. Проћи ће."

Тек тада се моји родитељи запрепастише. На велико негодовање и кукњаву мајке, отац је почео да прети и кажњава, али ја никако нисам успео да изговорим ни једну једину реч.

Дуго сам размишљао и најзад поверовао да је то, у ствари, управо оно чудо о коме сам одувек сањарио. Испрва, необично ме је одушевљавало, просто сам уживао у својој затечености ћутања, а временом ми је било све теже и мучније због тога. Беше то потпуно непознат свет тишине који се све јаче јављао у мени.

На Преображење смо отишли на Водицу, близу нашег града. После литургије и освећења грожђа, попих гутљај воде са древног извора и ни сам нисам приметио да ми се вратила способност говора. Једноставно, био сам навикао да ћутим, а моји родитељи су свакога дана помно палили кандило пред нашом славском иконом светог Јована Крститеља, који је у десној руци држао сопствену одсечену, а у левој пергамент исписан старим украсним словима – Покаитесја!

Одувек сам се чудео како је то могуће да неко држи сопствену одсечену главу, а уместо ње да има на врату другу, савршено истоветну са оном која је лежала на сребрној тацни. Ништа нисам схватао, само сам се запиткивао да ли је то уопште могуће. На питање које сам постављао свакога петка од своје треће године, одговор ми је давао мој крезуби деда у недељу са вечито упаљеном дугачком лулом у устима: „Сине, са вером све је могуће!" И никада ништа више није додавао или објашњавао, мада сам ја стално тражио неко образложење или објашњење. Узалуд. Свакога петка само би рекао: „Рећи ћу ти у недељу". А у недељу ми је вазда давао исти одговор: „Сине, са вером све је могуће!"

Мајка није ни приметила да се уље у кандилу потпуно потрошило, па се ускоро у соби осети резак мирис угашеног жишка. Запрепашћена, крстећи се по неколико пута, просто ридајући молила је за опроштај Христа и светог Јована. Сматрала је да тај њен нехај наговештава долазак велике несреће. На њено још веће изненађење, одједном сам ја сам неочекивано проговорио.

„Чудо! Чудо!"- викала је мати трчећи по комшилуку. Нисам знао шта се дешава. Долазили су нам суседи, међу којима је већина смрдела на лук и ракију и љубили ме по образима, што никако нисам могао да поднесем. Називали су ме јунаком, српским соколом, а неки су се усудили да помињу Краљевића Марка, па чак и Милоша Обилића. Отац је одмах дотрчао са буренцетом ракије из подрума и чашћавао

свакога ко је дошао да се увери у чудо које је затекло његовог јединца. Није прошло много времена а већ се и наш парох нашао овде за постављеном трпезом, све је то одмах протумачио као дело светог Илије и самога Христа који се преобразио на Гори. „Јербо, глас је изгубио на светог Илију, а он му се, као што то и сами видите, повратио трећег дана после Преображења”. Мој отац, помало припит, само је одмахивао тешком, паорском руком и покушавао да га исправи, јер глас нисам изгубио о светог Илију, него неколико недеља раније. Нисам знао да дам одговор на сва тумачења која, у суштини, беху само пушта нагађања.

Ипак, морам нешто да вам признам. Иако нисам завршио медицину, следећих година сам обилазио многе градове Монархије и успешно лечио све могуће болештине и заразе. Ни сам не знам како ми је то успевало. Занимљиво, успевао сам само децу да излечим. Осим камена нисам употребљавао никакве лекове.

Улазио сам у куће сиромашних и богатих и сви су били очарани мојом чудесном моћи која је и мене изненађивала. Ништа нисам радио у тајности. Улазио сам у одају оболелог детета и затражио да се запали свећа. Понеки су се због тога и уплашили, јер су помислили да наговештавам и прзивам смрт. Међутим, ја сам само стављао своју руку на чело детета и додиривао део оболелог тела шапућући болеснику на уво: „Са вером све је могуће.”

Све остало је зависило од болесника. Да бих умирио укућане, давао сам им неку наду, која се истог тренутка преобразила у подршку, у виду камена и чаја од липе. Изненадио их је мој рецепат: „Донесите било какав камен, било које величине и скувајте чај од липе.” Затим сам затражио од њих да они сами ставе тај каменчић под главу оболелог детета. И ништа више.

„А лекови?” – питали су задихано родитељи са ознојеним челом и страхом у недрима. „Ништа друго не треба, јер са вером све је могуће” – цитирао сам свога упокојенога деду Дамјана. Новац нисам прихватао. Био сам награђиван свим осталим добрим и корисним стварима и потрепштинама. Ниучему нисам оскудевао.

Дешавале су ми се понекада и смешне ствари. Када сам усред равнице затражио да ми донесу било какав камен, јадни родитељи су се забринули, поплавели и замуцкивали: „Извините, господине, али где у овој убојјој равници да нађемо камен? Осим блата и прашине, овде ничега другог нема. А поготово камења. Њега нема ни неколико стотина миља удаљено од нас!”

Да сте их само видели! Гледали су забезекнутим погледом губећи наду да ће мој исцелитељски подухват бити могућ. Тад сам их смиривао. „Донесите ми парче црепа, а ако њега нема, биће довољан и тврди грумен земље.”

Они су са неповерењем гледали све то и нису схватили суштину. Камен је био потребан да имају нешто опипљиво, нешто што може да се ухвати, стави под јастук и после опоравка да се баци преко стрехе или завали у најудаљенијој део баште.

После неколико дана, без обзира да ли је испод јастука болесника било парче земље, црепа или камена, дете би послушало

моје речи и болест предавало тим неживим стварима које су се после тога удаљавале из куће.

У мом родном месту никада нико није поверовао у моју способност исцелења помоћу неког бедног камена или црепа. Многи су ме називали варалицом и шарлатаном.

„Знамо ми њега, а и његову фамију, такође!”- говорили су за мном плјујући у страну и одмахујући тешким црним шакама.

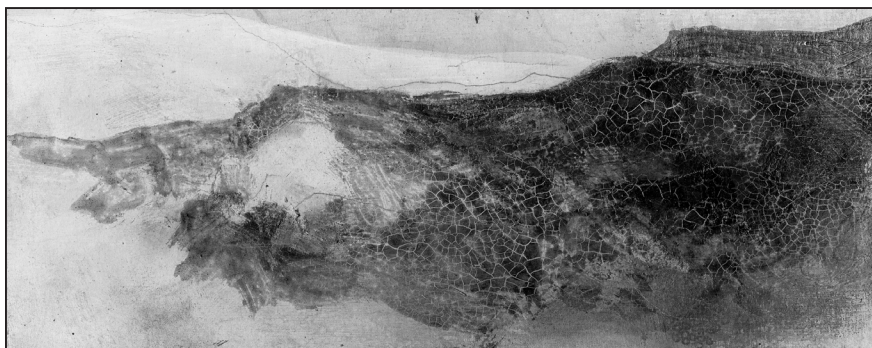
Тако сам се одлучио да одем у Пешту, а потом и у друге мање или веће градове нашега царства, да лечим децу пред чудом зенемеле.

Успевао сам. Моји мали болесници су се без изузетка опорављали, а мене је пратио благослов родитеља. Ни сам не знам како сам у томе успевао, али једно је сигурно: њихово оздрављење никако нисам приписивао себи и некој својој тајној моћи.

И сада сам већ ушао у седамдесету годину. Док посматрам своје унучиће како се у јулској жези играју по прашини, верујем да нешто ипак постоји. Вероватно сам успевао да излечим сву ту мађарску, швапску, јеврејску, српску, буњевачку и словачку децу једино због тога да би најзад поверовао у чуда која нам се понекад дају, а да не знамо зашто нас затичу. Можда је тако и боље. Јер слутити можемо, а знати можда и желимо.

Не треба се много занимати тим стварима. Најбоље је када све то прихватимо без сувишног питања.

У левом џепу увек имам по неколико каменчића. За сваки случај, или, како наш народ вели: „За не дај Боже!”

КР9, комбинована техника, 23x10.5cm, 2012

Александра СТАМЕНКОВИЋ

КСЕНИЈА

Када ми се, уоквирен ветробраном, указао познати приказ хотела, одједном сам имао необјашњив осећај да је његов комплекс опустео. Упркос аутомобилима на пошљунченим паркинг-местима између стабала, чинило се да хотелски конаци избијају из храстове шуме белом пустином спратних еркера. Прозорска окна самртно су ћутала у решеткама дрвених рамова. Никакав звук није долазио ниоткуд.

Чудан осећај није ме напуштао ни док сам, стојећи на шљунку, закључавао *ниву*. Освртао сам се преко рамена, не бих ли кога угледао. У акваријумској дубини стакла, развученог дуж сале за свадбене ручкове, промицале су беле кошуље персонала, а потом сам могао да уочим и групе посетилаца, сјаћене овде-онде око столова баште иза угла ресторана. Да, и редовне живуљке око оваквих места: лење мачке, раштркане чопоре кудравих паса, које нико не храни, као и становнике храстовог царства, веверице.

Кренуо сам тремом према улазу у ресторан и ту опазих жену, од можда двадесет седам-осам година. Пристојно одевена, управо је излазила из мезанина, да би напољу попушила цигарету. Схватио сам, одмах, да је по свој прилици једна од медијаторки семинара. Уз то, учинило ми се да би, можда, била вредна труда...

Прођох пред ње, погледавши је искоса, онда покренух масивне храстове двери и нестале ме у мезанину.

Приспевао сам у овај хотел као учесник семинара на тему моралног интегритета личности на руководећим функцијама поводом корупције, мита и сукоба интереса. По свој прилици чинио сам то у последњи час, јер су готово сви учесници већ били, не тек присутни, него и распоређени по сесијским групама. Залутао сам, како сам ушао у мезанин, прикључивши се погрешној групи, а када сам то схватио, интуиција ме једноставно поведе у правом, уједно и жељеном смеру, јер пођох за једном риђом мачком грациозног хода, која је морала бити директорка школе или слично. Скакутајући за њом јаловим покушајима да јој скренем пажњу, нађох се, ипак, тамо где треба. Била је то управо она просторија, у којој се одржавала сесија моје групе, групе директора просветних и културних установа, некакав

полухангарски простор призидан уз главни хотелски комплекс.

Одустао сам од риђе грације, могу рећи интелигентно, јер је било јасно да гребем о врата са чије се друге стране неће одазвати нико. Она је села у један од позадинских редова, док ја, следећи навику још из гимназијских дана, одабрах први ред, столицу са крилне позиције, одакле сам могао прегледно да визирам катедру медијатора, бим са слајдовима и белу таблу на фронталном зиду. Притом, тема семинара одиста ме, макар до тог часа, мало занимала. Руководио сам институцијом где је одиста слаба могућност за корупцију, а ни по природи својој нисам нечем таквом склон. Нисам ни наслуђивао у ком ће правцу сесија да крене...

Онда се појавила главна медијаторка и партер се умиро опадањем ђачког жагора, као када разредни наставник наступи према катедри. За главном медијаторком ишла је њена асистенткиња, одбојно, крмачасто створење пуно чирева и длакавих младежа. Али, главна медијаторка није била нико други, него жена коју сам угледао под тремом, како у нервозној журби припаљује цигарету – неуроza својствена пушпаузама, као да ће јој неко отети цигарету.

- Ја сам Ксенија Марковић – представи се медијаторка, одупревши се рукама на леђима о катедру – Из *Агенције за борбу против корупције* и водићу овај семинар.

Ксенија се окрете и скиде светлоплави блејзер, пребацивши га преко катедре. Видно поље блесну њеним нагим раменима! Мало сам шта чуо од њене приче. Уместо да пратим тај медијаторски гњавеж, кренух за својим погледом, који исцртаваше топле и умивене црте њеног интелигентног лица.

Спадала је у тип умерено лепе бринете, чистог тена, кестен-зеница, нежно наглашене виличне кости, колико да истакне бистру вољу. Имала је складно мале груди, на шта је указивала припијеност мајичице. Ножице, на жалост, нисам могао да сагледам, јер их скривху неутралне панталоне, део комплета који су чиниле заједно са оним блејзером. На послетку, мала стопала бежу јој у неким патикама равних ђонова.

Ето, укратко, како је изгледала Ксенија, нимало убиствена мачка, али далеко од тога да је била шкарт. Размишљајући о томе, прену ме реченица коју беше управо исписала маркером на белој табли.

- Не – рекох – госпођо! Не може тако! Термин је скроз погрешан!

- Шта је погрешно? – засијала је кестен-погледом на мене.

Охрабрен нисам био, јер ми храброст за то није требала. Продужих готово равнодушно:

- Не може *лична етика*! Етика је наука о моралу, те би овако написано значило да појединац има неку своју, да кажем личну филозофију морала. Мора да стоји *лични морал*!

- А шта је по вама *морал*? – као да на час изгуби стрпљење.

Препознао сам несигурност која стоји иза ове агресивне нервозе и баш зато нагласих равнодушност интонације:

- *Морал* је скуп начела која одређују понашање, поступке и

опредељују вољу према њима. *Етика* је филозофска дисциплина која се бави моралом као својим предметом.

- Ваше име? – насмеја се пријатељски.

Био је то вешт маневар. Владала је собом.

Рекох:

- Аљоша. Мада нисам Рус. Али тако ме зову целог живота. То је од Алексеј. Алексеј Витешки, директор *Универзитетске библиотеке*. Као да јој се несигурност повратила у поглед, којим се окренула према табли.

- Па, господине Витешки, ово је цитат са званичног портала *Агенције*. Превод са енглеског формуле за раст корупције, одредница постоји у *Оксфордском филозофском речнику*...

- Постоји или егзистира? – насмејах се гласно.

Као да се наљутила, Ксенија се окренула од мене, одлучивши да ме игнорише.

Мало кога сам у партеру насмејао, што ми одиста није био циљ. Мало је ко и разумео о чему расправљамо, за шта као потврда дође мушки глас иза мене:

- О чему ово двоје уопште причају?

Окренух се да видим ко га је изустео. Био је то некакав мршавко, црн као чешаљ, са профилем наставника општег техничког образовања или случајно, један од оних партијских директорчића ОШ. Вратих поглед на Ксенију, размишљајући како ипак није равнодушна као што се прави.

Досађивао сам се на сесији, избацивши семинарску причу из пажње, до прве паузе, када изађосмо на десет минута.

Попио сам на брзину некакву пишоку од кафе у хотелском ресторану. Онда се вратих на своје седиште у првом реду партера, на крајњем левом крилу. Чекао сам, одлучан да Ксенији приређујем изненађења, било и непријатна, али таква да ће их запамтити, не само она.

ашто? Сувишно питање. Уосталом, у томе сам проналазио лек против несносних наредних сати.

А онда, замислите, мени, који никада, нигде, ни пред ким, никакву трему немам, глас задрхта и постаде гласић који самог себе гута, док су ме Ксенијине светлוצаве очи продорно стрељале. Била је потпуно дорасла мојим филозофским марифетлוצима и тако ме пар пута завозала около-наоколо, да, збуњен, зажалих што сам се јавио.

- Дозовлите – запиштах слоговима цијукавих репића – Корупција као културни модел код нас је увезена са истока. То је културни модел источњачких деспотија, каква је била и Отоманска империја. Корупција је у наше крајеве дошла као погубан утицај вековне отоманске власти...

- Тренутак, Витешки, само тренутак! То, једноставно, није тачно. Рекла бих, чак, да је управо обрнуто, да је на сам исток корупција стигла под утицајем Британаца, Холанђана и Француза, током колонијалне епохе. Узмите само Енглеску у XVIII веку. Подмићивање је била неискорењива болест, нарочито посланика у Парламенту, што је овековечило и барокно сликарство...

- А, не, госпођо Ксенија! Позивам се на теорију културно-историјских типова Николаја Данилевског...

- Коју би сте морали да докажете, јер све битне чињенице говоре против...

- Чињенице? Ха! Шта су чињенице? А шта су *битне чињенице*? Покушавао сам да уловим у њеном погледу малопређашњу несигурност, али изгледало је да ме Ксенија прочитала, довољно да заузме ваљан гард. Почех да је оспоравам безобразним софизмом:

- Чињенице не постоје, постоји само интерпретација чињеница. Одатле је и та подела на битне и небитне потпуно лишена смисла. Уосталом, ни постојање спољашњег света не може се, строго логички, доказати...

Ксенија хладно одсече:

- Онда ни ви не постојите!

Што изазава кратак пролом смеха у аудиторијуму. Схватих да партер навија за њу.

Да, зажалих што се нисам суздржао. Али да остане на овоме, тек би било за жаљење. У томе ми сама Ксенија поможе:

- Шта би сте навели у прилог Данилевског? – упита ме, окренувши се нагло ка мени.

- То – испалих, нимало збуњен – што је сам појам *мита* са истока. Митарима је свет источног Медитерана, у време Христовог доласка, називао царинике. Био је то најомраженији сој људи, са готово неограниченом влашћу над имовином, па и животима поданика...

- Али, поданика римске управе. Било је то, колега Витешки, ако се не варам, Римско царство, дакле све, само не источњачка деспотија. А *мито* је новац којим би царинике омењали. Подмазали, како би се данас рекло. И *мита јои*?

- Како *мита јои*? – склизну ми низ грло са затеченом слином.

- *Шта јои*? – понови Ксенија, истуривши своју нежну браду. Тек тада опазих да јој је чело ванредно високо, да се на самој граници ђелавости извија према темену, али ту границу чаробно не прелази – Митарства су царине старог Леванта, у доба Рима, али *митарства* су и загробне царине поднебесја, *демонски легиони* који заустављају душе проклетника, пречећи им узношење у Царство Небеско. Да ли сте *то* заборавили? Или нисте ни знали?

Искрен да будем, није ме било стид, нимало. Окренух се преко рамена према партеру, као да желим да питам кога шта се ово догађа. Затечен, наједном сам дрхтао пред Ксенијиним погледом, молећи је у себи да га склони са мене. И услишила ме, као да је могла да ме чује. Уосталом, одмах је почињала наредна сесија. Ксенија нас је поделила у неколико група. Свака је бројала по шесторо, три мушкарца и три жене. Моја група доби задатак да анализира и вреднује поступак извесног Хајнца, који је обио апотеку да би спасао своју болесну жену. И моја се група поделила, а три жене, ко би рекао, држаху се кантовске задртости, осуђујући Хајнца, док га нас тројица оправдавасмо. О, ја пођох даље и рекох да бих за своју жену учинио и више, само кад бих имао куражи, на чему се дивим Хајнцу.

- Јер је љубав вредност изнад живота! – закључих.

Ксенија засева на мене својим дивним кестенима, потом се насмеја и рече као да одговара детету:

- Е, овако лепу ствар одавно нисам чула...

Изађосмо на велику паузу.

Велика пауза подразумевала је самопослуживање храном, у сали ресторана. Ја сам, међутим, сео под вењак у башти и наручио кафу.

Вењак се налазио на једном бетонском узвишењу и гледао сам одатле Ксенију, на другом крају баште, како седа за сто са семинаристима.

Нађох како сам, заправо, равнодушан и одиста сам био, још увек...

У једном тренутку зачуђено подигох поглед са кафене шоље и Ксенија стајаше преда мном. Рече ми да уколико желим, одем у салу и послужим се храном.

- Ви, Ксенија, мора да сте по образовању филозоф?

- Не – одговори – него психолог.

Насмејох се, више глумећи надменост, што је срећно изашло с обзиром на моју глумачку даровитост, те је могло код ње да изазове једино осмех.

- Па, ви очигледно не схватате да је психологија измишљена зато да би оправдала грех...

- Зар? – Ксенија се гласно закикота – А ко вам је то рекао?

- Ко? Неки верски фанатици, које познајем...

Изађе да је Ксенија напустила клиничку психологију, да би се бавила овим семинарима на тему корупције.

- И, онда, како то ја оправдавам грех, кад је сама корупција грех, још какав?

- Уз то, Ксенија, ви сте веома лепи. Да, како је дивно видети промивену, бистру и мудру лепоту, као што је ваша...

Као да је сунчев зрак баш тог часа прелио њено мило лице и учини ми се да плану као зора над источним бреговљем...

Онда, погађах њен хороскопски знак и не погодих га. Она је, наравно, лавица, јер ја од њих не могу побећи!

- О, па то је диван знак. Лавице су сјајне жене, верујте ми, Ксенија, знам то из искуства...

Позвах је да седне са мном за сто. Она рече да ће доћи, колико да узме своје ствари.

Гледах је из свог прикрајка, како се појављује и нестаје на другом крају баште.

Већ помишљах да Ксенија неће доћи.

Међутим, дође и један од два тањира, које је држала у рукама, спусти преда ме. Тај тањир беше претрпан храном. Преда се стави други, тек незнатно надевен.

- Ово је *емпатија* – рече.

Захвалих јој, узевши тек лист качкаваља, јер мом расположењу у тај мах храна беше сувишна.

Наставих да акордирам по својој омиљеној клавијатури: како рече да је постструктуралиста, ако је то уопште озбиљно мислила,

тако ми отвори врата и рекох да је *Симулација и симулакрум* најбесмисленија књига коју сам икад прочитао. Истовремено, јурнух у апологију Хозе Ортеге и његове дијалектике мушко-женских односа, на шта је Ксенија, као закључак који не трпи приговоре, одсекла да је у том случају жена не друго, него машина за рађање.

Без задршке, бестидно и бескрупулозно, заљубљено гледах у њу, како то већ унем!

Вратисмо се на последњу сесију.

Ксенија нам одржа кратко предавање о разлици између деонтолошке и телеолошке етике. На првим месту као психолог, претпостављам, рече да је кантовски ригоризам, који неискрено заступам, потпуно стран мом карактеру и мојој природи. Поновила је, ту пред свима, да је то што сам рекао како је љубав изнад живота, нешто најлепше што је чула...

Онда, друга медијаторка узе да нам показује некакве графиконе, док је Ксенија седела поред.

Више јој руке не беху голе, имала је на раменима некакав дугачак бели џемпер, складан њеном стасу. Косу беше везала у реп. Смислих како ћу да је пољубим на крају. Да, и број телефона...

Убрзо се семинар заврши. Ксенија нам се свима, у име *Агенције*, захвалила на сарадњи, а уз њу се прилепи један главоња, директор неке стручне школе.

Чекао сам да се помери и опослим шта треба.

Тај, шта ли је хтео? Незграпни сељак!

Видевши како стојим поред, Ксенија му окрете леђа, отцепи парче листа из нотеса и читајући ме као отворени буквар, написа:

0693477712 – КСЕНИЈА

Пољубих је. О, да и она мене!

У шумици пред хотелом, наслоњен на *ниву*, попуших цигарету, гледајући како плавим *опелом* одлази она риђа мачка, којој најпре покушах да се набацим, и још једна са њом, црнка коју сам такође запазио и која ми, када рекох оно за љубав изнад живота, све време добациваше насмејане погледе.

И тако, севаху поруке између Ксеније и мене. Она је још исте вечери напустила наш град, а семинарски караван наставио према истоку.

Прво је све било да не може бити чаробније, те ово, те оно. Онда, нагло, кврц!

Све је престало њеним цитатом из Видгенштајна, *да се о ономе о чему не може бити речи, има ћутати*. Позивањем на ту пословичну филозофску ћутњу, СМС цвркутање замукло је са њене стране.

Ја, пак, китио ли сам, китио: *те мали трубачи који дувају у минијатурне бусине у језерцету под жалосном врбом, те пољупци преко шумадијских брда и три Мораве, где год да је, те прозрочни лептирици, барјак пламенац на витешком стегу и приглупи момак иштиноноша*, али ништа не поможе.

Пронашавши на нету агенду *Агенције* и остало, открих где се управо одвијају сесије. Иза поноћи седох у *ниву* и запутих се на исток.

Имао сам замисао да стигнем тамо пред зору, онда да банем ујутро и изненадим је.

Ноћ је купана обилном месечином и кршевита површја вулканских гребена стрмеху на бледој лазури неба. Стење се помањало сабласним контрастима, над мрачним шумама, устрањеним сребрнастим пештерима. А над бреговитим истоком лелујала је светлуцава сен Ксенијиног лика.

Не знам откуда, али замишљах је са некаквим светлосним мачем у десној руци, положеним дијагонално, према левом рамену.

Лако сам пронашао хотел. То је један од оних усамљених мотела у напуштеним влашким селима, саграђен негде поткрај седамдесетих, када је изгледало да рурални туризам у тим крајевима има сјајне изгледе као пратећа делатност захухтале социјалистичке привреде. Сада је то био само ољуштени, закоровљени меморијал апсурдних развојних планова, који би оживео, тргнут из тишине свог усамљеничког гроба, једино оваквим приликама, као што је одржавање не мање апсурдних семинара.

Нигде около није било никакве куће, нити ма чега. Хотел се налазио на пештерској алувијали изнад напуштеног села. Власници закључаних кућа доле, огромних и неукусних, сви до једног били су гастарбјатери по Немачкој и Швајцарској. Село, заједно са хотелом на узвисини, наликовало је на град духова.

На паркингу није било ни једног возила. Упитах се јесам ли довољно пажљиво погледао на сајту *Агенције* распоред, термине и места одржавања сесија? Нисам, ваљда, толики морон да залутам на погрешно место, и то овакво?

Како год, уђох у застакљени мезанин и приђох рецепцији. Никога. Окренух се, послушних. Тишина и празан хотелски простор, глуви демодирани намештај.

Врзмао сам се по приземљу, завирих у салу за ручавање, где опазих да на столовима нема чаршава, нити пиксли. Из кухиње на крају сале нису допирали уобичајени звуци тамошњег пословања, а што је главно, онај редовни мирис кувања, који неизоставно господари просторијама и ходницима нижеразредних хотела, овде се није хватао ноздрва, ни као сенка сопствене реминисценције.

Уколико је хотел напуштен, откуд онда да није закључан? Све стајаше отворено и доступно, да сам хтео, могао сам степеницама на спратове, да завирујем по собама, што ми је испрва пало на памет. Но, одлучих да обиђем мало око зграде, нарочито иза, супротно од паркинга.

Само што се запутих тамо, заставши код стоварног пулта кухињског магацина да запалим цигарету, опазих некакве тамне покрете у четинарској шуми, која се десетак метара одатле пела узвисином.

То беху једини покрети које опазих, да су указивали на било каквог живог створа. Пођох одмах на ту страну.

Зашавши међу прве оморике, угледах јасно, са леђа, прилику у црном огртачу под капуљачом. Као да ми је нека сила ишчупала плућа, баких цигарету и пођох за приликом, пазећи притом на шум

својих кретњи.

Црна прилика кретала се вешто, не пребрзо, тако да сам је, непримећен, пратио на солидном растојању.

Нисам дуго ишао за њом, избивши на пропланак, прилика застаде као да ослушкује. Побојох се није ли ме чула или осетила, те почучнух из шумарица. Али тада се догоди нешто неслућено...

Неколико момака створи се ниоткуда. Прескакали су маховинасто грање, стене и шумарице, кидишући на прилику у огртачу.

Прилика се отимала, вукли су је, ударали, шчепавали за пешеве, све то без икаквог гласа.

У један мах прилика ми беше окренута лицем и рука једног напасника смаче са њене главе капуљачу. Угледах Ксенију, лица у грчу патње и страха. Вукли су је за косу, растрзали за руке, повијали ка тлу рвачким захватима.

Гневан скочих из свог скровиша. Појузивши према пропланку, расклопих *лепезу*, што је била слаба утеха против петорице распојасаних силеција.

Међутим, угледавши ме, пустише Ксенију, а она се мирно усправи и погледа ме изразом неке скамењене осуде. Њене зени тамно засветлуцаше леденим прекором.

Мајко Божја, када сагледах ову петорицу. Лица им беху тако нагрђена, не ружноћом, него грозотом, да је то једва могуће исказати. Беху то ликови склесани у језивој грубости, мумифицирана лица претње, сурова избленутост која милост не познаје.

Одевени онако како се најчешће градске силеције одевају, у кожне јакне са нитнама, бледе, поцепане фармерке и шпиц-чизме, накићени минђушама, зихернадлама, ланчугама с плочицама, кожним наруквицама, беху глава подбријаних, са безброј ситних ожиљака и шавова. Нису имали никакво право или импровизовано оружје, а није им ни требало. Залуд сам витлао *лепезом*. Када ме шчепаше, постаде јасно да им не могу ништа. Да им не бих могао ништа, ни када бих у рукама држао откочени митраљез.

Бацише ме на земљу и скотурен, чекао сам грување по ребрима шпицастих чизмама, али нешто ме натера да подигнем главу. Одозго, према нама мирно је ишла Ксенија, усправна у огртачу и чинило ми се виша него што јесте. Коса јој беше заносно распуштена.

У ходу, Ксенија достојанствено извуче испод огртача мач, потпуно исти какав сам током вожње замишљао у њеном наручју над угашеним вулканима источне Србије. Али овај мач, који блесну из огртача, беше стварноснији, пуна светлост се, као незауостављиви ток пламена, обликовала у савршени склад гадара, крстоликог мача српских витезова.

Угледавши светлосни мач, који Ксенија, заставши пред нама, подиже десном руком и окрете бодилом ка свом левом рамену, силеције стадоше скамењени. Одручним покретом из тог положаја, Ксенија блесну сечивом у полукругу и ових нестале. Не би их више. Одједном!

- Витешки, на ноге! – препознах Ксенијин звонасти глас, у ком

сада једва да остаде нешто од раније тоpline – Довољно си пузао прашином.

Без речи, наножих се, са осећајем као да те ноге нису моје.

– Тако – настави Ксенија, а њен поглед претећи је светлуцао – Заборавио си ко су *митари*, заправо! Памет у главу! Шта кажеш? *Љубав је изнад живота?* Ти би за своју жену и више учинио? *Ово* је твој грех! Ти *имаи* жену и *лепо* јој чиниш. Појурио си за мном, тек што си ме упознао. И то није твој једини грех. Корпуција није само тежак, него сложен грех, широко поље разноврсних сагрешења. Примао си на посао искључиво жене, одбијао кандидате са бољим претпоставкама, а међу тим женама бирао си само оне које су ма кад могле да ти постану љубавнице. Знам то! Није ти била ни једна, ниси их уцењивао, тачно је, али то је грешан наум... Грех жеље и примисли. Врати се да сведочиш!

Ксенијин поглед засева тако језивом чврстином, постаде тако грозан, да јекнух и окренувши се, полетех низ шуму колико сам даха и снаге у покретима имао.

Сјуривши се у кола, упалио сам мотор, потерао у рикверц и дао гас, да ољуштена зградурина уклетог хотела остане за мном на вјеки вјеков. Али, није било *амин*...

Возећи према селу, опазих како се моја *лада* смањује, сужава, скупља до промера бицикла, у бутним мишићима осетих напор, јер се у бицикл одиста и преметнула...

Отворих очи, али одмах и зажмурих, јер ме забљесну неонска штангла над главом. Ипак, њихови шамари нису ми дали да се вратим у еудајмонију под спуштеним капцима. Тако прогледах поново. Њихова лица беху наднета над моје, имала су зелена покривала преко уста, развучена одмах под очима, као у бандита. Буботали су ме, по њиховом мумлавом полушапату схватих како хоће да се начисто разбудим.

Са напредовањем разбуђења схватих и то, да ми из носа излази некакава пластична цевуљка и одлази некуд поред кревета. Леђима и осталим од тела спознао сам свој положај на кревету, опипах се, руке кренуше тамо куда најпре крећу и тако дознадох да из мог оплодила путују цевчице. Страх од уринарног катетера расвести ме, муњевито. Баш тако.

И сетих се лакат кривине на познатом источном превоју, како су одозго планули фарови камиона, гломазног и тешког попут *сканије*. Шикнули су светлосним млазевима низ моју коловозну траку. Покушао сам оно што се дало, али при таквој брзини, проистекло је једино што је могло према законима свеколике физике. *Лепо* се сетих како је *лада* заплесала назауостављивом пируетом према металној огради баникине. Тресак, прсак, страх и пропаст. Крик од чијег се ужаса тама леди. И више ничега.

Након два дана пребачен сам са одељења интензивне неге, илити *шок-собе*, на редовни третман, а после три седмице отпуштен из *Клиничког центра*. О мом удесу писале су градске новине. Репортер је то што сам преживео глетовао изразима за *длаку*, за *не веровати*, *равно чудо* и тако даље.

На капији *Центра* сачекала ме супруга. Она је лекар и нарочито се заузела да током третмана пазе на мене као да сам секретар УН или председник *Трилатералне комисије*. Хвала јој. Нисам достојан да отрем прашину са њених стопала.

Стигао је у међувремену и мејл. Од *Агенције за борбу против корупције*. Захваљују се на сарадњи. Мејл је потписала Ксенија Марковић, лично.

Одлазак, комбинована техника, 100x70 цм, 2011

Здравко Крстановић

ГОЛУПЧИЋ, ВРАПЧИЋ И УШТИПАК

Сунчано, свјеже јутро.
Сједим на степеништу пред улазом у нашу зграду.
Неко је са балкона бацио уштипак. Долетише голубови.
Чвакају га, отимају се, гурају се.
Долети врапчић. Кружи око голубова. Какве су му шансе – помислих
Дојури ауто, све их растури, није ни скренуо у друго улицу, а голубови
и врапчић већ јуришају на уштипак.
У једном трену врапчић ме изненади откину мрву уштипка и однесе
је. Слети ново јато голубова. Јадни врапчић остави ону мрву.
Прође дриги ауто. Тако се све заврши.
Голубови се вратише чим возило прође. Јато голубова покри уштипак.
Врапчић је одустао, ено га у јарку.
Бројим голубове слијећу нови. Кад је слетио деветнаести уштипка
више није било. Голубов је крцкао мрвицу.
Неки малишан у плавом џемперу негдје је журио. На данашњи дан
родио се Фокнер.

6. VII 2010.

ДЈЕЧАКОВА ПРИЧА

Устајем у пет. Пробуди ме мама. Она има јако напоран посао
Мока-кафа зове се фирма. Неместим кревет, обучем се. Онда се
спремим, опери зубе, једи. Треба ми десет минута да се спремим.
Изишао сам у седам и шеснаест...

- Како то?

Мама ме одведе код баке. Тамо одспавам до седам. Живим са
мамом, одлазим код баке. А шта ћу?

21. XI 2009.

ЧИТАЊЕ С МАЧКАМА

Читам Симон Вејл. Све четри мачке: Вики, Клепо, Хектор и Кики дошле су код мене на кревет. Преду, љубе ме и љубе се међу собом.

8. VIII 1996.

ИЗ МОПАСАНОВЕ ПРИЧЕ

Свачији мозак је као циркус по коме се вечито врти укруг један затворени коњ.

25. I 2003.

НЕЗВАНИ

Кад спавамо, у собу нам сви улазе без куцања и врзмају се у нашем сну. А кад смо будни?

2003.

„КЊИЖЊВНИЦИ“

Како су бучни, масни, сиви, надувени, ужурбани, јадни – толики наши „књижевници“. Вуку трговачке торбе, продају све: претке и потомке, дјечју сузу, муку патника, тзв. идеје. У њиховој кујни ђаво мијеша отровну чорбу, пливају у мокраћи и изм,ету. Тај смрад тјера душу да се склони.

9. VIII 1996.

БОЖИЋНА БЛАГОСТ

Био сам код Госпара у Академији.
Поново закачим неке угледне лажњаке а Госпар каже:
Не будите тако оштри у овим данима божићне блакости.
Поготово у петак, на туциндан. Неко може да вас клепне.

28. XII 2005.

CARPE DIEM

Нада мном свјетлоплаво небо.

Сједим на степеништу, пред улазом у нашу зграду. Прође Циганин, са колицима, звижди.

У парку жубор тица.

Ево и госпође Даре, комшинице са трећег спрата, враћа се из дућана. Има седамдесетак година, увијек јарко нашминкана, говорљива. Поздрависмо се.

Баш ме брига – каже – бићу весела цео дан. Лепо сам спавала.

Кад умрем, од мене нема ништа. Јесам ли у праву?

Нисам надлежан за смрт – кажем. – А шта сад има од тебе?

Гледа ме.

Ти ме зезаш. Како нема ништа! Па, жива сам. После нема ништа.

Кад после?

После смрти. Ја сам рекла мами, ако умрем прва, да ме спали обавезно. Да ме не једу црви. Ја сам спалила мужа и све своје. Касета заузима мање простора од гроба.

Шта фали црвима? – кажем.

Не волим их, иако знам да ништа неће остати. Нико ме не може уверити да има Бога.

А зашто би те уверавао? Са Богом ствари нису јасне.

Мени је све јасно. Ником се није указао.

Јесте.

Коме?

Мени – рекох, смијући се.

Шалиш се. Увек се зезаш.

Значи, спаљивање – кажем.

Дабоме. А не сандук, да ли је ораховина или није, па ово, па оно...

Дао сам јој, прије неколико година, неке своје књиге. *Приче су, рече, добре, а песме, ех, не разумем.* Госпођа Дара напoкон отвара врата, иде да спрема ручак.

Лакнуло ми је.

28. V 2007.

ШАРАН

Мој пријатељ Борко предвече је донио шарана.

Даде ми га на степеништу, пред улазом у нашу зграду. Враћао се с пецања, није имао времена да се задржи бар мало, журило му се.

Извадим шарана из најлон кесе.

Жив је. Миче се.

Није ми угодно док га гледам на столу. Прожима ме неки осјећај за који недостају ријечи. А онда – гурнем га у фрижидер.

Још није издахнуо.
Чујем га. .

19. X 2008.

ТУРГЕЊЕВ

Приповиједат мирно, лагано, чисто – из Божије близине.
Прозрачан је.
Дивио му се мајстор Мопасан.
Иначе, Иван Сергејевич бијаше несташан. Неуморни, страсни ловац.
Уловио је много јаребица.
И много, много жена.
Ето.

* * *

Овај запис ставио сам на папир пред зору. Поранио сам на бувљак и тамо, поред осталих књига, купио руску *Дјечију енциклопедију*, X том, књижевност и умјетност. Малоприје (сада је касно вече) потражим одредницу о Тургењеву. Почиње цитатом Салтикова-Шchedрина који пише да се, након читања Тургењевљевих дјела, осјећамо *лагано и прозрачно*.

18. II 2011.

ПЈЕВАЧ

У дућану сам купио цигарете, кафу и јабуке. Идем у пекару. На улици никог. Наилази повисок човјек, уредно одјевен, с наочарима и актен-ташном, у изгланцаним ципелама. *Он је миран* – помислих. Кад се приближио, видим: отвара уста.
Пјева.

12. III 2011.

СЈЕЋАЊЕ НА РАЈ

Платон сматра да је свако знање неко сјећање Ја бих хтио надопунити: свака је права умјетност сјећање на рај.

Никола ШАНТА

27.
*ЕМОЦИЈЕ СУ ШЕЋЕР И СО
НАШИХ ЖИВОТА*

Јелена и Милица очекују Игоров долазак. Он је данас послом у Београду и на Миличино инсистирање треба да сврати код њих. Мајка и ћерка су саме код куће, што Игору одговара. Било би превише компликовано да је цела породица на окупу. Милица само жели да упозна Игора са мајком. Очигледно је Милици то посебно важно, па јој и мајка и љубавник испуњавају жељу.

Јелена испред огледала намешта одело. Милица нервозно шећка по соби. Она је одевена спортски. На себи има светло плаве фармерице које изражавају њене јаке кукове и штрикану мајицу са полуролком. На местима где је њено тело наливено, фармерице су излизане.

– Онда, јесмо се договориле? – проверава Милаца да ли мајка пристаје на игру коју је она режирала.

– Кажи ми, шта ти се толико свиђа на њему? – покушава мајка још једном да одгонетне тајну необичне и за њу неприхватљиве везе.

– Мама, он је сасвим другачији од осталих мушкараца које сам до сада сретала. Он је суптилан, осећајан. Када сам га боље упознала, разумела сам да ме привлачи та његова меланхолија, тај русински менталитет који је и у мени, само је дубоко потиснут – ове речи биле су мало Миличино лукавство, које Јелена препознаје, па престаје да гунђа. – Његово схватање живота пробудило је у мени нека осећања, чак и нејасне слике које, као да сам некада, негде проживела. Касније сам схватила да су то они талози менталитета који су у мојим генима. Он их је оживео и ето, то је оно што ми се свиђа код њега.

– Када си само успела да га боље упознаш?

– Видели смо се пре неки дан у Новом Саду – искрено и одлучно одговара Милица.

– Пази шта радиш, кћери моја.

Управо, када је изговорила ове речи, зачуло се звонце. Милица трчи до врата и отвара их.

– Изволи, уђи.

Игор улази носећи букет цвећа испред себе.

– Добар дан, госпођо Јелена – проговара Игор, љубећи јој десну руку. Јелена је изненађена маниром госта, али у њој је прорадио рефлекс стечен на дугогодишњем послу са људима, па се брзо снашла и сакрила изненађење.

– Нисам очекивала овакав гест – желећи да сачува озбиљан израз лица, ипак није могла да заустави благи осмех у углу усана.

– Тамо, одакле су дошли Русини, то је обичај. Понекад себи дозволим да се понашам у манирима који мени одговарају.

Искусна Јелена препознаје Игорову намеру да је шармира, па преузима иницијативу у разговору.

– Ви знате да је до овог сусрета морало кад-тад да дође – проговара.

– Да, знам. Милица га већ дуже време припрема.

– Седи, Игоре. Хајде, мама, ти седи овде – намешта их Милица једно наспрам другог. – Шта ћете попиту?

– Ти знаш шта ја волим – труди се Игор да буде опуштен.

– Значи, дудовачу из Куцуре. А ти мама?

– Није ми до пића. Ја ћу се у својој кући послужити сама ако то будем желела – покушава Јелена да одржи дистанцу.

– Погледај, мама, какво је добро вино донео Игор. Црвено, онакво какво ти волиш. „Кагор”, вино са Карпата. – Одлази у кухињу, из фијоке вади отварач за вино, отвара флашу и сипа јој вина у чашу.

– Госпођо Јелена, без обзира на сложену ситуацију у каквој се срећемо, желим да вас упознам. Не само зато што сте Јеленина мајка. О вама сам чуо само похвалне речи, првенствено да сте добар архитекта.

– Сада сам већ у пензији – руком одмахује Јелена. – Данас се другачије гледа на струку. Нажалост, морам да приметим да је у једнопартијском, комунистичком систему струка била више поштована, него сада у вишепартијском. Данас је, као што и сами знате, важније бити кадар политичке партије, него стручњак у послу.

– Разумем ваше незадовољство. И, без обзира што сам као политичар испливао на таласима демократских промена 2000. године, знам да је тако. Ни мени се ово не свиђа. Бићу искрен – и ја сам ово друкчије замишљао.

– У нормалним временима радила бих још коју годину, али у оваквим суманутим временима, у овој владавини некомпетентних, нисам желела да имам непријатности, склонила сам се, дала сам предност млађима.

Јелена се на тренутак загледа у Игора, као да се сетила нечега врло важног, само још не зна шта је то. Стала је на пола реченице. Мисао која јој је пала на памет одмах изговара:

– Господине Игоре, ми се однекуд знамо, зар не?

Игор застаде. Њему се исто чинило да му је лик ове жене познат. Среће толико људи, па је навикао, као јавна личност, да људи њега препознају, и да према тој логици има мању обавезу да он њих препознаје. То је лоша особина људи из власти и других сфера јавног живота. Ову стечену особину у времену последњих неколико година, Игор с времена на време покушава да коригује, али му не иде лако. Можда да је млађи, боље би памтио. Често је љут на своје памћење. Да, то су први знаци старости. Заборављање и релативизирање чињеница. Његову замишљеност прекида Јелена питањем, које решава енигму њиховог познанства.

– Ви сте, господине Игоре, били на ходочашћу по Украјини 1996. године?

– Био сам. Па да, одатле се и знамо. Били сте у друштву једног младића, претпостављам, свога сина, Миличиног брата, зар не?

– Да, са Миколом.

– Боже, како је свет мали. Заиста сам збуњен.

– Моје изненађење није ништа мање од вашег. Господине Игоре, разлог нашег данашњег сусрета је други, зар не? Нећемо се присећати успомена. Извините што сам директна, али колико сам разумела и слушала о вама, ви сте човек од искуства и животног и политичког, разумећете ваљда и мене, Миличину мајку.

– Свакако, потрудићу се да вас разумем. Али, заузврат од вас очекујем истинско разумевање. Не само као мајке, већ и као жене.

– Моје становиште о вашој вези са Милицом, претпостављам да знате – продужава Јелена оштрим тоном. – Као хришћанка, ја вашу везу никако не могу да подржим. То сам исто и Милици рекла. Ви сте паметан човек, чуди ме да нисте контролисали своје емоције и своју страст.

– Ја се такође чудим самом себи. Има тренутака у животу када не препознајемо саме себе.

– То су, господине, искушења. А познато је како треба да се бранимо од искушења. Учили смо на веронауци, зар не? Колико сам разумела, васпитани сте у хришћанском духу!?

– Да, учио сам. Молитвом и постом, ваљда.

– Мама, молим те, немој тако да разговараш! – Милица покушава да ублажи мајчин оштар напад.

– А, како бих ја то требала да разговарам, Милице? Морам да кажем своје мишљење, а ни господин Игор, колико видим, нема ништа против искреног разговора.

– Мама, али када те молим. Игор је наш гост.

– Милице, мене ваша веза боли и тај бол морам да избацим из себа. Не желим да га потискујем више. Ствари треба разјашњавати и називати их својим именима. Зар не, господине Игоре? Могу ја, кћери моја, да видим зашто ти се овај човек допада. Али, ипак, то је забрањено воће. И за тебе и за њега. Знам ја како он размишља. Не знам да ли ти је то рекао. Ако није, казаћу ти ја сада. Дакле, неће он да остави жену и децу да би био слободан за тебе. Неки други тип мушкарца урадио би тако нешто, али овај, никада! Да ли сам у праву, господине Игоре?

Јеленин вербални удар Игор трпи и очигледно за сада нема

намеру да оштро одговори. Да барем у нечем није у праву, он би окренуо разговор на своју воденицу. Али, ишлифана београдска госпођа која добро познаје људску природу, уме да води разговор и да кроз разговор дође до циља који жели да постигне.

Милица ћути, као ошамућена. Не може да верује да мајка, у коју је имала толико поверења, не прича онако како јој је она сугерисала. Мајка уме да буде и непријатан борац, закључује.

– Мама, немој да причаш тако. Молим те! – последњи пут покушава да га смири, што мајка препознаје у боји и јачини њеног гласа.

– А, како бих ја, Милице, требало да причам? Драга, моја, ти се везујеш за њега и губиш време. И, нека извини господин Игор, губиш своју репутацију.

– Мајко, о чему причаш? Замолила сам те да не помињеш његову породицу!?

– Да нема породицу, не би био онакав човек какав јесте. Он тебе доживљава не само као партнерку, већ и као дете. Зар није тако, господине Игоре?

– Искуство говори из вас – покорно и помало одсутно одговара Игор.

– Да, животно искуство. И ви, наравно, знате како гласи питање које вам у овом нашем разговору, свакако морам поставити.

– Не морате да га изговарате, јер одговор знате – покушава Игор да заустави већу непријатност.

– Како то вас двоје разговарате? – јавља се узнемирено Милица. – Не разумем вас у потпуности. О каквом питању је реч?

– Чујем да имате лепу и паметну ћерку – одржи иницијативу Јелена.

– Да, и сина студента – покушава Игор да скрене разговор, спомињући сина.

– Шта студира син?

– Машинство. Избор занимања говори да је друкчији човек од мене. Ваљда је више на мајку. Практичнији и трезвенији од мене. Надам се. Он...

– Извините што вас прекидам. Ћерке обично више личе на оца, а синови на мајку, зар не? И код нас је то тако. Ето, Милица личи на оца. Без дефинисаних моралних критеријума и помало је тврдоглави хедониста. Значи, ваша ћерка... како се зове?

– Амалија.

– Амалија? То значи... Она, кажете, у доброј мери личи на вас?

– Може се рећи.

– Е, па господине Игоре, реците ми онда, да ли би волели када би ваша Амалија била у ситуацији у каквој је моја Милица? Везана за ожењеног мушкарца, старијег двадесет година?

Игор ћути. Замишљен је. Милица седи на фотељи поред прозора, пуккета прстима, чиме показује благу, али контролисану нервозу. Прошла је љутња на мајку. Замишљена је над ситуацијом.

– Е, па господине Игоре, хоћемо ли добити одговор?

– Знате одговор.

– Хоћу да га чује и Милица.

У том тренутку Милица почиње да плаче.

– Зашто ми то радиш, мама? Знаш да ми је ова веза са Игором важна. Зашто?

– Зато што се о овоме мора разговарати! – одлучно ће мајка.

– Знаш да овај разговор неће да промени мој однос према њему. Због чега онда почињеш ову болну тему? Радовала сам се да ћете се вас двоје упознати и желела сам да овај сусрет другачије изгледа!

– Знам да твоје становиште нећу променити, али можда се господин Игор замисли над ситуацијом.

– Свестан сам свих аспеката те везе – покушава Игор да да разумни допринос дискусији. – Ако се овај наш однос и зове веза. Знате, везе или пријатељства, не постоје само зато да се двоје узму, венчају.

– О, па ви имате савремене погледе на љубав?!

– Данас млади од љубави траже нешто друго.

– Ма немојте! Да ви, господине Игоре, не би желели, можда, да се подмладите, поред млађане љубавнице?

– Понекад нас, без наше контроле, љубавни вихор увуче у себе и баци бестрага – покушава Игор поетским тоном да извуче разговор из Јеленине нелагодне доминације. – Ако вам нешто значи, а моје пристајање на овај, за мене непријатан разговор, то и потврђује, ја Милицу волим.

– Милим вас, немојте да причате глупости. Имате ви код куће кога да волите.

– Видим, поред вашег искуства и мудрости, нисте спремни да причате на тему љубави у касним годинама. Нећете ваљда да ми кажете да се у вашем браку нису дешавале сличне ситуације – почиње сада лукавије Игор.

– Ви постајете безобразни. Није тема нашег разговора мој брачни живот, већ ваш. И, немојте мислити да ћете се вербалном еквилибристиком умити. Сугеришем вам да се, као разумни људи, ви и Милица, лепо разиђете, можда останете пријатељи, ако је то уопште могуће између мушкарца и жене, јер ваша веза многима смета. Боли које наносите својој супрузи и деци, а и нашој породици, много су веће, од радости коју себи причињавате.

Игор ћути. Зна да је жена у праву, али, истовремено, осећа да се дубоко у њеној свести одвија процес којим покушава да заштити њихову љубав. Иако памет говори да на то нема право, у њему се нешто буну. Осећа се као адвокат који брани кривца и жели не само да умањи кривицу пред судом, већ да је порекне, истовремено, свестан кривице у потпуности.

– Имате нешто да кажете, господине Игоре? – узбуђено га изазива Јелена.

– Имам, казаћу вам – продужава Игор после краће паузе, изразом лица коцкара који улаже све што му је на располагању. – Данас је човекова моћ порасла у свим областима, осим у контроли над самим собом и својим поступцима. Нема закона који ће нас штитити од нас самих. Али има механизма које морамо да откријемо сами и њима да себе доведемо до самоконтроле, а тиме и до мудрости. До мудрости можемо да дођемо ако проучимо како су се понашали људи у одређеним животним ситуацијама и какве су биле последице таквог понашања. Проблем је у томе што човек не одлучује само разумом и чињеницама, већ и емоцијама. Управо емоције нас индивидуализују, компликују целу ситуацију, дају аутентичност и лепоту живота. Ако би

се човек понашао само онако како му логика и здрави разум, на којим ви инсистирате, налажу, били би смо само делови одређених природних процеса и ништа више. Не бисмо ни били свесни вредности сваког тренутка у животу, сваке зраке сунца, сваког дана, сваког погледа, разговора са блиским. Емоције су со и шећер наших живота. У њима су све тајне људског рода. У њима су непредвидљивости, изненађења, јуначка дела за њихову одбрану, заштиту. Истовремено, емоције нас увлаче у необично компликоване ситуације и доносе нам велике проблеме. Али, то су проблеми који дају смисао нашим животима. Емоције се, на крају крајева, приписују Господу Богу. Он највише воли своје несавршено дело, човека, којем, управо због емоција даје слободну вољу, што отвара превише велики простор потенцијалним могућностима. Дешава се да понекад, једну од најважнијих потреба, а то је потреба за слободом, морамо ограничити неком другом слободом. Вредности човековог света међусобно су често у сукобу. Моје настојање да одбранимо нашу љубав ограничено је вашим интересима као Миличине мајке и интересима моје породице. Али и ви и моја породица не размишљате о мени, већ о себи. Нема света у коме би се могло остварити све оно што је добро и што се жели у исто време. Увек неко губи – ове мисли Игор је просуо као воду из лавора. Та вода, тај вербални талас, разлива се Јелениним лицем, по њеној коси, цури из њеног носа, капље са усана.

Игор излази из просторије, Милица истрчава за њим, а Јелена остаје унутра, запањена и замишљена. Не мрзи она Игора. Само јој је жао, веома јој је жао да се све ово не одвија у једном другачијем времену и простору. Жао јој је да нико до сада није штитио њено право на љубав, на овакав начин као што је то сада учинио Игор. Жао јој је што Игор није момак, барем петнаест година млађи. Жали што мора да буде против ове љубави, и поред тога што би је радо штитила. Жао јој је што се ово не дешава у неком филму који гледа на телевизији и да о њему може слободно дискутовати са Милицом. Жао јој је, превише јој је жао. Седа на кауч, а очи сузе. Као да нису њене. Као да не излазе из њеног тела. Одакле толике сузе? Где су се створиле? У тренутку се Јелена присећа суза са чудотворне иконе коју је видела у Украјини. Толике сузе истаче бол Јеленине душе. Колики је тек Маријин бол, када њене сузе теку из сувог дрвета иконе?

Одломак из романа „Папуча изгубљена у Лавову”

Рајко ПЕТРОВ НОГО

ИЗ „РЕМОАРА“ С МЕНЕ НА УШТАП

26. септембар 1998.

У ЛЕДНУ САМ СЕ КОШУЉУ ОБУКО

Невесиње via Горажде

Вратио сам се из Невесиња са Шантићевих вечери. *Шантић у Невесињу: на путу Богочовека*. Свака херцеговачка варош жури да се у несрећи неким духовним жишком заклони и утеши. Невесиње је највише пострадао. Не само у Митровданској офанзиви. Погинуло је седамдесет *јединака*. Азбучним редом поређане су им фотографије у *спомен-соби*. Неки ни слику нису имали. Некима су фотографију скинули са ђачке књижице. Гледај у ту децу, у анђеле, и пуштај да ти срце откину. Пуста младост је листом навила класове. Пређе рока дошла им је жњетва... Као да смо се навикли да Невесињу, тој *колијевки лава и расаднику српства*, све то некако судбински и историјски припада. Пре неколике године, можда 1995, пробили смо се Гојко Шантић, Данило Лазовић и ја, са неким младим гудачима из Београда, у раздрнџаном комбију који нам је на једвите јаде обезбедио Никола Кољевић, да део програма Дучићевих вечери из Требиња пренесемо до Невесиња. Под називом *Дучић Шантићу* смењивале су се красне Дучићеве речи из есеја о Шантићу са Алексиним благородним стиховима. Невесињци су Шантића посвојили, поготово откако су неке мостарске *шаљивчије* жицом и дизалицом подигле Шантићев споменик и стровалиле га у Неретву.

Шантић је изданаك старог херцеговачког племства, у Невесиње је долазио да се у малом летњиковцу освежи од несносне мостарске жеге, а сада, ево, и од онаких Мостараца...

Путовали смо у Невесиње једну вечност целу. Па још први пут кроз Горажде. Готово на свакој кући Горажде има оживље из рата. А многи Срби из Горажда имају оживље на души од оног шта су и њима и њиховим ближњим на почетку рата урадила до јуче *мерхаметли* разбраћа. Сунчан је дан, па на улицама има света. Испред нашег комбија однекуд искрсну камион. За тренутак стадосмо. Пролазници

се почеше окупљати; не пролазе овуда често београдске регистрације. Једна жена рашири очи кад ме угледа; зна ме, али не зна откуда. Један момак буљавих очију буљи у нас као да смо се са Марса спустили. У то онај камион отчепа и крену смо кроз град који, причаше један упућени, и поред уличне живости не може да сакрије како вене. Не помажу ни сарајевске, ни исламске, ни белосветске инфузије. У комбију смо били замукли, а кад прођосмо, распричаше се уплашени. Није било могуће сакрити непријатност од блиског сусрета са дојучерашњом браћом. Ни то како смо једни кроз друге гледали мандарински. Ено преко Дрине, у Цвилину код Устиколине, кућа Максимовића; у ону најстарију понекад сам свраћао и са Газдом модрикастих очију на ливади, у хладовини, пио његову ракију и мезетио краставце из баште. Куће су припале Федерацији, а гробље им је у Српској. Све пропада – само гробља расту.

Ни вода ни вино

Хотел у Невесињу заузеле су избеглице. Из Мостара и долине Неретве избегло је више Срба него што је Невесиње имало становника. Зато су нас сместили у мотелу изнад језера Клиња у близини Гацка.

Ујутро, путем за Невесиње, монархистички дизајниран, подшишан, штучован, са саобраћајних знакова нас гледа онај што *нит је вино нит је вода*. Исте су то слике са избора у Србији: тамо је писало *За Србију*, а овде *За Српску*. А народ зна да није ни за Србију ни за Српску. Јер већ одавно што год изјави пре подне, поподне обрне наизврат. Тако, шта се год деси, он је у праву. Поново је, мислећи да то овде *нали*, укључио косовску реторику; у дистрибуцији моћи и новца, разних што спољних што унутрашњих експозитура, добио ваљда такав задатак. Сад без стида и зазора овако прича, као да до јуче није сипао онај зелени ијед по народу и борцима свога завичаја. Нема памћења. Има заборав. Па ипак, кажу да нема статистичког мерила које би могло да забележи његов проценат на изборима у Српској.

Шантић је сенком миловом људе

Дочекује нас Невесиње уморно од оне што се на тенковима КФОР-а инсталирала на балкон Банског двора. Од *Грацанке*. Невесиње је у завојима, рањено, препуно сирочади. Али *живо*.

Идемо прво до Алексиног летњиковца, који је, срећом, данас власништво жене лекара Рада Вуковића, па зато широм отворених врата и прозора. Доктор је ретко пожртвован човек. Од оних ужурбаних људи којима реч брза испред мисли. Увек спреман да помогне. Клеца са речима, али не са делима. Алекса је имао летњиковац у питомим, воћем богатим и од ветра заклоњеним, жупним Бојиштима, где нас испод старинске сенице дочекује наочит момак у шеширу: Алекса Шантић био је, писао је Дучић, најлепше стабло у српској шуми. Значи, дочекује нас лично Алекса – овде су преци дословно живи – и то са сољу и хлебом и рођачким осмехом. Око сенице уредан, уљудан свет. У сеници седи Владика, на крилу му две девојчице. То су сестре

сиротице које је својим везама Владика слао у Грчку. Стиже и усукан старац са качкетом. Деведесет година носи као да нема ниједну. Као да их је с лакоћом потрошио. И већ му је прва реченица златоуста. О тужном херцеговачком Јеремији старина Тодоровић вели: *Алекса Шантић је био човјек који је сјенком својом миловом људе*. Овај овејани, просејани, па позлаћени говор, патњом и мудрошћу зарађен, жубори драгим, родним дужинама и надима ми прса. Нема старац за ово личних заслуга; то је колективна памет која му је у аманет остављена, да је пренесе потомцима.

Са добрим укусом и строгом селекцијом објавили су Невесињци свечани број листа *Невесиње*. Тако су обележили стотину година од првог броја који је тајно помагала влада црногорског кнеза Николе. А у овоме рату унутар *Никшићких новина* излазио је подлистак *Невесиње*. Строги су и штедљиви и што се гостију тиче: позвали су два Шиповца, Томислава и Неђа, и Владимира Настића, јер су из Невесиња, а Војислава Максимовића, јер је објавио репринт Шантићеве књиге *На старим огњиштима*, затим Слободана Ракитића и мене. Владика ме за ручком посадио до себе; ћаскамо, а понекад и озбиљно зборимо. Ту ми је поверио – јер је Радован тада био у његовој милости – да је најзад разумео откуда онаква фиксација лихварске империје на овога човека. Каже да му је у дискрецији рекао Грк, који је код прекоокеанаца у дипломатској служби, како њихови високи чиновници имају непријатно осећање у разговорима да их Радован *скрозира*, и на сваки њихов потез има два потеза унапред...

Владика се распитује за све што је о Херцеговини писано и штампано. И како се то може добавити. Изгледа да хоће да пише историју своје епархије, а то је и историја Херцеговине, углавном.

Деца имају слух, а владика глас

Ујутро у девет сати стижемо на литургију у стару цркву Благовештења, која је са главне улице заклоњена и као ушушкана. Девојчице у црквеном хору имају слух, а владика глас, па се надопуњују.

Одавно нисам, овако болесних леђа, одстајао целу службу. И народ и деца и свештеници, а нарочито владика, тако су чинодејствовали, да је утешитељска молитвена реч као мелем падала у рањене и жедне душе. У малој невесињској цркви Божја реч са усана сирочади враћала ме је у дане када сам у овом градићу и сам у дому сиротовао, а једне летње ноћи, изашав из биоскопа у који сам се прошверцовао, немајући куда, јер су домска врата већ била закључана, преноћио, где бих друго, у овој порти. И премда је ујутро било студено, нисам се лоше осећао...

Као да је општа несрећа пролепшала лица и продобрила срца. Служба Божја овде је жива и по томе што владика, уз небесни, напоре до води и овоземни разговор. Док запева, он кори новинарку што, фотографишући, окреће леђа олтару; прекорева дечака са чираком у руци што касни; ђакона гласно исправља ако погрешни. Попови су усплахирили и несигурни. Владика се лице озари док слуша хор. Његове сиротице лепо поју. Видимо да се народ вратио цркви. Воле

Невесињци оваквог свог владика, владика воли да ружи народ, и таква узајамна љубав траје. Погледујем Ракитића на служби, видим да једва задржава сузе.

Након службе владика нас пита како пева његов хор. Деца имају слуха, а Ви снажан глас, кажем... Хоћеш рећи да ја немам слуха. Немам, па шта? – Па, ништа, кажем... Владика воли да галами и да се свађа. Тако му је, ваљда, лакше.

Након литургије иде се на Трг Алексе Шантића. Ту у Невесиње улази улица која носи актуелно име: Пут мостарских Срба. Овим путем су се сливале колоне избеглица из долине Неретве и Мостара. Чујем иза нас дечју грају. Опкољен децом, владика убацује лопту у кош на оближњем зиду, а да се не помисли да је случајно, убацује још једну на опште задовољство Невесињаца.

На Тргу открише Алексину бисту – реплика попрсја са Калемегдана, рад Александра Зарина – тако се симболично увезује српски културни простор. Владика са свештенством шкروпи и освештава споменик. На крају пољуби бисту и вели: *Нека си ти нама дошао, Алекса*. Народ ћутке стаје у ред и целива свога песника, као да им се светац-заштитник обрео на улазу у варош.

Невесињски иконостас

Идемо низ варош новој цркви Светог Василија Острошког и Тврдошког. У доњем делу града, испод болнице, уз помоћ Грка владика диже црквицу која ће истовремено бити крипта Невесињских новомученика. Радови напредују. Црква споља изгледа малена и складна, али колико је има изнад, скоро толико је има и испод земље. Чим уђосмо, сирочићи почеше да поју. Владика хвали вредне мајсторе, а флаша лозоваче већ иде од руке до руке и од уста до уста. Питам хоће ли се из спомен-собе у крипту пренети и фотографије изгинулих. Са њиховим именима чиниле би јединствен *Невесињски иконостас*. Владика ме погледа па вели да није сигуран да ће бити толико простора, а након паузе упита: *Шта ћемо са онима који ни фотографије немају?* Бруј оног инокосног и худог стиха *У ледну сам се кошуљу обуко* по-норно ради, и у повратку кроз маглу разазнајем да га полако ваља предати онима којима припада и пристаје. У спомен-соби фотографије Невесињских новомученика око Христа су поређане. Кад је са кандилом и свештеницима ушао владика, плач родбине, мајки и сестара-безбратница стишао се и стопио у молитвени помен, а мени се чинило да се око њихових глава с времена на време указују и светлуцају злаћани нимбуси. Ови црнобели снимци израњају као у каквој фотографској тамној комори из раствора у који су потопљени. Из мрака те собе, као из мрака овог разбратничког рата, израњају њихова анђeosка лица у слави Другог доласка. Снага овога посвећења позлађује црно-беле аматерске снимке и црно-белу свакидашњицу њихових бивших живота. Указују нам се, дакле, у својој есхатолошкој коначности. Вера и јесте у томе да своје ближње одмах видимо онакве какви ће бити у дану који се чека и у овој и у оној привремености.

Данима и ноћима разлиставам ове призоре, али речи су се за-

ледиле у иконографској укочености и не могу да се покрену и пропулсирају, не дају знаке живота. Нема *милости уобличења*. За поступком мораш сваки пут изнова да трагаш по мери материје коју обликујеш. Опсесивно нижући разне призоре из рата, које је *једнооки* фотоапарат из живота на целулоидну траку фиксирао, и развијајући тај филм секвенцу по секвенцу – од оне вишње светлости блица, преко осмеха на читуљи и целова смрти који се заледио у зачешљаном раздељку и у отвореном ковчегу – све до посвећења и узнесења што долазе са позивом који је јединствени Јединак озго упутио јединцима доле, чезну сам да устану и стану с његове десне стране, и тако оките црквицу која ниче из патње овог невесињског рата.

У четрнаест стихова ове би фотографије из обичног војничког фотоапарата у магновењу имале да превале цео пут ранохришћанских мученика у катакомбама где су их ближњи сахрањивали и већ тада их видели нетрулежне и обасјане коначном светлошћу.

Стихови су, чини се, живнули онда када је један од оних јединака у *првом лицу проговорио*, и ја сам му радо предао сав свој лични пртљаг, ону кошуљицу у којој ме је мати, заспалог у снегу, пробудила, и други пут родила. Сада је то већ била *плавичаста кошуљица снега*:

Кад вишња светлост муње невидиме
У једнооком бјецнув апарату
На црну траку уписа нам име
Кад с читуље се осмехнух у рату

Кад се у ледну кошуљу обукох
Када зачешљан примих целов смрти
Кад је јединке јединак повуко
Озго сам чуо Дођи мили и ти

У плавичастој кошуљици снега
Да нетрулежан други пут се родиш
Када стадосмо с десне стране њега

Који ће доћи по гори по води
Засјах у цркви невесињског рата
Из војничкога фотоапарата

(„Невесињски иконостас“)

На повратку

С вечану академију Шантић у Невесињу: на путу Богочовека узвишеном су учинили Гојко Шантић – а како и не би за свога најславнијег претка – и Небојша Кундачина, два херцеговачка јаблана, те неумитна Светлана Стевић: *Седам сати удара, / Бејоград се јотвара, / Јотвара га Карађорђе, / Ју њега да дође.*

Одлазимо из Невесиња са поздравом усправног и драгог домаћина, Момчила Голијанина, да ће нас и он и Невесиње идућих 365 дана жељно ишчекивати.

У повратку преко Билеће, Гацка, Тјентишта, поред Фоче, кроз Добропоље и Трново преко Рогоја, кроз Источно Сарајево, идемо преко Требевића, где је пут Дејтонским споразумом на два места муслиманском територијом *пресечен*, само зато да не би ни преко брда цео био наш. Зауоставили смо се крај Златишта које је у рату било најистуренија кота на коју су се они одоздо залетали и са које се Сарајево види као на длану. Бацио сам равнодушан поглед на град у коме ми је протекао лепши део живота; град ми је однекуд био познат, али свим туђ. Нећу да имам успомена. Једном смо Капор и ја на Аранђеловдан, Радованову крсну славу, прешли овуда – била их је пуна шума – а да смо на њиховој територији опазио сам само по напрегнутим погледима војводе Славка Алексића, који су стригли тамо и овамо, док је левом руком проверавао стоји ли му калашњиков уз ногу и надокхват руке. Има ли их? Има. Хоће ли нас зауставити? Мене неће. Знају ме. А знају и да сам наоружан. Нико ме се на крају рата не гине... Момчило је нешто начуо о Алексићевим неспоразумима са Младићем и упорно га тера да нам то исприча. Од свега што га подсећамо да се препричава, Алексић невољно и некако кротко потврђује да га је Младић питао за браду и кокарду: *Шта ти је то?* А да је Алексић мирно одговорио *да је то оно једино што он (Младић) нема.* Није било репетирања ни псовки. Напротив, било је узајамног респекта два српска ратника које деле идеологије и политике...

Додуше, каже Алексић, моји су на нишану држали Младићевог плећатог Пухала.

Жарко ЖУРОВИЋ

ПОЕТСКА ПОНОРИШТА СИМЕ ПАНДУРОВИЋА

Умна Исидора Секулић са посебним пијететом писала је о писцима резигнантног “педигреа”. Она са правом сматра да су болна осјећања иманентнија пјесничкој природи. Дубље “разарају” биће. Откривају његов понорни свијет и снохватицу. У пјесника таквог типа уврстила је и Сима Пандуровића, поету снажне мисаоне вокације, Она се бавила тамом и неспокојем и у дјелу Момчила Настасијевића, истакавши да је у њему све саткано од митског призивања свевишњих сила.

Сима јој се дојмио као пјесник који “из концизних мисли црпе и очајање и усхићење”. Свакако да је више ове прве одреднице. Исидора запажа да је Симинова поетска мисао прошла емпирику, да би постала аутентична.

Читајући Пандуровићеву поезију стиче се утисак да је он човјекову егзистенцију схватио као понориште. Све је у њој недостатно и закинуто. Једино дух може да премости тај њен големи зјап. Све што се дешава у правој пјесми дешава се у магновању. У некој врсти властита горења. Није важно да ли се ради о доживљају природе или љубави, страха или патње. Пјесник не може да живи без спајања. Он се лагодно осјећа у пејзажу бујне вегетације. У љубави пројигује слику свог бића, посједујући у себи таштост и осјећајност. То су два услова који души пружају уживање, мада ће пјесници, сви заредом, оспоравати постојање оног првог феномена. Посједовао га је и Пандуровић. То је и разумљиво – поетама је својствено да уживају у пуноћи свога ега.

Оно што је у сржи људске судбине: осама, бол, осећање, нашло је одјека у Пандуровићевим пјесмама, посебно оним у “Посмртним почастима”, гдје је до пуне мјере интензивирана скала осјећајног тренутка. Пандуровић је више од других умио да одслика патњу, да прати њен засјек на души. Живио је дуго што не би смјело да изазива

пријекоре. Он је и у старости играо на карту уживања у патњи. Кондијак са разлогом подвлачи да је живот дужи за онога који боље зна да умножи предмете свога уживања. Пандуровић је то умιο на особен начин.

Био је запажен критичар. Вјеровао је да у области естетике треба развијати интелектуалну црту. Ту особину преносио је у своје стихове. На срећу стихови ће му дуже живјети од критичких радова, који су киптили од општих мјеста и извјесног конзерватизма.

Ми Пандуровића убрајамо у највеће српске пјеснике. Њему је мјесто са Дисом, Дучићем, Ракићем. Са Дисом је био сродан по тамнилу осјећања и схватања живота као удеса: *Доста нас је црна разједала влага*. Са Дучићем и Ракићем остваривао је сличности у погледу савршенства форме, у које, дакако, треба уврстити паторескну *“Песму таме”*, гдје је поета занијет мистеријом звука и гдје се доживљај обухвата у полусну.

Пандуровић гледа на песму као на збир слика и мисли које га изнутра подстичу на расцвет. И случај је дио логике. Кошмар је арабеска подсвијести. Ето, прилике да мисао груне у низовима стихова. Њу прихвата занос, увећавајући захват доживљајног тонуса. Свијет је разбијен у дјелове, да би се, посредством имагинације, пренио у изражајни облик, тада већ као слика одређене цјелине. За овог пјесника свијет је циновског раста, хаотичан и суров, да је тешко у њему очувати чедност: *Ноћ у дубоком разврату и страсти/ Само, ја данас у разблуди истој / Долазим овде с похотом, без части/ Да будем дете у природи чистој*.

Том свијету мноштва пјесник додаје успомене и сјећања, лирски прочишћене. Он мијеша времена, зближава раздаљине. То чини са патном душом и сновима мутним. Јер како поета каже, пролазњом:

Кроз намргођен свет облака, чуда. У негостивности свијета како пронаћи гостољубље душе. Мрак се надвија над њом, у виду чуда. Као да смо остали без видног поља. А нијесмо. Дух ће га створити. Највећма према дубини. То је Итака пјесниковог свијета.

Поета с ломата између наде и илузије. Илузија је податнија. Укреше незадовољство, а на његовом таласу мисао изрони, изненада, гоњена нуждом јава. Лично и космичко као да потичу из исте клице. Прожети су једно другима што значи да их прате заједнички надовезаји. Машта им љуља колијевку. Унутрашњи понор је шанса неистрошеног живота. Тога је био свјестан и Пандуровић. Између онога што постоји и онога што се замишља, нема разлике. Ако има, имагинација укида њихове границе. Она може бити перцептивна или рестроспективна. Судјелују на истом послу. Те особине Пандуровић је снажно испољио у изванредној пјесми *“Мртви пламенови”*, у којој поета наглашава раст у паду!

Пјесник се увијек налази у фази афективног буђења. Да ли то он тражи изгубљено вријеме, ако оно може бити изгубљено. Стваралац се тражи у себи. Уосталом, вријеме има особину да се продужава из једног у други круг. Прошло вријеме говори кроз сјећање, будуће кроз слутњу. Код Пандуровића су веома наглашене обе одреднице. Евокација је њихов заштитни знак.

За овог пјесника није ништа издвојено. Ни шум, ни мисао. Ни патња. Ни чежња. Они су у скупном плету. Само кроз такав спектар доживљај мора да прође. Што је тај доживљај депресивног склопа. не смијемо узимати за зло, како је то Скерлић чинио. Он је депресивна стања Диса и Пандуровића проглашавао поетском трулежи. Није схватао да поезија исказује осјећања какава диктира унутрашњи захтјев пјесника. Друштвена начела су за друге поводе. Резигнација је прво осјећање, па онда став. Све зависи од генске шифре. Очито да Пандуровић не припада типу “срећника” и веселника. Битно је да је у тој резигнацији спонтаност основни атрибут. Она извире из дубине душе, из њене тамне коморе: *Мирише ваздух дахом мртва смиља.*

Овај пјесник мири се са болом. Са њим је у нераскидивој зависности. Све што нам је дато у спрези је са условностима свијета. А свијет мора имати супарника да би тај бол имао одраз дубље мисли. И изворније визије. Бол се, као у познатој пјесми “Потрес”, претвара у грозницу. Ако је за човјека неизбјежан ваздух, неизбјежан је и бол. Не треба се њега ужасавати. Ужасно је умирање. Гдје човјек опхрван болом да гледа? Поета даје одговор: *У хоризонт празан и ороно,* Ништа ту није неприродно. Ако је душа болна и хоризонт је такав.

Живот доноси ране. А рана је, ако се исказе дубоком мишљу. склона упамћењу. Пандуровић је скоро непрекидно везан за тренутак очаја. Тренуцк спонтаног излива осјећања код добрих пјесника сусрећу се са вјечношћу. Вјечност је заврешена љепота. а ње има у изобиљу не само у познатој збирци “Посмртне почести”, него и у збирци “Дани и ноћи”.

Бог је по Пандуровићу стално у човјеку. Мотри и зраке ума и зраке маште. Али Сведидјећи није увијек довољан за пјесника. Зато ће и крикнути: *Прошао ме страх од Бога давно.* Трансценденција издиже свијет изнад логике и прихвата се могућег као егзистентног футура. Као побједе над собом.

Пјесничка имагинација је Бог и антибог, зависно кроз какве визије пролази дух. А дух овога пјесника је ускомијешан, често контроверзан, но увјек на линији освојене лиричности. Мисаоне лиричности, како је Исидора дефинисала Пандуровићеву поезију.

Пруст се жали на садашњицу због “неизљечивог несавршенства”. Слично чини и Пандуровић. На овдашње дане, истиче он, паучина се хвата. У таквој атмосфери посрћу напор и воља. То посртање поета

стално потенцира, не да би изгубио осјећање за свијет, него да би за њега припремио ново ослушкивање.

Са Пандуровићем сам се неколико пута сретао и разговарао. То је било у кафани “Морава” на углу Таковске и улице Џорџа Вашингтона, у Београду, која је педесетих година пружала гостопримство Иви Андрићу, Милошу Ђурићу, Божидару Ковачевићу. Не знам шта је ове знамените писце привлачило да ту проводе часове доколице и ћаскања. Вјероватно је по сриједи близина становања, а можда је у питању неки други мотив – добра кухиња и пиће.

Због кухиње ту засигурно није Пандуровић долазио. Можда због пића, у коме је, колико сам примјетио, био умјерен. Увијек је погледом био окренут прозору, као да неког ишчекује. Највише је ћутао. Требало га је пренути из таквог ћуталачког стања. Мени то није било тешко кад сам био “под гасом”. То је вријеме мојих младих година. Са мном је у ову кафану залазио и пјесник Радивоје Пешић, тада главни уредник “Космоса”. Понудио се Пандуровићу да му штампа збирку поезије. Овај се грохотом насмијао. Треба дуг период да се на одбаченог пјесника свет привикне, рече Пандуровић. Саопштава Пешићу да је та понуда дошла касно. А можда би уреднику донијела и политичке неугодности. Пешић је прихватио ризик. Пандуровић је био изричит да то не долази у обзир. То могу, каже, да ураде “кад ме земља прекрије”. Ако се сјете!

Од пјесника смо сазнали да је имао големих окапања са влашћу. То се одразило на његово послеријатно ћутање. Чак је Исидора морала да брани његову част пред онима који су га сматрали неподобним. А зар је пјеснику Симиног калибра потребна милост моћних. Њему је остала старост и усамљеност. Са њима ће се носити до смрти. А после? Послије ће, саме од себе, да се врате “Посмртне почаст”.

МАСУКИНА ПОСТОЈАНА ОСЈЕЋАЈНОСТ

Пјесник нема других обавеза него да исказује везу са свијетом. Неријетко између стзараоца и свијета настају антагонистички односи. Тада назначена веза поприма извјесне назнаке “препирке”. У таквим случајевима фиксирани свијет добија одбојне тонове и резигнацијску колористику, Уосталом, шта је свијет до плијен који се *подаје* ствараоцу. Стваралац помјера његове координате, разумије се ако посједује снагу духа и стрпљивости у визионирању доживљајне матрице!

Живојиновића су красиле обе ове одлике. Он је интуицијом обогаћивао пјесничку мисао, придружујући се њоме породици

великих српских пјесника – Дучићу, Дису, Пандуровићу, В. Петровићу. Стекавши искуство доброг версификатора стиха, Живојиновић није занемаривао доживљајну страну пјесме. Код пјесника који дуго живе (у такве спада и Живојиновић), мисао се обично временом тањи, а рутина постаје све видљивија. Он је одолио таквом искушењу и издвојио се у пјесника постојане осјећајности.

Неправда заборава није само њега погодила. Сличну судбину доживљава и поезија друга два значајна српска пјесника – Пандуровића и Десимира Благојевића, прва овјековјечена у “Посмртним почастима”, а друга у непоновљивој “Земаљској трпези”. Нијесу само они усамљени у статусу заборављеника. Ту је Т. Манојловић, Д. Срезовић, М. Королија и други. Кривицу за то не треба сваљивати на писце колико на тумаче и оцјењиваче поезије. Не само оне из њихове генерације, него из генерација које су касније дошле. Најбоље је кад поезију тумаче пјесници. Тада је мање превида, а више срастања са дјелом.

Суштина поезије више је на страни измишљања него искуства. Измишљање је животије, јер га карактерише стална промјена. Масука је то осјећање сталне промјене остварио у збирци “Ведре и тамне ноћи” (1922) и у “Одблесцима у води” (1928). Тиме се, дакако, приближава једној Паскаловој максими: *Љубав нема доба старости. Она је увек у зачетку.*

Расположење овог поете увијек је захваћено са другог инспиративног врела. У питању је захтјев душе и бескрајни простор свијета. Спајају се у истој жижи молитве: *цео свемир бива једна велика харфа / жица разапетих између небеса / и мога срца.*

Зачуђени смо универзумом. Загледани смо у његов понор. Да ли је то повод да душом зацари агонија? Или да прозбори нежност. И један и други призор опсједа пјесника. Некад је то болна чежња за одбеглим пролећем које *уноси ми лице у зенице тавне*, а некад неузвраћена љубав претворена у сјећање: *и безумно се под небом лелуја / и собом себе до сржи упија.*

Живојиновићева поезија је у некој врсти екстатичког пијанства. Заноси се подарјима живота, али је окренута и његовом несавршенству и закинућима. Живот прате тврдине и кривде. Пјесма је ту да га омекша, усправи, спиритуализује. Рушни свијет постаје магични свијет. Свијет са смислом. И страхом да се тај смисао не изгуби. Носебно кад је ријеч о љубави и о расцвјеталим драперијама природе: *Около мене све ће спити, надамном њезин лик ће бдити, а смешићу се ђутке ја.*

Сања се оно што души недостаје. А недостаје много шта. Сликама о драгој “поправља” се стање недостатности. Међутим, осјећање љубави је лепше и дубље ако је проткано жудњом. А она је

најчешће таква. Заједно са жудњом јавља се и бол. За поету “бол има крила”, али под његовим сводом засјају и озарења.

Дакле, свијет се сагледава кроз призму сталне двојности. Има лице сјаја и лице ништавила. У исти мах могу се открити обе ове природе. Тако је бар код Живојиновића и њему сродних пјесника, који у поезији његују романтичарску црту поимања свијета. Такви су пјесници склони да и иза ружноће назру љепоту. Да је лирски профилишу и засане: *Како је широко небо, како су добри видици/ Лутати, лутати и дисати божји ваздух, и залечити ране што их дарују људи / кад мрзе и кад воле.*

Поета не може да живи без распредања својих чаролија. Душа је приправна да изроди више шара. Шаре су неопходне саставнице пјесме. То распредање чаролија Живојиновић је чинио и у обичном разговору. Говорио је са патетиком, што је уобичајено за старије особе, посебно оне који се баве умјетношћу. Патетиком се повећава значење казаног мисле. Код изговора постоји строги ред. И његово непогрешиво акцентовање.

Пјесници старије генерације одреда су лијепо причали. Кафану су сматрали неком врстом сцене, а на сцени мора бити одњегован говор. То сам запазио не само од Масуке. И сликар Аралица био је реторски обдарен. Као да је изговореним ријечима *продужавао* пут кичице. Још кад би се “залио” вином, прича би била раскошнија. Поготову ако се прича о догдовштинама из ратова или боравка у Паризу.

Масуку сам упознао у београдском “Мажестику”. Био је са Аралицом. За мене је то била погодност, јер сам са Аралицом заједно пио у Клубу књижевника Србије, код Иве. Да би овај сусрет протекао по мене повољно, старом пјеснику сам рекао да сам друг са његовим сином Бранимиром, пјесником и преводиоцем. То га је раскравило. Запазио је да сам “под гасом”, рекавши ми да то није добра препорука за живот. У славу се, каже, не долази преко пића него преко поезије. Прогутао сам “кнедлу”. А пред њих двојицом отворена флаша “црњака”. Испијали су вино, полако. Са гуштом. Аралица истиче да пије бирана вина и дружи се са бираним људима. Окрену се Масуки да потврди ту мисао. Свакако! – одговори стари поета.

– Ваља пити, рече сликар, али то да не буде главна ствар. У пићу се не смије претјеривати. Може само у љубави. Тамо је то потребно.

Масука се грохотом смијеха огласи. Рече да су за такву љубав потребне младе године. Упре прст на мене, тражећи сагласност. Нијесам ништа одговорио.

Био је радознао да ли сам читао његову поезију. Поменуо сам његову збирку (избор) пјесама које је 1934. године објавила Српска

књижевна задруга. Би му драго. До поезије је више држао него до других активности.

Људи који су улазили у ресторански дио хотела, у приземљу, поздрављали су Масуку и Аралицу, гласно. Видјело се и по томе да је ријеч о изузетним угледницима. Ја сам у томе гесту видио примјесе позе. Послије сам кориговао схватање. Уважавање се испољава и кроз нападан поздрав. Оно исказује блискост. Људима од части и имена блискост је потребна. То се најбоље примјети кад се почне залазити у године.

Овај пјесник ми је био драг због поезије, највише. Растом је био висок. Чврсто грађен. Ходао је уславно. Нијесу га савиле године. Није се ни жалио на њих. Поезијом се ублажава њихов налет. Не само година. Него и другог што се животом вртложи.

траг на трагу - Жарко ЂУРОВИЋ

КР41, комбинована техника 18x14 цм, 2012

Момчило ГОЛИЈАНИН

БОЖУРОВА СУЗА БРОЈАНИЦЕ МОМИРА ВОЈВОДИЋА

„Божурова суза бројанице“ је избор мотивских пјесама, који је сабрао у се пет књига: *Жртвено поље*, *Ребра Проклетија*, *Излазак Чарнојевића*, *Божурова царство* и *Косово је кнез свих српских речи*. Већ је у насловима збирки видљива пјесникова преокупација Косовом, пјесниковом болном раном која крвави као што крваре косовски божури које небо засади по светом разбојишту, по том жртвеном пољу, тужном и обездомљеном, јер га Немањића сој напусти испред арнаутских хорди. Чак и из гордих Проклетија, чувара престолног Призрена, Пећаршије и Дечана, из њених ребара потече сузом разријеђена крв као из Христових рана. Из Христових ребара. И Проклетијама, као Христу, богохулитељи и србохулитељи забише копље у ребра, вјерујући да су тим задали смртни ударац овој вјечно српској земљи. Али, „Косово је кнез...“ који достојанствено носи задобијене ране, вјерујући у свој васкрс, као што смо освједочени у Христово васкрсење.

Видио је пјесник косовску христоликост. Није случајност што је у свих пет збирки, које је уврстио у ову књигу, заступљено по 33 пјесме. За 33 године Христовог боравка овдје на земљи, међу нама грешницима. Пет збирки симболизују пет Христових рана.

Војводић је сав свој бол, све своје ране, које су му наношене још из раног дјетињства, преточио у ове пјесме. У њима је жал за Косовом, за Метохијом, за манастирима, за разасутим српским костима широм ове равнице, без гроба и без мрамора. Уистину, часно ударје старим жртвама и новим погорјелићима и изгнаницима. Постало је Косово пјесниково судилиште, као што су постали Ловћен и Морача, три темељца у његовом изузетно богатом пјесничком опусу. Зато пјесник с поносом може казати да није ништа оставио Арнаутима, да је сво Косово, сву Метохију, све цркве и манастире, понио са собом, у свом срцу, у својој души. Он је чувар Косова, његова ризница. Милован Витезовић рече: „Све што смо изгубили у Боју на Косову, спасили смо у песмама о Боју на Косову“.

Војводић је косовско страдање спасио својом лириком која је настајала у распону од педесетак година (прве три пјесме у овом

издању су се појавиле 1959, а посљедње 2009. године). Видљиво је да их је највише настало 2004. године - њих 40, а потом 1989. и 1999. год. - по 15, те 2003. и 2006. - по 14. Све ове пјесме су датиране, а многим је наведено и мјесто настанка. Изузетак је пјесма „Вечни мегдан два покојна света“ за коју је наведено само мјесто настанка - Морача, али не и година настанка.

Свој избор пјесник је започео, према очекивању, сјетним пјесмама о божурима, изниклим из „момачког срца“ и бугарштицом над изгинулим косовским витезовима. Све је тамо у крви и ранама: сунце, дан, мјесец... над чиме плачу свеци. Плачу над главосјечним Косовом по коме ће појати косови. Има ли утјехе што посљедњи проријеђени витезови „насечено царство мушки бране“. Хитају и они како би себе уградили у бесмртност, у „коштаницу под Гази Местаном“. То Косово које је натопљено крвљу и засићено месом, постало је хранилиште косова, јер је из њега ижжикљало класје као божурова шума. А на хиљаде њих, који се вијају изнад тог српског светилишта су душе витезова које су се преселиле у те црне птице, лебде око душе дјетета Лауша и тако и сада бране Косово, бране божуре. Бране то губилиште и светилиште косовско на коме нико није остао без ране. У ствари, ко је остао жив - он је издао. Живи су само они који су остали на мртвој стражи.

Долази та Лазарева свита сваког Видовдана у Самодрежу да се у њој причести уз пој црних косова. И да кажу да су ту, на биљегу, увијек спремни, јер видовдански бој не престаје, јер не престаје пој о њему. Небеска литургија се преселила с неба на земљу, а понекад и под земљу, јер

„Косово је црква од цркава,
Чија звона испод земље јече
И чују се диљем Васељене;
Жив свједок је ћирилично слово,
Које грије небом насељене,
Србима је Бог дао Косово“.

Бог је послао и косове да буду станари Косова и да бугаре за изгубљеном младости, за исјеченим главама, да отимају поље „од ветрова, слугу заборави“. А све дотле док траје прошлост, док се памти, траје и оно. Јер „човјеков гроб вјечити је прозор/ иза кога Васиона пламти“. Памте и казују они ријетки који су преживјели, а преживјели су јер им је десна одсјечена рука, казују причу о надљудским подвизима косоваских вукова Лазара, Милоша, Југовића... Памте гусле и гуслари и казују онима испод траве, а они чују.

„И слушасмо доле како горе
Опевају слепци нашу жртву“.

Памти и онај „Кос калуђер (који) уочи олује/ Мери Поље и чинодејствује/ Чини помен пшеници у зрењу/ Покошеној у косаца мрењу“.

У ствари, само Срби имају Косово, јер су имали пјеваче, гусларе, пјеснике који су га отели од заборави. Косово, али цијело Косово је споменик, огроман споменик страдања и славе. Безбројни су показатељи за то. Но, на тај споменик, на ту српску Голготу, кидише

и „ала и врана“, свјетски безвјерници и србождерци поклањају Арнаутима те српске светиње. Боли пјесника зла коб Косова, зла коб Проклетија које су окићене манастирима, виноградима, стадима... а које запосјеше Арнаути.

Можда нико, ни у опширнијим освртима и записима није приказао духовну вертикалу, духовно богатство српског народа као што је то урадио Војводић с пјсмом „Небески манастири“. Уосталом, ријетки су и народи који се могу похвалити таквим бисерима као Срби. Утолико је болнија судбина и тих светиња, и народа кога прогоне с огњишта.

Трагедија коју су доживљавале избјегли Срби је немјерљива и излази из свјетских сразмјера. Ријетки су примјери да су мајке своју дјецу бацале у ријеку, да им на рукама не би умирали од глади, какав је случај са овим страдалницима које свој жив пород сахрањиваху у Бистрици. То страдање српског живља аутор је опјевао у бројним пјесмама, какав је случај са прекрасним дистисима у пјесми „Чудне јеке око Проклетија“. Сва пјесма је у питањима, изузетно сликовитим стилским фигурама, да бисмо на крају сазнали одговор: „То на крају времена, давори, /Српско племе у ропству тавори!“..

Геноцид коме је српски народ био изложен на Косову ‘41. године, осјетио је и пјесник. Показао је то „Избјегличким сонетом“. Мада је читава пјесма натоплена незнањем и тугом за родним крајем, као да из задњих стихова проклијава нека нада: „Чим двокљуна муња с Проклетија сине,/ Очева сјена ме родном прагу враћа“. Свако враћање у сновима или мислима родном мјесту је пропраћено болом, нестајањем, рушевинама.

Бол за Метохијом је свугдје и увијек наглашен. Пјесник осјећа мирис хљеба, чежњиво очекује сусрет са сузом која га тамо чека. Дирљив је вапај пјесников да му брдо Ерињак, на коме је проводио срећне ђачке дане, врати то дјетињство. Но сви вапаји су узалудни. Арнаутске паликуће остављају за собом пустош српских кућа, манастира, гробаља. Узалудни су, јер „Нема више Срба трагом Светог Саве/ Поклани, изгнани про дивоклетија“. Као да се вратило Синан-пашино вријеме да докрајчи богомоље царскога Призрена. Арнаутима притиче у помоћ „милостивни анђео“ (а ко је онда црни ђаво?!) да скупа затру српске коријене. Пјесник се понекад осјећа прометејски, јер је распет и прикован на ребра Проклетија. И у „Бугарштици себра уз фрулу од ребра“ (а која Војводићева пјесма о Косову није бугарштина?!) оплакује градове и предјеле Душановог царства, оплакује времена српске славе. А разлога за бугарење је мноштво када се види шта се ради с Метохијом - „Крвав мјесец изнад Проклетија/ Јавља да ми гори Метохија“. Дивљаштво Арнаута иде дотле да уништавају и цвјетне баште које су биле украс Метохије (пјесма-. „Нема више Рајевића баште“). Смета им, јер је била српска. Отуда и молба Богу да већ једном престану искушења. Моли и за обешчашћене манастире, моли за Љевишку, чије фреске су дивљаци зубима глодали. Уништавали су фреске које су лијечиле болне.

Не без разлога се пјесник пита- да ли нам се све ово дешава због разбожености. Зато је нужно враћање Богу, слози, међусобном

разумиевању, јер

„И биће нас срдита небеса
Олујама пуним урнебеса,
Све докле се Срби Богу врате
И разбратни опет се побрате“.

Наићи ћемо у Војводићевом опусу и пјесме које се наслањају на народну епiku (и легенду) какав је случај с пјесмом „Бан Страхињић и Младен Моравац“. Прихватајући ову легенду Војводић донекле оправдава поступак љубе Страхињине на Голеш- планини, надређујући љубав, макар била и пригушена, брачној вези која је изнуђена. Тако ће у епском духу, чак у дванаестерцу, настати и његова пјесма „Сахрана цара Душана“. Слична је ситуација и са пјесмом „Чији ветар дува не зна нико“ која нас асоцијативно одводи до Јована Косовца и његове игре са Бановић Секулом.

Није пјесник заборавио ни неке грешке српских вођа, попут Кнежеве здравице на Косовској вечери, која је умногоме, по народном вјеровању, кумовала исходу Косовске битке. Па ипак, у новим тешким временима потребна је помоћ свију који су се доказивали и доказали у ренијим временима. Сви косовски ратници: и цар Лазар, и Милош, и Страхињић, и Реља Крилатица, и Срђа Злопоглеђа... који су симбол косовског страдања, сви су они и призвани и позвани да у новим временима, кад Косово наново страда, притекну у помоћ. Додуше, Бој на Косову није, по Војводићу, донио побједника. Ту „мекдан деле два покојна света“, на коме „Скрхаше се мач и сабља гола: „Крст и Луна два страшна симбола““, а на њиховом разбојишту зато и цвјетају црвени и плави божури. Због тог неријешеног исхода пјесник често ретроспективно „види“ бој, враћа се разбојишту да, као црни кос, опјева погибију, али и славу. Косово јесте свијећа која је пламтјела и освјетљавала путању Светог Саве којом су Срби ходили, али пјесника поболијева и расрбљавање појединаца, одрицање од прошлости и историје. А „Народ који нема историје/ Није боље судбине од мрва/ Жегама је ожурена трава“. Видљиво је то и из суза Светог Саве „У руском храму, још у Риму/ Плакао је у току бденија“, сапирајући тим сузама пред Господом наше гријехе. Прекоријева савременике који не слиједе пут Симеона храмоградитеља, што не праве цркву покајницу. Уводном пјесмом „Божурова царство“, црвеним и плавим божурима, њиховим мирисним латицама, задушним свијећама... као да пјесник мири изгинуле за двије круне из чије су крви божури изникли. Нажалост, данашњи Арнаутлук не допушта Србима да миришу и његују божуре, али у пјеснику живи нада да „Косовци никад неће да нестану“.

„Божићни вај честитог Кнеза“ је болна пјесма, тужни вапај над данашњом Србијом, јецај што се од витешких косовских јунака изроди сервилно потомство које се мува око туђег бувљака. Узалуд Свети Сава посла Великог Војска; и његова жртва је обезвријеђена. Па, ипак, данашње генерације не могу да потамне славу Лазаревих витезова који се определилише за Царство небеско које се спусти на Гази Местан: „Земаљско је на небу са станом,/ А Небеско под Гази Местаном“. Нада је последња која гасне, још траје битка на Косову,

још „Нико не зна ко ће напошљетку / С посеченом главом у рукама/
Први стати озарен пред Христа“.

Пјесников зов допире и до Стефана Немање који данашњим прогонитељима Срба дарова земљу и аманет да живе у братској слози. Допире и до Хиландара, јер је Косово постало (нажалост и остало!) рана Васељене. На срећу, постоји још Грачаница, постоје Дечани и Пећаршија који отварају двери преосталим Србима.

Српски пјесник зна цијену и свог противника. Он не истиче само храброст српске војске, него и противника. Наглашава моралне вриједности умирућег султана који на умору савјетује „Да не буде српски народ морен / И да пазе српско достојанство“. Нажалост, такве моралне кодексе не може приписати садашњим Шиптарима на Косову, који своју бестијалност не показују само у убиствима људи и рушењу богомоља, спаљивања књига, икона и кандила, него и иживљавање над животињама које ослепљују.

Пјесник често пјева о Проклетијама. Као да се овај српски Арарат надгорњава с високим Ловћеном. А и један и други небески вис чувари су највећих светиња- косовских бесмртника и Његоша.

Све, или скоро све Војводићеве пјесме су својеврсна јеремијада, жал и плач за том светом земљом и њеним знамењима. Призрен, царски Призрен, са Љевишком, са Архангелима, са Хотчом, са виноградима, са Богословијом... је посебан пјесников обол. Али, не само његов. Јер то је светилиште, разбојиште и мучилиште; оно је страдално, али и пркосно, настањено црним косовима, али и божурима. Што је за Библију „Пјесма над пјесмама“, то је за Војводића Косово, опјевано Косово. Зато је и критичан и самокритичан. У појединим пјесмама („Пред портретом војводе Мине“, нпр.) као да пјесник приписује и себи и савременицима малодушност, као да прекоријева себе због напуштеног Косова. Не увиђа да би та његова жртва била узалудна, јер би био „једна сламка међу вихорове“. Можда би овој генерацији била потребна помоћ изгинулих, храбрих који су стајали на бијегу: „Зови, родна, јуначке гробове: /Да се муњом отворе у поноћ (...) Зови Вожда нека гроб отвори“. Поред гробова потребна је и помоћ неба, јер су устали и Арнаути и Амери да се затре српска колијевка. Родина стење, а злоупотреде, домаће и вањске то одобравају. И помажу.

Није Војводић истицао само херојство српских јунака. Мајка Југовића, Косовка Дјевојка, Царица Милица... само су неке од српских херојина које сустопице прате браћу, мужеве, синове, вјеренике. Косово нијесу бранили само српски витезови, него и ове Спартанке. Нажалост, сва та крволиптања су била узалудна, јер Косово неће припасти ни Србима ни Арнаутима, „Него новим Аргонаутима / Који нађу Лазарево слово“.

Јефимија је везана за Косово и за славнога кнеза Лазара те је сасвим нормално очекивати да јој Војводић посвети пјесму. У костуру пјесме је „Похвала кнезу Лазару“, али и наслањање на Ракићеву пјесму „Јефимија“.

Срби нијесу, како је Свети Сава говорио Исток Западу и Запад Истоку; Срби су жито између та два камена који их стално мељу. Суђено им је да се сељакају, да бјеже, да вјечито носе главу у торби.

Селе се тијелом, али не и душом, јер им је она увијек на Косову. Није Војводић ни први ни последњи који је видио опустошеност Косова у Чарнојевићевој сеоби. Патријархов поступак може послужити за примјер када племените побуде могу имати катастрофалне посљедице. Мученичко Косово по коме Арбанаси чине невиђена зла по наговорима бездушника са Запада може спасити само свијест о његовом вјечном трајању у српском бићу. Зна то пјесник па зато тако често и вапије за помоћи Лазара, Немање, Саве, Милоша. Призива и црне косове да не утихну своју пјесму. А својим сузама истовремено залијева и божуре да не увену, и гаси пожаре на запаљеним светиљштима и обездомљеним српским кућама.

Брани пјесник колико може. Разапет је на три стране, попут неког трonoшца.

Једном ногом је на Косову и Метохији, испод Проклетија и грми својим гласом-„Не дам! Не дам Метохију, јер сам ту истићен“!

Другом ногом је поред Његошеве капеле и пријети –„Не дам! Не дам да раскопавате ово светиљште и мрвите кости бесмртника. Не дам да она орлушина наткивљује српског генија“!

Трећом ногом је у Морачи и вришти-„Не дам! Не дам да ми откинете језик, мој српски језик и да ми пришијете неки сурогат. Овим језиком су ми се служили преци, па га морамо оставити потомцима“! Може ли стићи свуда, тако разапет на три стране? Може, јер је Момир Војводић велики српски пјесник. Он није само чувар језика, него поета који тај језик обогаћује. Ријетки су пјесници који су дали толики допринос обогаћивању језика, који су створили толико неологизама као што је Војводић. Он је и поетски сликар који је у своје пјесме унио бројне стилске фигуре, а оне су огледало пјесме. На крају- он је патриота, отаџбинољубац.

Хоѣа Ахмед ЈЕСЕВИ

ЗОРА

На *Њега*, како дивно сећање је
када зора сване.
Од меда, како слатко име му је
када зора сване.

У ноћи устају,
своју душу поништавају,
љубавну ватру пале
када зора сване.

Када зора сване, мио час је
они што устају, одмарају се,
ал' љубав одмор не познаје
када зора сване.

Ах, кад на небеса уздигнемо се,
иако много велики грех је,
опрости нам, о *Владару*,
када зора сване.

САВЕТ

За истином жуде,
чудо скривају,
с љубављу драгог посматрају
дервиши плави.

Они што кажу да свет њихов је,
они што се похотно облаче,
што једу залогаје забрањене,
што упадају у невоље.

Муле и муфтије,
они што лажне фетве издају,
они што се злу клањају,
у пакао одлазе.

Кадије и имами
они што неправду чине
као магарац они су,
под терететом остају.

КАКО БИ ДИВНО БИЛО!

Кад бих задовољно свој живот дао,
кад бих у таму ушао,
кад бих *Мункер* и *Некир* анђела¹ видео
како би то дивно било!

Када одем, и у гроб спустим се,
одмах назад вратим се,
кад би ми се тешко питање поставило,
како би то дивно било!

Кад би дошла огромна змија,
и када би ме ујела,
о, мили Боже мој,
како би дивно било то!

Кад би сутра дошао судњи дан
кад бих био изведен и испитан ја
кад би се добро дело ценило
како би то дивно било!

¹*Мункер* и *Некир* су анђели који испитују оне који дођу у кабур или гроб.

Белешка

Хоџа Ахмед Јесеви, један је од првих турских суфија и песника који је писао на турском дијалекту (чагатајском језику). Такође, оснивач је једног од првих дервишких редова (на простору где су живели туркијски народи) чији се припадници по њему називају јесевије. Рођен је 1093. године у граду Сајрам који се данас налази у Казахстану. Извршио је велики утицај на ширење суфизма и развој дервишких редова на простору где се говорио турски језик. Умро је 1166. године у граду Туркестану који се налази на југу Казахстана, а у коме се данас налази маузолеј или турбе подигнуто у његову част. По њему, назив носи и турско-казахстански универзитет (Ahmet Yesevi Üniversitesi, основан 1993. године) са седиштем у казахстанском граду Туркестану. Најзначајније дело Ахмеда Јесевија је дело под насловом *Divan-ı Hikmet* („Књига мудрости”).

Белешка и превод с турског Ана СТЈЕЉА

Јосиф БРОДСКИ

НЕ ИЗЛАЗИ ИЗ СОБЕ

Не излази из собе, немој грешку да правиш.
Шта ће ти Сунце, кад се у диму Драве давиш?
Све иза врата је бесмислено, крик срца – нарочито.
Само до тоалета иди – и натраг се враћај хитно.

О, не излази из собе, и такси никако немој звати.
Зато што пространство може у ходник један стати.
и завршити струјомером. А ако уђе нека риба и њена
широм се отворе уста, избаци је одмах, без свлачења.

Не излази из собе, сматрај, просто, да си назебао.
Шта је на свету занимљиво, сем стола и столице, остало?
Зашто излазити одавде, кад ћеш се вечерас вратити
такав какав си и био, тим пре ако ће те – унаказити?

О, не излази из собе. Играј, стиснувши, босанову
у капуту на голо тело, с папучама на босу ногу.
У предсобљу се мирис купуса и масти не може скрити.
Написао си много речи: још једна може сувишна бити.

Нр излази из собе. И нека сама соба при том
Домишља како изгледаш. И уопште инкогнито
ерго сум, рече, у форми срца, супстанца густа.
Не излази из собе! На улици ти није Француска.

Не буди будала. Буди то што други бити не знају.
Не излази из собе! То јест дај слободу намештају,
слиј се са тапетама. Сакриј се добро, забарикадирај се
орманом, од хроноса, космоса, ероса, вируса и расе.

1970.

Превео с руског Светислав ТРАВИЦА

Јосиф Александрович Бродски (рус. Иосиф Александрович Бродский; Лењинград, 24. мај 1940 — Њујорк, 28. јануар 1996), руски песник и есејиста јеврејског порекла, добитник Нобелове награде за књижевност 1987. године. Рођен је у јеврејској породици у Лењинграду (данашњи Санкт Петербург) као син фотографа у совјетској морнарици. У петнаестој години напустио је школу и покушао да се упише у подморничку школу, али без успеха. Након одлуке да постане лекар радио је разне послове у болницама. Поред тога радио је на свом образовању. Научио је енглески и пољски језик (како би могао да преводи поеме Чеслава Милоша, који је био његов пријатељ). Проучавао је класичну филозофију, религију, енглеску и америчку поезију. Почео је да пише 1956. године. На његову поезију утицала је Ана Ахматова. У Совјетској Русији његова дела нису објављена, док је у САД објавио Песме и поеме (1965), Сећања на Т. С. Елиота (1967) и збирку поезије Станица у пустињи (1970).

Године 1963. оптужен је за „друштвени паразитизам“ и осуђен на присилни рад у области Архангелска. Казна му је смањена након протеста еминентних совјетских и европских књижевника као што су Јевгениј Јевтушенко и Жан Пол Сартр.

Године 1972. био је принуђен да напусти СССР. Настањује се у САД где као амерички држављанин предаје историју руске и енглеске књижевности на колеџу у Маунт Холиоку. У САД објавио је следећа дела: Крај бел епока (1977), Део говора (1977), Нове станице за Август (1982), драму Мрамор (1984), есеја Удовољити сенци (1986), Уранија (1987), Водени жиг (1991), О туговању и разуму. За збирку есеја Удовољити сенци добио је престижну награду америчке књижевне критике 1986, а наредне године постаје почасни доктор универзитета у Јејлу као и члан Америчке академије и Института за књижевност. Добио је Нобелову награду за књижевност 1987. године, а 1991. одликован је Легијом части.

Јосиф Бродски је умро од срчаног удара у Њујорку 28. јануара 1996. године. По сопственој жељи сахрањен је на гробљу Сан Микеле у Венецији.
(Извор белешке Википедија)

Елена БУЈЕВИЧ

ДВЕ ДУШЕ

Записано је да душа моја
у гроб оде кад и душа твоја.

Не жури, душо моја, ка рају
најбоље увек чека на крају.

Дане од ноћи сузом дели
и то што смо се јуче срели.

Од тога дрхтим, све ми се врти,
растанка бојим се као смрти,

да ћу у час последњи, кад мине све
испустити — не једну душу — већ две.

БРОД

Брод напуштен на пучини,
сломљен јарбол штрчи горе.
Живот сличан олупини
ал' се једра још вијоре.

Кроз живот нас ветри мели,
поломили као грање...
Онај ко сувише жели
тај добије много мање.

Ти издржи и не тужи,
сви смо део божје воље.
Не дај да те живот снужди —
даће Бог да буде боље.

ЈЕДНО ДРАГО ИМЕ

Господе, шта то говорим?
Ти си ми најпречи од свих.
Само за тобом горим
пламеном увек једнаким.

Да ли ћеш примити
срце што од страсти зебе?
Господе, вапијем,
и молим светлост од Тебе.

Па да у ноћној тишини
нестане љубави авет –
о, учини ми, учини
да су молитве завет.

Оћутаћу, отрпећу
носићу се ја са свиме
само да заборавим
једно драго име.

ТРАМВАЈ (шала)

Тамо где шине расецају асфалт,
и где је гвоздена скретница крива,
хтела бих да се бацим под трамвај,
(али да при томе останем жива).

Замишљај: народ би се скупио,
к'о у песми о коњу, баш тако.
Радознао ти, напред би ступио,
и мене доле уочио лако.

А да ли би рек'о: О, не умри ти!
Светлост у твојим очима дрема...
Под трамвај бих се хтела бацити,
ал' у нашем граду трамваја нема!

ВЛАШКА СРЕЋА

*Не могу да се сетим како се на влашком каже «срећа»!
Изгледа да и не постоји ова реч, јер никада нисмо били
срећни....
(из разговора са младим Влахом)*

Заборављена је реч златна,
Реч срећа младога Влаха...

Где нестала ова реч, где нестала “ворба” ?
Нема је на “Туглу”, у речима “Worda”.
Не беше влашког Вука и Ожегова,*
Да запише све те речи и красна слова.

А што записати нешто земаљско,
Словима, чија је позната творба,
ионако, реч је мала, реч убога.
Јер - Бог беше Реч и Реч би у Бога!

Шумом корача Влах, озареног лица,
Сретоше га “лупу” - вук и “пасареа” – птица.
Ослушну цвркут и режање,
Њихових језика умилно значење.

Ухвати га лагани сан, у хладу бора.
И сања Влах, не речи, ни слова,
Већ, како се отвори над њим небо, “ћеру”,
И просу се светлост Божанска.

Издигну се храм у шуми, над гором,
Анђео Божји запева с хором,
К’о планински потоци к’ њему,
Потекоше плаштови црни, у трену.

Осташе празне уске гробнице,
Несташе кржаве границе,
Сијајућ’ јаче од леда и челика.
Васкрснуше из мртвих хиљаде ратника.

Пастири, деца, жене...
Сви се окупише, слушајућ’ речи благословене.
И зачуше се речи у хору:
“Драгосте, мареција ши дору”.

И ако беше пусто, тамно и болно,
Среће ће сигурно бити. И “нарок” неоспорно!
И народ! Он ће за свагда бити,
Ако Влах ће се пробудити.

Белешка

Елена Бујевич је рођена у Украјини 1968. године. Живи у граду Черкаси. Ради као новинар. Завршила Музички колеџ у Черкасију за професора клавира и московски Литерарни институт А.М. Горки на одсеку Поезија.

Пише на руском. Објавила песничке збирке:

Душа-скитница, 1994.

Мој наивни речник, 2004.

Ти у средини, 2004.

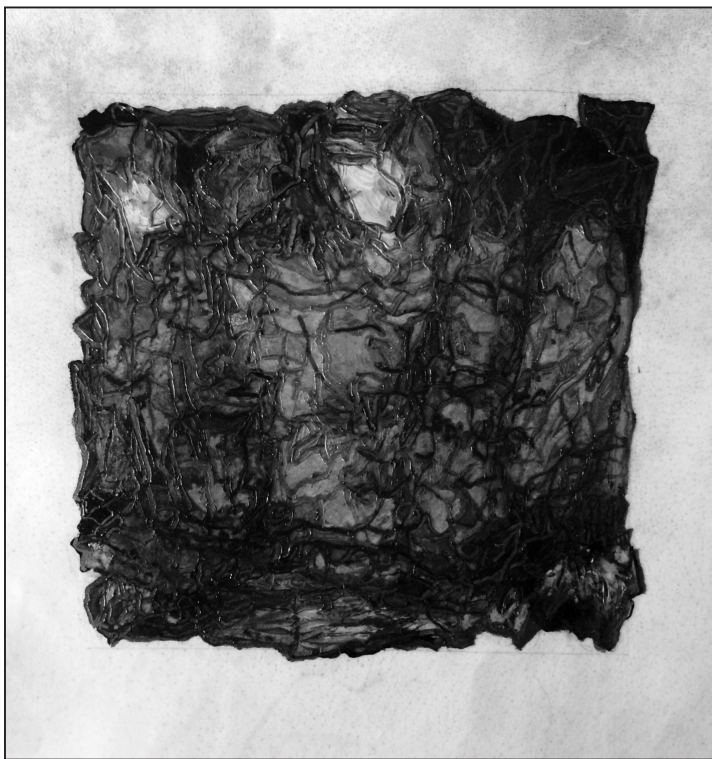
Јелица, 2011.

Њени стихови су објављивани у многим књижевним часописима, алманасима и антологијама у Русији, Украјини и Белорусији и преведени на енглески - у САД.

Члан је Савеза књижевника Русије и Удружења писаца у Украјини.

На руски преводи поезију са српског, пољског и украјинског.

*Превели с руског: Душица МРЂЕНОВИЋ и
песму „Влашка срећа” Андре ГАШО*

Игра, комбинована техника, 10x10 цм, 2014

Габријел КОСТЕЉНИК

ОДЛОМЦИ ИЗ ФИЛОЗОФСКО-РЕЛИГИОЗНОГ СПИСА
ГАБРИЈЕЛА КОСТЕЉНИКА „ПЕСМА БОГУ“

(Гавријл Костељник, „Писня Богови”,
Нови Сад, „Руске слово“, 2002, стр. 36-46)

14. МИСАО СЕ РАЂА у души – чега има у души, то она и рађа; а душа се уподобљује у мишљењу – чега има у души, то над њом и влада. То је чаробни круг где отац рађа сина, а син преображава оца. Држе се заједно, учвршћују се заједно, облаче један другог: отац сина, син оца.

О, како је усахнуо дух мога века! Изгубио је пријатан мирис – како је пропао, како је посивео, како је изгубљен! *Затрпани су извори подсвести, ништа велико не стиже на пијацу живота.* Нема зеленила, нема цвећа, нема пролећа, нема јесени у његовој свести – његова животворна подсвест трули под каменим стазама и каменим зградама: горе су кафане и продавнице са изложима, а под њима смрдљива легла прљавштине. Елем, несретни мудрацу, хронични наркоману: твоја те мудрост убија – људска мудрост, јер си омаловажио мудрост Божју. *Твоја душа убија твоје мисли, а твоје мисли убијају твоју душу!* Таква је већ долина греха. Прво си отпао од божјих ствари, од њих си се окренуо, а сада те разједају мисли које си родио у свом греху.

„Оно што гледам, што чујем и што дотичем, само то признајем!“ – То је твоја највећа мудрост, твоја свакодневна молитва; али неме животиње се од рођења клањају тој твојој највећој мудрости, а ти си се толико жртвовао да би разумео поглед на свет вукова и овнова! Несрећни мудрацу, како си осиромашео! Опколио си се бедомом на бесплодној земљи.

Остао си изнад „добра и зла“, изнад неба и пакла, малог и великог. Исмевао си се: „То је екстаза, илузија, фикција!“

Остао си на улици у великом граду, између две кафане, између две продавнице куда пролазе многи људи и чујеш непрекидни хук, лупњавау и трештање. Не крећеш се из тих граница – оно што је даље, то је за тебе „илузија“, „фикција“. Па, сâм Вавилон је ослепео у теби – губи разум, а управо мисли да долази разуму. Губи вид – већ ни боје не разликује – а заvaraва се да уме да боји – уствари – то је болесна

илузија.

Јао, како је ослепео дух мога времена! Човек-богоборац за њега је постао животиња која хоће да живи, која јури – животиња од крви и меса и ништа више! Животиња као и све животиње – живо благо, благо које се само покреће. „Гле, чак смо сад дошли до правог циља и правог средства! Доста је свих фикција и читавог фетишизма!“ – тријумфију научници мога века, научници којима гомила са улице виче: „Слава!“ „Смрт *смислу неба*, нека живи *смисао земље*.“

*

Из земље су ископали древну вазу на којој су биле насликане различите слике. Научници су стали да је проучавају и постављају питања (а човек се познаје по томе каква поставља питања): „Ко је направио ову вазу? За кога? У ком народу? У ком времену? Каква је тамо била просвета? Каква религија? Шта представљају цртежи на вазама? Какве идеје означавају? ...

А онда су се појавили нови научници који су исмевали претходне: „Ови само брбљају и ништа више!“

И они су разгледали вазу и постављали питања: *На шта личи ова ваза? На љиљан или на ружу? Које фигуре на вази представљају мушкарце, а које жене? Да ли су цртежи добро насцртани или не? Има ли на некој старој вази и лепших цртежа? Има ли на некој таквих истих?*

А онда су се појавили нови научници и исмевали претходне: „Само наклапају и ништа више! Брбљали су о нествореним стварима, без научног метода, без одговарајућих средстава. А ми имамо центиметре, шестаре и хемијске посуде!“ Они су постављали следећа питања: *Колико су велики врх и површина? Колико су фигуре на цртежима удаљене једне од друге? Како се пропорционално односе главе и тела? Какву су боју користили за сликање ликова?*

Онда су поново дошли нови научници и исмевали претходне: „Гле, вашарски жонглери! Наклапали су приче за децу! Само је наш циљ и наш метод савршено научан – ту главну реч имају само инструменти, а не крхки људски разум.“ И постављали су оваква питања: *Колико је тешка ова ваза? Од какве је материје? – И мерили су вазу, све су још једном проверавали са новим инструментима и викали „ебџка“!*

И тако је пропао стваралац вазе, његова идеја и циљ и сама ваза – а остала је само маса. Пропало је управо оно што је требало проучавати, јер масе има свуда. И говорили су најновији научници: „ваза“ је реч без значења.

Раскопао, раскопао је мој век земљу и сам се у њу закопао – затрпало га је благо. Са неба Створитеља сишао је дух мог века у мрачно и прљаво царство бацила.

15. ВИДЕО САМ горде, били су као надувани коњи: не би се они шепурили ако би над собом осећали бич... О, страشان је тај бич који звижди над гордима – бич Онога, који у својим рукама држи и

узде!

Хеј ви, горди! Ја сам против вас, јер је реч Божија против вас, јер сте ви против свега. Ко искушава човека: „Падни преда мном и даћу ти све што видиш“, нека буде проклет! А ви тако искушавате човека.

Оптужујем вас, тешко вас оптужујем: *ви сте убили човека!* Убили сте сами себе и хоћете убити цело човечанство! Све што је у човеку велико и истинито одбацили сте и згазили, да га изједу црви. Свеједно вам је да ли сте овамо или онамо; важно вам је да budete тамо где вас ништа не узнемирава, где сте слободни да на миру заситите своје мизерне гордости. „Љуби, љуби живот на лешевима!“, како је ружна ваша песма. Само вас додир води! Као ова слепа глиста крећете се и овамо и онамо, где сте слободни да се на миру засићујете своје гордости. На свако противљење одговарате бесом. Ко је са вама изашао на крај? Ко је убедио глисту како су боје лепе и каква је моћ музике?

Онај, који вас је испустио из своје штале – вас, надуване коње, поодвезивао од својих јасала, тај ће вас опет насилу зауздати и упрегнути у плуг и ораћете камење, на којем неће израсти никаква добра храна – да бисте се заситили горким и празним плодовима ваше мизерне гордости.

Шта све нисте измислили, какве рупе нисте направили у својој души да бисте кроз њих бежали од Онога, који држи бич у својим рукама?

Отпадници, зашто се нисте подигли? Ви сте – живот који иде ка смрти. Знате Онога који постоји, а служите ономе који не постоји. Онај који постоји – ствара; а оног кога нема – уништава; не он, јер њега нема, али мисао о њему и служба којом му служите. *И уништавате живот, јер служите ономе који не постоји.* Измислили сте речи и везујете за њих живот – барем мислите да ћете тиме нешто постићи.

Феномен, елемент, материја, илузија, сугестија, екстаза, рационализам, емпиризам, сензуализам, номинализам, субјективизам, критицизам, еволуционизам, индивидуализам, ен каи пав ... То су ваше измишљене речи, суво-празно класје које прождире пуно, а на крају остаје – празно. Ен каи пав – „Једно и све“ ...

Да! То су ваше речи и ваша вештина убијања. Окрећете поглед од свега, изабирете само једно што вам се свиђа и обмањујете се јер видите у њему „све“. Али то ваше „једно“ нема у себи а ни толико „свега“ колико га има у себи зрно праха. *Ви немате веру, која из утробе безгранично богатог Оца живота црпи животворне сокове, тако као што корен дрвета вуче сок из утробе земље.* Ви ни немате своје корене – зато сте сувоњави. А то да још живите, то је стога јер сте паразити.

Огласи се дух, покрене се тајна – мајка живота, засвирају исконске струне живота – а ви исмејавате: „То је екстаза!“ Доћи ће к вама Онај који постоји, чућете трубе његових анђела, видећете његову славу – а ви ћете се од тога брзо окренути:

“То је илузија!”

А лепота Божјег света и премудрост у њему – *то је за вас феномен, механизам, играчка...* Питам вас, дакле: Шта је то што постоји? Зашто се крећемо, дишемо, мислимо – шта смо?

Одговарате: „Еволиција!“ – Стаза од ничег до...до Бога?

„Не, али опет у ништа!“ Како је то могуће? „Па, стога јер је *Ding an sich** (*нем. стар по себи) – *химера*!“ Тако? Да није то *hocus pocus*? – А ви кажете: „То је критицизам!“

О, заглупљивачи! Ви мислите да се све може досегнути усиљеним речима. Ваша је способност у речима и само у речима, њима залуђујете и себе и друге. А веће је зрно прашине него цео небески свод направљен од ваших речи. Ово је ваше: блебетати и живети од блебетања.

Распарчати, раскомадати – то је ваш циљ и ваше умеће. Распарчати, да бисте у складу са вашом гордошћу над свим владали. „Једно, друго, треће...нема дна!“ (јер је све распарчано). Тако говорите: „Али не! Све може бити темељ, шта се коме свиђи!“

Из мора душе изаберите корале и перле којима се људи поносе и које цене, а ви их разбијате у обично камење и поносно се подсмевате: „Па, шта је то? Где је ту некаква величина? Није ли све *ev klav* – није ли све материја, елемент, феномен? Није ли човек исто што и свака марва?“ – „Љуби, љуби живот на лешевима!“

Пропала је нежност душе – њене рече су за вас неразумне и немоћне, као песма за глувога. За вас је само оно што је горко и оштро; хлеб и вода и слатко грождје вам не пријају. „Пиће, пиће у којем је ватра, то нам дајте!“ То је ваше свакодневно гесло – ваша животна политика. И ваш крај је такав као и код оних који се опијају: љуљате се на ногама, свет вас изневерава – зато јер сте га ви изневерили у својој гордости!

Трагедија света: „Због свог поноса и свог Ега нисте га примили!“ То је трагедија света. Дошао је Син Божији, Реч Божија, и не примисте га; и сваки дан долазе његови посланици, а свет их разапиње. Али доћи ће дан када ће му се охоли покорити у невољи.

16. КАДА САМ ВИДЕО пропаст и како пропадају они који воде људе, рекао ми је Тајанствени: Ти ниси ни први ни последњи којем сам отворио очи да би видео и разумео: шта је дубина и висина, ширина и дужина. Иди и проповедај међу браћом својом, јер они ослепљују! Спаси шта се спасити може! – Тако је говорио Тајанствени, казивао је мом срцу изнова и изнова и послушао сам Га, јер је Господ положио ватру у моје срце да не бих заборавио његове речи.

И повукао сам се тихо и разговарао са својом браћом сталожено и искрено.

Говорим вам, браћо, из љубави – Бог ми је сведок. Не зато да бисте се чудили: „Гле, овај говори нешто непознато, нешто ново“, али само зато да бих избавио оног који још тражи спас.

Прва и највећа мудрост и умеће јесте у томе да се искрено и у потпуности *прими* мудрост Божја. Не знам ништа друго што је потребније, без чега се не може живети, и зато вам морам непрекидно понављати: Прва и највећа мудрост – то је примити мудрост Божију,

примити је искрено и у потпуности. Изгледа да вам је то лако, јер она сама долази; изгледа да вам је то мало, јер се она свуда појављује. Али упамтите да су почеци свега великога не приметни, а истинска величина је одмах поред вас. Проблем је само у томе што „многи гледају и не виде“.

Примити мудрост Божију то није другачије него бити здрав, имати здраве очи, здраве уши, здраво срце. А шта долази потом, зависи од тог првога. Све остало – то су само *модификације здравога срца, здравих очију*. А кад су срце, очи и уши болесни, онда је све остало само модификација болесног срца, болесних очију, болесних ушију. Свако растиње и сваки цвет добијају свој изглед од корена...Ја ту говорим о срцу духа, о очима духа и о ушима духа. Ко искрено и са захвалношћу прима тај дар из руке Божије, само се он може избавити. Стога јер ка циљу треба трчати, а како да потрче болесни и богаљи?

О, браћо моја, да ли су лепши вештачки зуби него здрави, природни? Да ли су лепше наочаре него здраве очи? Природни зуби, здраве очи – какав је то драгоцен дар! Како је то непроцењиво дело! Који човек може нешто такво створити? Ко то може и разумети? *А наши век је почео да омаловажава оно што нам је природа дала!* Људи су пре заволели вештачке него природне зубе и шарене наочаре него здраве очи! Не говорим о моћима тела, већ о моћи духа. *Људи су пре заволели вештачке матице и речи него природне струје духа*. И тако су у својој гордости постали комендијаши: уздижу сами себе а уствари међусобно једни друге бацају у јарак, као непотребно смеће... Рукама се моћно држе за те исте потпоре које одбацују речима, јер је тешко борити се против природе и не прихвати њене моћи. И зато је њихов рад узалудан и лажан, као код оних који галаме по градовима и једно говоре а друго хоће.

О, браћо моја, не затрпавајте изворе своје душе! *Не преиспитујте предубоко основе ваше душе, јер ћете изгубити Божију поредак* и вашу душу ће прекрити бесплодни слој, а ви ћете пропасти у својој беди!

Шта имате од људске мудрости, од тих безбројних мисли које прождиру једна другу, које задобијате као млинар своје брашно? Чему брашно, кад нема здравог желуца који би га сварио? Ваше мисли-зрна падају на јалово поље, у провалију на чијем је дну камење, скривено тамом, а у њеној дубини царује зима. Шта може добро и лепо тамо да израсте? Видели сте какав је танан, немоћан, без боје и цветова кромпир што расте у тами? Каква је корист од њега? Такво је, ето, растиње ваше мудрости у вашој души – јер је ваша душа камена провалија, тамна и хладна.

Знам ваше варљиве речи: „Бојимо се отровних растиња и паразита; зато морамо плевити нашу природу!“ – Бојите се од отровног растиња и паразита? Не памтите причу о жити и кукољу? Боље да кукољ расте са житом како бисте, трагајући кукољ, истргли и жито. Било да је жито лепо или мање лепо, оно изнова има зрна из којег ће да настане хлеб – а без зрна нема хлеба!

Опет вам понављам оно што сам већ понављао: Примите мудрост Божију – дар Божији. У томе је прва мудрост, у томе је *зрно*

живота.

А зашто ви то заборављате? Који то човек не може да прихвати своју природу?

Сви процеси који воде стварању свести, мисли, чула дала нам је природа и против њих смо немоћни. Они су за нас несагледиви, али у себи носе мудрост без дна.

Зар не видите да је човеку тешко да живи и мудрује ако не прихвати своју природу? Кад већ морате да прихватите своју природу, примите је у потпуности, са захвалношћу.

*

И кад сам се осврнуо око себе, лако ми је било да избројим оне који си ме слушали до краја. А маса се разишла да замени своје злато за туђа илузорна огледала... „Mundus vult decipi“* (* лат. „Свет жели бити преварен.“)

17. ХОЋЕМО НОВОСТ! Велику новост – непознату! Тако свакога дана вичу многи, они који су бунтовни на речима, а слаби у души, они чија је душа закржљала и не развија се, не прелази до листа и цвета, а онда ни до семена; и у њиховој души не трепери непрекидна новост.

Тако вичу они који немају у себи живот у струјама духа. Неће им помоћи нити тајанствена небеска роса нити издашна небеска киша – неће им донети новост живота, то чаробно кретање у круг. Хоће ли се камен покренути од кише? Хоће ли у њему прокључати живот? Њихова душа је покривена каменим, бесплодним слојем – они хоће динамит и секиру, динамит и секиру – да би њима разбијали и расађивали своје закореле душе: да би у њиховој души настала промена. Они желе велику, наркотичку новост.

И јуре за њом, налазе лек за десет дана, или за десет година, да би се после тога нашли у још већој пропасти ...

*

Овде је нова новост! Новост пијаница, која свакоме допушта да мисли шта хоће, коме како паше.

Слушајте, људи: Ви сте мајмуни! „Човек“ то је митска, фантастична реч, а стварна реч је „мајмун“ – није нам важно да ли је горила или орангутан. Ето, како је то било, како се десило:

На почетку је био – можда боље о томе ништа не говорити, јер ко зна!? – својевремено мајка читавог света-живота ужарена магла материје – истински пакао. Значи наша мајка је пакао, а не небо! И та ужарена материја почела је да се згушњава и окреће и од ње се отргнула једна ватрена кугла, а од те кугле отргнуте су се нове, мање ватрене кугле... Тако је настао Нептун, Уран, Сатурн, Јупитер, Марс, наша Земља, Венера, Меркур са свим њиховим чедима-месецима. А од онога што је остало створена је највећа кугла – наше Сунце. Тако је настао наш Сунчев систем, тако је настало све остало што се налази у просторима космоса (да ли је њихов број коначан или бесконачан, о томе не вреди расправљати, јер је то оно што сами измишљамо!). Све

је то настало само од себе – без Бога, јер зашто да прихватамо тамо којекакве богове кад без богова све можемо јако лепо да објаснимо. И почела је да се згушњава земља, јер је такав закон, и почеле су се ту и тамо покретати нове хемијско-физичке везе атома – почели су се кретати са новим кретањем ... Тако се на земљи појавио живот. На почетку је било тако, иако нам то данас изгледа несхватљиво, јер данас појмимо да моћна ватра убија једном заувек све заматке живота. То је истина: закони природе су вечни, неуништиви и не допуштају изузетке – па како би се могло већ на почетку десити нешто такво што не може да се замисли на основу закона природе? Како су из ужарене материје на почетку створени заматци живота? Али некако је морало да се деси, јер би иначе требало да прихватимо чудо – створење, Бога, а то је противно науци, јер ми Бога не видимо, не проналазимо у искуству, а без Бога све знамо да разјаснимо као поредак.

У стварности ствари стоје тако да је оно што ми својим искуством видимо, што нам говоре наша чула – само безначајано привиђење, а у стварности се мртво и живо – значи: анорганско и органско – не разликују; живот се налази у целој материји, било да је она згуснута, било да је усијана као што је била на почетку. О томе сведоче тврди докази. Па на почетку је Земља била усијана, таква да је то тешко и да замислимо, а опет је само из ње произашао живот – сасвим природно сам по себи, без Бога. Тако постаје јасно како је могао да се развије живот из усијане Земљине кугле. А ако се наша мисао неке не свиђа, нека мисли шта хоће. Па живимо у времену „слободе мишљења“. Сигурно је само то да никаквог Створитеља нема и не може бити!

Прва жива створења на Земљи била су проста. И развијала су се, прилагођавала се условима живота и у немилосрдној „борби за опстанак“ су задобијала непрекидно нове могућности и органе и преносила их (рођењем) на своје потомке. Тако је прво настала *борула**, после ње бластула, онда *гаструла* – а онда је већ ишло лако! (* Борула, бластула, гаструла - ступњеви у развоју ембриона)

Кад би се негде исушило море, рибе су се повлачиле на суво (иако се данас то не догађа, морало је тако бити, како другачије?) и пасле су као краве, а на крају мало по мало постепено су и постале краве... Рибама у води нису досађивале муве па им зато и није било потребан такав реп какав су задобиле на сувом; а пераја су се претворила у ноге са копитама, јер су им биле потребне на сувом итд. Тако се, ето, све развијало – и ружа и голуб и слон и мајмун итд. – из једног заједничког пања: из прапраборуле, из те наше истинске прапраматере Еве. Тако се у природи остварила сврсисходност, као последица „борбе за опстанак“. Тако су око и ухо и сви органи живих бића настали путем постепеног развоја – развоја без граница.

Некада су наши прадедови били мајмуни, али будући да су се добро борили за опстанак, они су стекли – поступно развијајући – разум и говор и људске навике. А ако се ми данас будемо добро борили за опстанак, доведешћемо развој природе на још виши ступањ, о чему данас можемо само да сањамо – до... до „нат човека“. Чак ће то бити Бог на земљи, чак ће тада да настане рај на земљи! Другачије ће да се

формира човеков мозак и лобања и то што нам је данас несхватљиво па чак и противречно постаће разумљиво и истинито.

Можда се то некоме и не свиди, али то је чиста истина. Данас другачије мисле само непросвећени и кукавице, а људи од науке знају да је тако; а кад неко од њих говори другачије, то је само зато јер су се продали и немају чисту савест.

*

Дуноу је јак ветар по душама данашњега века и одјекнуло је: „Чудесно! Чудесно! Штавише то нас у потпуности ослобађа од вековног људског страховања, од вечне људске химере – од такозваног Бога!“ И једни се теше: „Чак ће сада настати права једнакост на свету, јер смо једнаки не само међу собом, али и са јарцом, кртицом, са сваким црвом. Хајде да пољубимо нашег стрица – горицу и нашу прапрабакицу – борулу!“

А други се радују: „Тек сада је наше више право јасно и несумњиво. Ми смо чак надљуди – а други људи још увек су смрдљиви мајмуни!“

Коме се како допада. „Mundus vult decipi!“ Тако је! „Mundus vult decipi!“ Људима се свиђа онај који се обукао као чудац и игра извештачено, ко се приказује и приповеда бајке – невероватан у односу на Божије одлуке, а вероватан на основу људских маштања. Људи – љубитељи карата и свих игара – више воле своју измишљену стварност, стварност којој они сами диктирају законе, него стварност Божију. Хтели би да преправе Божију стварност према својој измишљеној стварности, јер људи хоће владара који ће њих слушати, а не они њега.

Белешка

Др Габријел Костељник (1886 – 1948) – утемељио је књижевност југословенских Русина и Русина јужне Угарске. Студије богословије завршио је у Лавову, у Украјини, а 1913. године докторирао је филозофију у Фрајбургу, у Швајцарској. Радио је као професор филозофије и психологије на Богословској академији у Лавову (1929-1931), а био је и уредник часописа Нива (1920-1929). Убијен је 20. септембра 1948. године.

Писао је и објављивао на неколико језика – русинком, хрватском, украјинском – поезију, прозу, путописе, драме и др. Написао је и прву „Граматику бачванско-русинског језика“ (1923) и творац је русинске лингвистичке терминологије. Скупина његових поетских и прозних радова објављена је на русинском језику под називом „Поезија на бачванско-сремском русинском књижевном језику“ (1970) и „Проза на бачванско-сремском русинском књижевном језику“ (1975) у оквиру Новинско-издавачке куће „Руске слово“, а први превод Костељникових дела са русинског на српски језик публикован је 2013. године под насловом „Поезија и проза“ према преводу Јулијана Рамача и Мирослава Алексића, у издању Друштва за русински језик, књижевност и културу.

Превод с русинског и белешка Валентина ЧИЗМАР

Јованка КОЗЛОВАЧКИ Дамјанов

У СВОМ БИЋУ БЕЗ ГРАНИЦА

Са оваквим именом морала је ући у ликовну уметност. И учинила је то, али на онај дубљи начин, као стваралац, а не као истоимена Далијева муза...

Гала Чаки воли мирис боје, белину великог платна, црну, жуту и као крв црвену, игру светлости, простора и звука...

Интригира је тема смрти и интригирају је бројеви, посебно број 3. И игра изнад свега! Свет и човеково бивствовање погледом пуним наклоности посматра као игру и попут Алисе Луиса Керола детиње радознала запитана је куда та игра води и спремна је да иде куда год је игра поведе.

Као што војници и затвореници одбројавају дане на зидовима тако она силним репетицијама рецки, усправних цртица које су

Мурал у Намуру, Белгија, 11Х3м

близнакиње, одбројава ритам дисања дара који јој је дат. Видећете те близнакиње на готово сваком њеном платну. Сама каже: „Ми можемо спознати своје биће једино ако себе ухватимо у свом бићу без граница.“

Она без стварања не може. Таква посвећеност раду није баш својствена овим просторима. Она и лењост нису у односу блискости. На њеним платнима блискост је однос између цртања и сликања, на њеним инсталацијама простор хвата време, светлост сенку, звук линију... Једно свеопште трагање, запитаност и решеност на упорно разоткривање слојева стварности и постојања, без обзира колико преданости то разоткривање изискивало. „Сликарство је далеко више од чекања инспирације“ њена је убеђеност.

Због конкурсана за докторске студије у Токију села је и за годину дана савладала 4 нивоа јапанског језика. На питање како је то успела, одговара са осмехом: - Лако, само сам учила 12 сати дневно... Још је мастерирала и на сликарству и на цртежу на новосадској академији, а на Факултету ликовних уметности у Београду уписала је докторске студије. Са својих 27 година већ је излагала у: Немачкој, Холандији, Белгији, Португалу, Русији, Италији, Данској, Црној Гори, Словенији, Хрватској и по многим градовима у Србији, а стоје и позиви за Кину и Америку у блиској будућности.

Најпрецизнији опис ове младе уметнице је: „посвећеник“. Када видите како се без остатка предаје стварању можете да разумете оно што је швајцарски писац Јирг Федершпил рекао о Јозефу Бојсу: „Бојз је марљивост. Лепота не настаје на темељу лењости. Зашто не покушати бити марљив?“

Мирољуб МИЛАНОВИЋ

О СМISЛУ ПОСТОЈАНЃА И ПЕВАНЃА

*(Поводом изабраних песама, „Кафкина Фонтана“ Зорана М. Мандића
у избору Душана Стојковића, Младеновац 2012)*

1.

Два стуба држе поетски свет Зорана Мандића: човеково принудно егзистирање у свакодневном, материјалном, и непрекидно уздизање ка духовном, божанском. Између те две крајности одвија се драма егзистенције. Крајњи циљ је „смисао смисла“ и његов „непорецив и немушти коментар“. Том највишем и непрекидно присутном идеалу тежи песнички субјект али га никако не достиже.

Скоро у свакој књижевности сусрећемо ту линију, условно речено „духовне“ поезије, и готово као по правилу највише поетске домете, срж истинске поезије. У српској, та линија срећно почиње са првим оригиналним текстовима, житијима, похвалама и световним песмама, па преко барока и посебно Венцловићевих беседа, које су заправо лирске песме, до нововековне у романтизму и модерној, да би у песништву друге половине двадесетог века почело њено повлачење и почетак доминације поезије грубе материјалности. Песништво Зорана Мандића баштини ту линију духовности и подиже је на виши, европски ниво. Модерно и оригинално, са стално присутном свешћу о песми, истовремено је и похвала језику, доказ да се и у духовно оскудним временима и о највећим темама и идејама може поетски проговорити.

Треба казати како поезија овог песника стоји у знаку против свега што човекову егзистенцију унижава и уништава. Од превазиђених и погубних идеја до најситнијих материјалних ствари. У тој равни треба сагледати и њену сталну запитаност над појавама живота и напор да се открије и њихова друга страна у коју егзактност не задира. То „иза“ које се указује ретко и само одабранима, често је и највећа врлина Мандићеве поезије.

2.

Мотив смисла провлачи се кроз цео опус овог песника, он је носећи и кроз његову призму гледају се и самеравају све појаве живота, како оне које га уздижу и величају, тако и оне које га руже

и обесмишљавају. Највеће човеково право, право да води дијалог са Творцем и пита о смислу свог постојања, добило је у Мандићевом песништву проницљивог заступника а изведено је на оригиналан и модеран начин. Цитатност је нужност јер су се сазнања нагомилала а ипак није казана последња реч и изведени неопозиви закључци. Преиспитавања су зато неопходна.

Проблем „смисла“ Мандић проширује увођењем израза „смисао смисла“ зато што исти „никада није обухваћен у својој општости“, стоји на почетку есеја „Смисао писања“ тим питањем он иде даље и подвлачи разлику према најпознатијима који су решавали тај проблем: Кафки и Борхесу и донекле Достојевском. Сам смисао пак, никако не негира. Он је непорецив и ван сваке сумње.

„Угледао сам га у продавници / огледала“ ...“ Без кравате лично је на мог Оца“, стоји у изузетној насловној песми збирке „Бог у продавници огледала“. Материјализовани Творац слободно се креће и ничим не ограничава људско деловање: „Не знам када је измилео из продавнице / ... И зашто ме је заувек оставио / у лавиринту немих бомбоњера / презреног и обневиделог“. Човек има слободну вољу да се определи, али га висина циља спречава да досегне то сањано „више стање“, зато „Оно / неозначено непрекидно измиче“ и не успева да објасни „необјашњиво“.

Метафизичка аура, присутна у целом песничком опусу Зорана Мандића, не ограничава човекову слободу већ је повећава и човека ставља у средиште збивања са нагласком на његовој одговорности за све што чини или не чини. Творац, смисао смисла, највиша је мера по којој се управља. Тиме је подвучена разлика и према писцима апсурда а нагласак стављен на етичност. Јер, без моралности лику Творца човек се не може приближити.

3.

Изложена разобличујућем светлу поетске магије, стварност се у Мандићевој поезији појављује у свој својој нагости не остављајући простор за изговоре. Њене тамне стране често тријумфују, истина кратко, али питања Творцу такође су неизбежна. Зашто допушта бесмислу да понекад завлада и тако наруши целину Његовог дела? Појединац се у таквом свету појављује угрожен, немоћан принуђен да сам тражи одговоре.

Природност и ред, прве кораке ка духовном, човек непрекидно нарушава погубним идејама и непотребним материјалним стварима стварајући „смеће, органон људске глупости...“ Други корак је губљење осећања за меру, бесмислено уништавање средине у којој живи оличено у ловцима и њиховом дивљању („Лов и беснило“). Трећи је утапање у површност, заводљиво шаренило стварности, коначно губљење свести о себи и свом позвању. Али да стварност може бити и прави простор за лепоту живљења, потврда су многе песме, које се условно, могу назвати породничим а песник их је посветио оцу, брату, мајци или пријатељима, писцима и сликарима. У њима до изражаја долазе тренутци среће или туге због нестанка најмилијих. Супротност смрти и пропадању, оне су потврда да се и у овом безосећајном добу

могу исказати лепа осећања а да не звуче патетично и старомодно. Наде за опстанак осећајности ипак има.

4.

Певање поетике, тај толико употребљавани термин постмодерне, није стран ни Мандићевом песништву, само је коришћен обазриво, јер ако је и песма део стварности и то највреднији, онда је о њој немогуће не проговорити. Свет се често показује као илузија, потребно је држати се јасних обриса ствари, „Језик изабавити из његових чељусти“ и „Никуд из песме“, јер биће једино у њој налази сигурност. Како је „дух песме“ „најближи духу ватре“, онда је прелазак из песме у песму „као из једног у други воз“ неминовност, јер изван песме је тишина, и ништа. Језик пак, зна да закаже, зато стоји умесно питање: „Како откупити Песме / изабавити их из лицемерја/ Језика“ (9.), али исто тако сазнање да бекства нема, зато „умрети тихо у речнику“, и отворене изјаве „Увек ћу хвалити свој матерњи/ Језик“. Веза са традицијом је успостављена пре свега преко језика, али је начињен и лук према европском песништву коме и језик и песничково дело припадају. Непрекидни спор (и прихватање) језика одјек је европских идеја изражених у деконструктивизму. Мандић припада малом кругу наших песника који су наслутили расцеп у значењу, провалију између знака и означеног, и његово упорно истицање смисла значи и то: тежњу за целином до које се може стићи једино спознајом Творца, неуништивог стваралачког принципа. Све то говори да је Зоран Мандић „аутор који је подарио српској лирици сасвим особен глас“. Песник чије дело треба читати и тумачити.

5.

И у структури лирске песме Мандић уноси извесне, пре свега графичке иновације функционалне за његов песнички израз па је и по томе његово песништво препознатљиво. Функционалан, јер доприноси упечатљивости утиска и одржава равнотежу емоције и значења. Почетак песме је обично неки прозни исказ који се, ношен емоцијом захуктава и намеће ритам коме је све подређено: језик, облик стиха, вишезначност речи, коначно: песма. Владање унутрашњим ритмом мера је којом се мери и вредност песничког исказа и његов крајњи резултат. Зато се за песника који је њиме овладао каже да он са речима може све. Са сигурношћу се може тврдити како је у нашем песништву таквих песника мало.

6.

Мандићева поезија обзнањује се као непрекинут песнички говор, својеврстан напад на недомашености модерног доба чији је циљ човеково освајање смисла зарад опстанка и трајања у времену које му није наклоњено. Крајњи циљ коме тежи јесте живот и духовне вредности. Вишеслојност и тематска разубеђеност, артизам коме је подлога осећајност и коначно обличка разноврсност упућују на песника чије је место на мапи српске поезије на почетку трећег миленијума осигурано.

Зоран ЂЕРИЋ

О БЕЛИНАМА ПОСЛЕ ИЗБРИСАНИХ РЕЧИ
(Јован Дунђин, „Припомене”, Орфеус, Нови Сад 2013)

Јован Дунђин је, колико ми је познато, најстарији живи српски песник – рођен 1926. у Футогу. Живи и пише у Новом Саду. Имао сам до сада прилику да говорим и пишем неколико пута о његовом песништву. Иако сам читао неке његове песничке књиге још почетком 80-их година, са његовом поезијом сам се озбиљније упознао тек када сам прочитао књигу *Бездан посао*, 1999. године. Та књига је била за мене велико изненађење, отуда и моје, најпре читалачко, а потом и критичко одушевљење које сам изнео, најпре пред публиком и песником у Градској библиотеци у Новом Саду, на промоције те књиге, а потом и у свом тексту, објављеном најпре у часопису (2000), а онда и у мојој књизи *Песник и његова сенка* (2005).

Констатовао сам тада, нажалост, могу и сада слично да приметим, да је поезија Јована Дунђина била недовољно читана и вреднована. Тако да се он нашао у поглављу „Песника у сенци“, уз различите песнике, као што су Душан Матић и Мирослав Антић, који су били за живота цењени и вољени, али су убрзо после смрти заборављени. А Матић је, рецимо, био одличан пример како у српској поезији надреализам дуго траје, али се и врло брзо заборавља. С друге стране, Мирослав Антић, скоро вршњак, истина 6 година млађи од Дунђина, изузетно популаран савремени песник, имао је врло слабу књижевно-критичку рецепцију, па је у том смислу и недовољно вреднован и цењен. Отуда припадност овом поглављу. Иначе, нема других веза и сличности, пре свега поетичких, између поменутих песника и песника Јована Дунђина. Нема га ни са другим савременицима, који су поменути у поглављу „Песника у сенци“ – Вујицом Решином Туцићем и Јудитом Шалгом. Њих двоје су, свако на свој начин, припадали књижевној авангарди, тачније, неоавангарди. Дунђин, наравно, нема са њом много везе.

Шта је, онда, то што је његово песништво оставило некако по страни?

Можда чињеница да се у књижевности појавио релативно касно, у зрелим годинама. Наиме, Дунђин је своју прву песничку

књигу објавио 1971. године, значи када је имао 45 година. И Душан Матић је касно објавио своју прву песничку књигу, сад већ чувену *Багдалу*, објавио је у педесет шестој години, али он је био књижевно активан и деценијама пре те књиге, тако да се ипак не може узети као ваљан репер.

Пре ће бити да је разлог у природи песника Јована Дунђина и његове поезије.

Док су на другој страни, у савремености, посебно у новосадској средини, доминирале гласне неовангардне поетике и песници попут Туцића, Деспотова, Каталин Ладик, Јудите Шалго, на једној страни – односно још гласније неосимболистичке и неоромантичарске поетике песника попут Мирослава Антића и Пере Зупца, паралелно су опстојавале, назовимо их тако тихе поетике усамљених песника попут Павла Поповића, рецимо, и, наравно, песника Јована Дунђина. Да не набрајам друга имена. Ни поређења.

У тој усамљености, или издвојености, Дунђин је остао и наредних двадесет година. То, наравно, није сметало песнику да истрајава у својим намерама, поетичким и личним, у публикувању нових наслова и низању стихова којима је, сада се већ може рећи деценијама посвећен, у питању је четири деценије песничког присуства. За те четири деценије Дунђин је обелоданио око 30 песничких књига, два песничка избора. Изузетан опус, у сваком случају. На томе му искрено честитам и завидим...

Што се пак нове песничке књиге тиче, онемо што смо већ чули додао бих:

Припомене већ у свом наслову садрже нелогизам. Нећете ту реч наћи у речницима српског језика, као ни у речницима страних речи. Ипак она није толико нелогична ни необјашњива, јер има у себи спој речи које су познате. Употребљена је овде, по смислу најближе, уместо „напомене“ и „примедбе“. Спој примедби са напоменама. Можда има у себи неку архаичност, сад већ заборављену, па је не уписују и не памте нови речници. Има, чини ми се, личних разлога за овакво измештање, односно за једну кованицу. Дунђин је и раније трагао за ретким речима, па и кованицама, како би њима означио свој свет, неку особеност...

Књига *Припомене* садржи 6 дужих песама, или поема. По томе је, чини ми се, налик на *Бездан посао*. Тамо је било девет певања или девет дугих песама, при чему је бројка 9 имала, осим бројчаних и многе симболичке вредности. Овде нема таквих намера. Мада би се и ове песме могле читати као циклуси, готово као концентрични кругови, који се отварају са филозофским или онтолошким значењима, односно поетички увиру и извиру један из другог. И ова књига је својеврсно песничко понирање у себе, односно извирање из себе.

Теоретичари поеме могли би да се позабаве једним жанровским кругом: како Дунђин користи традиционални жанр дуге песме, односно како се поиграва са модерним обрасцима поеме, па као резултат настаје нешто што је постмодерни мутант жанра: од спева, епа, дакле нечега што је одлика епског певања, контаминацијом елемената лирског певања, настао је специфичан лирско-епски

хермафродит, који је одлика нашег времена.

Могли бисмо, даље, пратити кретање од посебног ка општем, од собе према отвореном простору, од личке на космичкој самоћи. Усамљеност се из песме преноси у свет, и обрнуто, из стварности враћа у стихове. Преовладавају аутопоетичка места, чак и када се алудира на стварне догађаје, а тога је поприлично, Дунђин се не упушта у коментар, нити пада у журнализам, нити паметује над збивањима око себе, све се уопштава, подиже на један мање прозиран ниво, апстрахује на начин који је примерен лирској хроници, примерен поезији и њеним метафорама.

Искуство песника, обогато животним искуством, скривено је у песми, за поколење с изванредним слухом. То је знана, честа, жеља песника, пророка, који су врло често били испред свог времена, па их савременици нису адекватно примећивали, читали и разумевали, па ни вредновали.

Првих пет дугих песама су уједначене. У књизи свака од њих заузима по 20 страница, свака има по 3, нумерисане, песничке целине, са подједнаких бројем стихова. То, свакако, није случајно, 3 је број савршеног споја, представља ред у космосу. Тројна подела света је карактеристична за митологију. О светом тројству у религији, да и не говоримо. У свом песничком свету, Дунђин се определио за број 3 пре свега због његове везе са рационалним размишљањем: то је синтеза тезе и антитезе. Као спој првобитна два елемента, један и два, три представља стварање. Ова песничка тријада указује и на друге могућности, симболичке, али и магијске.

Шеста песма, „Прошли век“, је нека врста рекапитулације: „ни после затамњења / очигледног / неки се / скрасили нису“. Али још једно поетичко оправдање: „Потихо / заверенички / песма се писала“, да би, на крају, закључио: „Из прореда / јавља се белина / да је сачувала / избрисану реч“. Која је то белина, која је то избрисана реч? О томе сведочи ова књига.

Радмила ГИКИЋ Петровић

ДЕСЕТ ЛУБАВНИХ ЗАПОВЕСТИ ЈУЛИЈАНА ТАМАША
(Јулијан Тамаш, „Десет љубавних заповести: Роман о јадима
старог Вертера Ремецког”, Орпхеус, Нови Сад, 2013)

Многе странице исписане су о томе како започети роман, причу или новелу, зато поједине књиге памтимо и по њима. Тако и приказ на књигу, *Десет љубавних заповести* Јулијана Тамаша започињемо првим реченицама: „Четвртог августа две хиљаде дванаесте године умире Вертер Ремецки. На сахрани готово никог осим радника којима је то дужност. Нема породице јер је Вертер Ремецки напустио породицу у својој седамдесет деветој години. Нема ни жена које је волео. Веровало је да ће га бар оне сахранити и оплакати у мери у којој је умео да их воли.” Срж романа саздана је у ових неколико битних и пресудних мисли. Његов живот одразио се у слици сахране, све што је волео, све што је годинама градио, све особе које је волео, све што је желео да оствари, завршило се у празном простору без игде икога.

„Прихваташ а да не знаш шта, нити с ким. Пази да се у старости не заљубиш, мој Веретре. Јади старог много су тежи од јада младог Вертера. Тело стари, душа никада. Да није тако, Гете не би након Вертера написао Фауста. Имаш децу и унуке” - упозоравала га је његова Розалија, жена са којом је живео а маштао о другој. Из перспективе Младог Вертера, Ремецком се у старости догодила љубав. Да ли је, уистину била тежа и болнија, о томе у свом роману приповеда Јулијан Тамаш, професор Русинске књижевности у Новом Саду. Роман је изворно написан на српском језику. Треба напоменути да је Тамаш до сада објавио преко десет књига књижевних студија, затим две књиге есејистичких записа, више од десетак збирки поезије. Као прозни писац јавио се романом *Окупани у вјечности* 1995. (прво на русинском 1989), *Дерегля з мрийпох*, 2010, *Сплав од чежњи*, 2010.

Роман је испричан у десет поглавља, а свако од њих започиње песмом. Од самог почетка приче Тамаш читаоцу ставља до знања да су Вертер Ремецки и Лота Шимуновић судбински повезани преко својих очева и мада Лота размишља да „Прошлост не можемо променити.

Будућност је, ионако, изван наше моћи”, она ће као лептир проживети свој живот, од цвета до цвета, тражећи сокове живота. За њу је Вертер само један од могућих мушкараца, а неће штети да од њега исиса сласт коју је чувао само за њу. Извесни Бертолучи је њен љубавник, који у роману није дат као лик заљубљеног човека, у истој оној мери у којој ни Вертер није више био заљубљен у своју Розалију.

Розалија је била „старија од Вертера, истрајаваће на свом мајчинском нагону и праву жене која је од младог мушкарца трудом, годинама, створила угледног човека, свесна да жена вреди онолико колико вреди мушкарац поред ње. Њен човек. Нека је ту, иако јој и није више неопходан љубавник.”

Да прича буде занимљивија, Тамаш говори и о др Симоновићу, истичући да је он деда Вертеру Ремецком. Када се Вертер оженио с Розалијом ситуацију је отежавала чињеница да су Розалија и Вертерова мати биле верне пријатељице, које су помагале једна другој у ванбрачним излетима. Међутим, промењена ситуација претворила их је коначно и довека у „љуте непријатељице.”

Лик неусредсређене Лоте, лептирице, проналазимо и у улози организатора магловитог скупа „Пронађи себе”. Да би придобио њену пажњу Вертер Ремецки одлази на свечаност коју је она организовала, учествује у говору који, из угла приповедача Тамаша добија облик есеја. Реч је о Андрићу, Сартру, песницима, Камиду, Гандију, Тагори и другима.

Већ зашао у године, Вертер мења дотадашњи начин живота, напушта Розалију и одлази у старачки дом: „Ако не могу да бирам живот, јер сам стар, и чека ме смрт, као једина извесност, ако не могу да бирам завичај у коме сам рођен, као што не могу да бирам мајку... могу да одаберем смрт и начин на који ћу да умрем.” Старачке дане проводи у старачком дому, не зато што је онемоћао, већ само да би био уз Лоту која је радила у истом дому као управница. Коначно су заједно, наизглед, он се само приближио њеном свету, посматрању, али и њеном одбијању да буде стално уз њега-његова. Мада, пристаће Лота да је Вертер изведе у ресторан, на Петроварадинској тврђави, где јој поклања огрлицу. Тада је он осамдесетогодишњак а она педесетогодишњакиња.

Паралелно са овом причом о Вертеру и Лоти, додирне тачке има и у њиховим родитељима; Марјан Шимуновић, Лотин отац, због Рускиње коју је оженио, писао је ћирилицом у Загребу, и проглашен због тога издајником. Све последице које је имао због ћирилце (а заправо љубави према Рускињи) натерале су га да се исели у Буенос Ајрес и 1987. завршио је у старачком дому.

Оцу Вертеровом, капетау Владимиру Ремецком, такође је суђено у Загребу, мада га је суд прогласио невиним и пустио на слободу;

отпутовао у Београд, оженио из чувене породице Карамате, напустио жену и побегао у Немачку. Тамо се поново оженио северноамеричком новинарком и преселио у Америку. Вертер Ремецки се сећа да му је отац причао да је Мусолини ослободио из „заточеништа усташе и наврат-нанос их опремио и послао у Хрватску, на челу са др Павелићем, да преузму власт.”

Прича о Ленки Дунђерској, мада испричана кроз многе приче у литератури, уплела се и у роман *Десет љубавних заповести*. У стиховима је испричана прича о Лази Костићу којег је први пут видела двадесетједногодишњој Ленка. „Нико не може ништа наћи док неко други негде нешто не изгуби”, а реч је о чувеном, имагинарном, Ленкином дневнику, по приповедању Јулијана Тамаша, да га је др Радивоје Симоновић предао Вертеру Ремецком, где је исприповедана љубав између Лазе Костића и Ленке. Недавно је и Славица Гароња објавила књигу прича *Изидина копча*, где такође кроз Ленкин дневник, приповеда о љубави Ленке и Лазе.

Преплитањем слика из Лотине и Вертерове породице, у потрази за спознајом, можда су најјаче дати они призори који Вертера стављају у позицију садашњег, затченог и коначног времена. Он истражује организацију „Пронађи себе”, и сасвим случајно од извесне познанице Наде сазнаје за „Алтусову дјецу” и Вицца „удружење чаробњака у Енглеској”. Он одлази, на препоруку, код једне свештенице да му објасни њихов рад; и док му она, у фармерицама и блузи, прича о слободном сексу, са десеторицом, ако то тело пожели, схвата да је та његова загребачка саговорница, заправо кћерка Лоте Шимуновић.

Поновним обртом, Јулијан Тамаш читаоцима враћа ликове родитеља Лоте и Вертера: Маријана Шимуновића и Владимира Ремецког, у њихову младост, у време док су боравили у Боки, као стари момци, док још „незнадоше да су им очеви ванбрачна полубраћа од истог оца, адвоката дра Радивоја Симовића”. Уз присно пријатељство са Лазаром Дунђерским др Радивој Симоновић је обилато бринуо и о слушкињама и собарицама Дунђерских. Пуне страсти и еротског набоја управо су њему посвећене странице, његовом блудном животу. Тако се из љубавне афере са госпођом Гертрудом Ремецки, учитељицом немачког језика Ленке Дунђерски родио Владимир, а из љубави са собарицом Данком Шимуновић родио се Тонио Шимуновић. Градила су браћа заједно куће близнакиње, али финансијска конструкција и пола/пола дошла је у проблематичну фазу, те је Владимир Ремецки продао своју половину не дочекавши исплату од Шимуновића: „На томе заврши однос полубраће и њихових породица.”

Потенцирање Тамаша на Гетеовом Вертеру је, несумњиво, приметно и намерно. Само што младости, супротставља старост.

А ко је заправо Вертерова Лота? Она која „више нуди но што даје”, воли романе Паола Коеле, „оптерећена телом и старењем”, која

„бежи од љубави”; за 58 година удала се, родила две кћери, развела, имала везу са ожењеним колегом, затим улази у везу са Бертолучијем и са њим је у организацији „Пронађи себе”. А негде између, заправо, на последњем месту у њеном животу је Вертер Ремецки.

„Да бих знао какав ти је био живот, морао бих да знам каква ће ти бити смрт”, рекао је Соломон Крезу, а Вертер Ремецки знао је какав му је живот био, и слутио је своју смрт. Знао је да не бирамо: Ко ће кога волети, као што не бирамо ни родитеље, за разлику од Лоте која је размишљала да „У љубави, као и болести, нема стида.” Вертер ју је волео очима и имао је потребу, да још једном, у старости некога воли. Духовно, што она није разумела. „Јесте да све почиње од међуножја, али све завршава у глави.” Можда се Тамашу само покатакд поткраде сувишна прича, без јасног контекста као што је она о Витомилу Зупану, словеначком писцу и његовој наглој женидби, након одробијаних девет година у затвору (због Кардеља). „У шуму се дрва не носе.”

И док је Лота у мађарској Морахалом Бањи, Вертер има рођендан на који она заборавља и он умире, 4. августа 2012. Сличне мотиве налазимо и у причи *Ветар* Лазе Лазаревића, када Јанко проводи време у бањској атмосфери доколице, где се сусреће са својом првом љубављу, сада удатом женом. Учини му се да је заљубљен у њу, да је заправо безнадно воли и да је спреман да одузме себи и живот као и Гетеов јунак чије је емоције и мисли прихватио као своје.

„До Лоте није допро и мисли да су се у његово тело населила, не само душа Гетеовог Вертера, него и душа Андрићевог Терзелез Алије.”

Не заборави да тело стари, али душа остаје вечно млада, записаће Тамаш у последњем, десетом делу. Резимирајући и свдећи рачуне са животом, а након смрти јунака приче *Десет љубавних заповести*, Вертер, у неком другом свету, коначном и далеком, види своју Лоту у цвету младости, а Лота, лептирица, видела је свог Вертера у младости и пуној снази. Као поруку читаоцу, Јулијан Тамаш, као тестамент, тврди, да ову причу „Нико неће моћи да промени. Она је прошлост, а прошлост се не може вратити нити поправити.”

И последња реченица у књизи: „Само приповедач зна да чежња убија као и прејака реч.”

Раденко КОНДИЋ

ПРЕЋУТАНИ ЦРЊАНСКИ – УПУТСТВО ЗА ОПСТАНАК

(Милош Црњански, „О национализму и српском становништву”, приредио
Бошко Обрадовић, Catena Mundi, Београд, 2012)

Захваљујући Задужбини Милоша Црњанског и њеном председнику, проф. др Милу Ломпару, који су дали ауторска права Издавачкој кући *Catena mundi*, Бошко Обрадовић је приредио зборник превасходно политичких текстова Милоша Црњанског. Подсетимо Бошко Обрадовић је аутор дипломске студије „Милош Црњански и нови национализам“ (Хришћанска мисао, Београд, 2005) за коју је добио награду „Милош Црњански“ за најбољу књигу есеја објављену на српском језику у периоду између 2003. и 2005. године. Сто двадесет и једну годину након рођења Милоша Црњанског, имамо пред собом књигу његових текстова, који су већином настали тридесетих година прошлог века и, читајући их, можемо да видимо њихову актуелност данас, осамдесет година касније. Погледамо ли у том смислу данашњу друштвено-политичку збиљу, већ више него онда пре осамдесет година уочићемо како је настала потреба да се пише о политици, упркос толиком књижевном дару. Одговор се делимично крије у перу Драгана Станића и његовом објашњењу позиције лекара, психијатра, Јована Рашковића, о којој читамо у Летопису Матице Српске од пар бројева раније: „Политичар, не по својој вокацији, него, чак упркос својој вокацији. Он је, право говорећи, политичар постао по строгим захтевима трагичне нужности...“ Није дакако Црњански политичар у уском смислу те речи али је о томе проговорио из трагике нужности...“ Погледајмо само најшире друштвене околности у којима су настали текстови из ове књиге, о којима и говори Црњански, нпр. општа економска криза. „Она је“ каже Црњански „и најситнијем човеку апсурдна... с једне стране спаљују жито док су на другом крају умирали од глади.“

Не случајно је као уводни текст одабран текст *Идеје*, јер су у њему сажето и емотивно приказане намере Црњанског да своју веру у национализам осветли као основно полазиште, којим све што нам се дешава треба одмеравати у српском националном духу, односно како приређивач у уводној речи каже да се „ствари сагледају са чисто српског

становишта.“ Примену националних идеја Црњански доводи у везу са моралом и каже: „Једна дубока неморалност била би у забораву национализма.“ Тек национализам је за Црњанског оно што ми јесмо, што чини „оштре црте чистог лика нашег народа.“ Црњански позива на самосвест и памћење па овај уводни текст отвара терапијски приступ управо болестима самозаборава и аутошовинизма, карактеристичног у време Црњанског, још више данас. Из овог уводног текста видимо националну аутопоетику Црњанског, толико карактеристичан нагон опстанка, којег можемо видети у његовим књижевним јунацима. Зар целе Сеобе нису нагон за опстанком?! Дијагноза је дакле самозабрав, губитак воље да опстанемо, а терапијски приступ је у седам већих сасуда, седам целина текстова у којима Црњански открива своју душу. За ту српску душу већина је заборавила, како онда у индивидуаном смислу протераног Црњанског, тако и за српски национ у целини, и онда и данас. Отуда уливају наду данашње тежње да се најмање познати Црњански осветли кроз ову књигу, а тиме и понуди рационални приступ решавању проблема опстанка једог народа, што верујемо нуде текстови у овој књизи. Књига има седам већих целина, изузимајући краћи уводни текст Идеје Милоша Црњанског, које ћемо навести из потребе да читаоцу препоручимо лепезу којом је велики писац обухватио своју потребу да искрено помогне народу којем припада : *Против марксизма, Полемика са Крлежом, О српским ослободилачким ратовима, О краљу Александру и антисрпским сепаратистима, Идеје новог национализма, Социјална и политичка питања и Светосавље*. Када погледамо озбиљност тематике којом се Црњански бавио, имајући при томе у виду да она није намењена уском читалачком кругу лепе књижевности, ипак ћемо уочити да је приступ читаоцу исти, а да је тако, бар нас уверава мисао Иве Андрића о предусловима да би књижевни текст био ваљан. Наиме, Андрић када говори *О писцу* каже да писац не сме упасти у замку да пише с мишљу да написано треба да се допадне читаоцу. Тако ето и Црњански нуди себе веродостојног, онаког какав је увек био, без потребе да се допадне: „Као ни Христа пред фарисејима, ништа ме неће задржати да све што мислим кажем“, рећи ће управо у једном од текстова у којима објашњава како постајемо колонија стране књиге на начин да није против вредности стране литературе, већ против комунистичке и начина њеног наметања на штету националних вредности. Још једна подударност са ондашњим и данашњим начином на који смо окупирани, без оружја, уз помоћ надриинтелектуалаца „исељачених капуташа“, како их назива Црњански. Од њих и стране пропаганде излечити нацију уверавао је Црњански може се „тек онда када буде уздигнута као политичка идеја нација и раса, а та постоји...“ Да ли постоји данас, прво је питање које нам се намеће?! Одговор је Црњански дао онда и својој и нашој генерацији и свима који се питају на бази Шопенахауерове мисли да народ спознаје себе тек кад упозна своју историју. То је у ствари онај лек од аутошовинизма, данас тако присутног. Оно што наш народ мора да упозна је историја Првог српског устанка и Војда зато што су и Вожд и устаници имали свест о држави Србији. То је „непролазно национално“ и идеја

водиља Црњанског, како смо напоменули на почетку. На плану опет оног терапијског деловања на народ, Црњански је објашњавајући важност ове националне освешћености дошао чак до тога да се тако разликујемо од животиње, наиме тек кад су „прошлост и садашњост у вези и тек тада човек може да ствара закључке о будућности.“ Ето нама путоказа да научимо данашње генерације да се позивају на Војда, да науче своју прошлост, десетерачку, мистичну, црквену и онда ће моћи да створе закључке о будућности. Нажалост, оно што данас ремети ово терапијско деловање је јавно разобличавање националног полета код младих људи те све национално трпа у кош рушилачког, насилничког, чак и кад је једино и само оном нужношћу самоопстанка покренута. Тако је уз учење воље да опстанемо неизоставно и незаобилазно знати и за шта је главу дао Лазар на Косову и да је из истог разлога вољу да страда имао и Карађорђе. Можемо је имати и ми ако имамо, као и наши преци, свест о томе како је чувана наша држава, ако имамо свест о традицији мучеништва и да у прилог томе још једном цитирамо Црњанског: „Буну на дахије није дигао стомак, већ традиције.“ То јест, није да сиротиња раја није могла још да трпи да гладује већ је „покренута душом“ имала вољу да опстане, а имати вољу да опстанете, онда је значила и данас значи имати спремност на жртву. Живи добро и опстани, дефиниција је која се чита између редова родољубиво опредељених текстова из ове књиге. Данас је потребно нудити овакве текстове јер је политика постала медијска прашина која се баца у очи народу. Смисао политике требало би да освести да је смисао постојања у духовној сфери, управо у сфери у којој су били сви учесници српских ослободилачких ратова, које Црњански види у једној „мрежи осећања“. Та осећања дају наду, а управо се та родољубива осећања данас представљају као рушилачки пориви. Зато је важно да се у сферама политичког настојања да се освоји власт препозна она идеја која заступа традиције духовних вредности. Духовне вредности саме по себи представљају мањак воље за материјалним, искључују жељу за влашћу, позивају на оне вредности нашег народа које су украшене мученичким венцима.

Мотив мучеништва, врло заступљен у нашој књижевности, од оне старе средњовекове преко десетерачке и романтичарске до реалистичке кроз приказ војничког страдања у ослободилачким ратовима па све до послератне и модерне, надахнуо је и Црњанског у овим политичким ангажованим текстовима. Он је проговорио језиком и душом предака и ови његови текстови више личе својом лепотом на песнички него на новинарски језик. Посебно место у том мотиву мучеништва имају ратници из српских ослободилачких ратова. Кроз њих, ратнике, који су оклеветани Крлежом и марксистима, Црњански је представио војничке врлине као оно најбоље у нашем народу. Тешкоћа и самоћа су осећања која Црњански експлицитно именује као своје и на његовој страни и тако се осећањем и духом приближује онима што су одбачени, а што су мученички страдали. Тек, то је историјски усуд и данашњих ратника. Поред ратника, друга категорија српског становништва којом се Црњански бави у својим

политичко ангажованим текстовима су „себри што на точку цвиле.“ Ето нове препоруке за оне који желе да буду у „служби народу“ кад се макар правилно позивамо на дефиницију политике, назначеном још од наших светих предака да би на власти требало да буду они што су најближе Богу. Бити близак Богу значи имати у себи суштину Христове личности, а она је жртвоприносна. Данас није толико питање да ли можемо да се ослободимо ропства него колико народа види да смо под ропством. Маркисам је учинио то да ми данас након педесет година ропства немамо осећај припадања о којима говоре документа из времена устанака: „Немојте поштеђети ка и ми последњу капљу крви пролити за вјеру христијанску, за свете цркве и манастире и за слободу отачаства својего.“ Но, *Није све пропало кад пропало све је*, вапи песник и опомиње да се један народ не може гледати кроз делић његове историје. Не губимо наду, поручује Црњански кроз анализе српских битака уверавајући да је наш народ у стању да деценијама у дуготрајној патњи смишља и жуди и на крају испуни високе захтеве сопственог опстанка. Оне класе које могу да испуне завет опстанка су оне „које о прошлости имају појмове“ јер Црњански у забораву (читај самозабораву) види „тачку нискости.“

Нигде актуелнији заборављени Црњански него кроз текстове *О краљу Александру и антисрпским сепаратистима* где је и краљ Александар овенчан оним ореолом мучеништва, а трагедија српства и онда и сада у „опробаним методама европејства против српства... из дана у дан франковачка дипломатија ставља услове Србији, прети... као да је судбина српска да се пита: да ли ће то да се свиди господи франковцима...“ Велики писци имају одговорност према култури и народу, отуда Црњански предлаже чисто српско гледиште на ствари „...иначе трајаће и даље ова досадна комедија и завршиће се једном као српска трагедија.“ „Игра није фер“, наставља Црњански „јер је убрзано и ужурбано брисано све што је било српско, док се са поштоване друге стране оперише стално аутономијама, сепаратизмом и захтевима.“

На крају, иако је толико пажње посветио политичким потешкоћама, Црњански у њима није видео највећи проблем за нас, то је културна заосталост у виду судара патријархалног, хајдучког са западњачком културом. Заокружујући причу о држави кроз *Светосавље*, Црњански је снагу *наше хиљадугодишње културе* видео у снази тадашње црквене просвећености и „морала који је допро до дна народа.“ Културе заправо има тамо где има морала, а Светосавски народ се можемо звати у мери у којој смо пренели црте његовог карактера на себе. Посебно наглашава Црњански да се духовност у нас одржала и кад нисмо имали државу и кад се црква рушила, односно да смо имали „све атрибуте једне нације.“ Поменута очуваност Светосавске природе, подвижничке, нематеријалне и даје веру у опстанак јер Савин духовни траг остаје до данас, у породици, цркви и држави. На сваком је појединцу да утисне свој траг у државу, као „највиши чин личног дејствовања“.

Милица ЈЕФТИМИЈЕВИЋ Лилић

ОЧАРАВАЈУЋА МОЋ ЕСТЕТСКОГ УЧИНКА

(Миљена Миња Дрндар, Вага за нетачно мерење, Београд, 2012)

Свеукупној књижевној продукцији додата је и књига Миљене Миње Дрндар Вага за нетачно мерење које је себи сама прокрчила пут а да књижевна јавност уопште није реаговала на то, као да је ово време у којем се хрли у књижаре, што заслужује посебан коментар и скреће пажњу на дело ауторке која ће се тек потврђивати и најбољи је показатељ њене вредности.

Шта је заправо то што су читаоци пронашли у тој књизи? Да ли су то наглашене емоције, пожртваност, борба за свој идентитет, љубав према ближњем, описи лепоте око нас, критика свега негативног у нашем народу, у с вету у који се трчи као у обећану земљу...или све то и оно неоткривено што свако вредно дело садржи а што еманира пријемчивост, као у овом случају. Што зграби читаочеву пажњу, увуче у себе цело његово биће, преплави га снагом духа који је дело створио, донесе катарзу која ослобађа од свакодневице, што и јест е сврха уметности...Естетско је увек леко и то, компензирајуће, а то у великој мери доноси књига Вага а нетачно мерење јер се безмерна љубав према лепоти, мушко-женском принципу, традицији, својој домовини излила из душе ауторке, преточила у романескну форму и отуда зрачи опчињавајуће и окрепљујуће. Сам живот проговра опорашћу своје неминовности, али и чаролијом неоткривених могућности у стицању до суштина, себе и љубави као Божјег дара.

Наравно, такав пут нове књиге отвара и питање, шта је шта и ко је ко на јавној сцени, па и књижевној. Колико су заиста вредна поједина дела која се сверсно рекламирају, бивају у једном тренутку обасјана милошћу опште пажње а пототону безгласно у заборав заједно са именима својих аутора под поплавом нових на које се опет тако, понекад и нападно, скреће пажња из комерцијалних разлога, јер познато је, продаје се оно што се рекламира, не нужно и оно што вреди. Најбољи пример за то су све новије и атрактивније рекламе *sole*,упркос упозорењима о њеној штетности, а о продаји да не говоримо... Напросто иде...

Ето, и нехотице се дотакнусмо доброг и лошег, лепог и

корисног, пролазног и трајног ... и већ смо у самом срцу књиге Вага за нетачно мерење која је један снажан крик пред животом овог времена и пред вечном лепотом коју дарује дубоко проживљена љубав. Писана полетно, на моменте омамљујуће сугестивно, она је спој најгрубљег реализма и магичног, она је веристичка слика света и очаравајућа слика жудње за најснажнијим доживљајем љубави, за самоостварењем кроз љубав и беспошtedна критика система у којима се опстаје снагом воље, упорности или недокучивих судбинских околности.

Смештањем радње у несрећне деведесте прошлог века, Миљена Миња Дрндар показује колико је овде све остало исто и деценију иза тога, колика је немоћ појединца, нарочито младих људи да живот доведу у ред и кад су најиздржљивији, најхрабрији, а тек кад им понестане снаге...каква су то онда искушења и борба с ветрењачама..И док читалац прати јунаке који се пробијају кроз мучну свакодневицу у којој се посеже за шверцом да би се преживело, тражи излаз у политичкој ангажованости или се бежи у свет, она га заправо припрема за рајске тренутке пуног живота који просто провали на страницама на којима се поново сусрећу они које је управо такав стицај околности раздвојио. Снага бола главне јунакиње Зоране за вољеним младићем Вељом, који без речи објашњења нестаје, пред извесном мобилизацијом за рат, у Холандију где ће се настанити описана је врхунски. Тај безгласни крик поносне девојке која у очајању грли стабло вишње а потом ритмички удара челом о њега како би дала одушка патњи драматично је дочаран и антички потресан тим пре што се све то одвија пред очима престрашене мајке и сестре које знају да јој не могу помоћи. Као ни земљи коју ће потом бомбе разорити убијајући јој подмладак тровањем свега живог, па и стабла трешње које ће се одједном сасушити као што се и будућност тако уништене државе неминовно урушава ...

У широко постављеном оквиру збивања где се прати успон и борба са животом многих потпуно индивидуализованих и упечатљивих актера (и тада нових политичких опција) кроз њихове исповести или нарацију о другом лику,видимо преко различитих нараторских гласова, опоравак главне јунакиње Зоране и нову везу, али не и љубав која би је испунила, довела к себи...Потресне су сцене везане за мајчину смрт, путовање због набавке робе у Румунију, Бугарску, предиван однос баке према њој, оца који би да је заштити, сестре која је права подршка, пријатеља и сл. Међутим, средином романа настаје прави „земљотрес“, када се тобож прежаљени младић поново појављује. Ту се у свој комплексности портретише њено биће, борба са собом, покушај да се „избелфира“ равнодушност према једном (кога воли превише) и љубав према другом младићу, Ивану за кога ће се и удати, кога воли али «не довољно»..Начин на који је представљен лик тог „неверног“ мадића Веље, што је знао снагу љубави и чекао, маестралан је, и физички и духовно, и то говори о даровитој списатељици која достиже свој максимум када говори о снажној љубави својих протагониста, тачно осећајући како треба да дозира њихове доживљаје...Поједине секвенце између најбитнијих дешавања

могле су бити и сажетије, иако је драматуршки све оправдано и структурно добро повезано.

Но, роман је свеобухватна целина у којој се превасходно сликају време и универзално срочене истине о животу. Вага за нетачно мерење је управо то. Са сликарском прецизношћу скицирана је поражавајућа стварност у тадашњој Југославији, умртвљивање народа општом немаштином а потом и «буђење» народа, прављење култа личности владара и злоупотреба идеја о револуционарним променама, покушај младих појединаца да се снађу у таквим околностима и да достојанствено живе од свога рада... Или њихово бекство у земље Запада који ће их исто опустошити само на други начин.

Супротстављајући два културна модела живљења наш и Западни, ауторка дочарава породична славља кроз детаљан опис хране, породичне блискости и отуђеност која тамо влада... Оптимистичан крај дела сугерише да још није све изгубљено, да љубав увек покаже пут и да је породица уточиште које ће опстати у времењу упркос опасним изаовима ... Као и права литература...

Једном рејчу, у Ваги за нетачно мерење, све је измерено снагом воље ауторке Миљене Миње Дрндар, да свој списатељски дар пренесе у једно озбиљно и сложено литерано дело које је право освежење за читаоца који неизоставно уз добар садржај очекује и бар мало уживања у авантури читања. Овде ће то пронаћи у изобиљу.... И онда ће с разлогом с нестрпљењем чекати њену нову књигу.

Чедомир ЛУБИЧИЋ

ДОБРИ ДУХ БЕОГРАДСКИ

(Симо Ц. Ћирковић „Калемегданске сенке” - портрет београдског човека,
Дерета, Београд, 2013)

Београд је одувек био инспиративан за све уметнике, а нарочито за писце и песнике. Последњих деценија не могу се пребројати књиге о Београду какав је некад био које су, нимало случајно, веома лако проналазиле пут до шире читалачке публике.

Коме смо продали душе? Продали их, а пара нема. На ком месту у дугачком историјском лагуму дрема заборав и незаинтересованост? Смето ли да заборавимо људе који су сопственим харизмама оформили карактеристичан дух једног града? Књига Симе Ц. Ћирковића *Калемегданске сенке*, у сваком случају, одговара и на та али и на многа друга питања за која ћемо схватити да нас тиште, током читања ове књиге. Хтели ми то да признамо или не, о Београду није нимало лако писати. Разлог је једноставан. Увек постоји изгледна могућност да се пред писцем, историчарем или истраживачем испречи неки *рођени београђанин* или *београђанин по професији* који ће стварне истине аутора побити неким својим, посебним знањем о конкретној теми или, пак, што је много чешћи случај, измишљотинама. То су, својевремено, веома добро знали Александар Тирнанић – Тирке, Душан Прелевић – Преле и наравно, Момо Капор.

За разлику од од Капора који је Београду оставио неуништив споменик саздан од фотографског памћења, Симо Ц. Ћирковић Београду оставља једну тврду и непробојну кулу стражару направљену од тешког материјала преданог и педантног истраживања, понирања у најнезамисливије дубине мало познате или потпуно непознате историје.

Историја јесте мука мудрости, али истовремено многи знаменити историчари зарад личних циљева или актуелног идеолошког обрасца заташкавају и игноришу, чак и сопствено знање. За разлику од таквих историчара, Ћирковић је рудар, кадар да се отисне у најмрачније дубине где многи не би смели ни погледати.

У прологу ове књиге аутор записује: *Писати о Београду значи додирнути слојеве заборављеног, будући да је и у камену тајна, дубоко*

утеловљен заборав. Неки ће рећи да је београдски ход историјом једна повеља о надама, тајнама и недосањаним љубавима. Други ће тврдити да се ту укрштају необичне судбине и још тајновитији карактери. Многа здања су нетрагом девестирана, али је остао глас о њиховим станарима и газдама.

Управо на темељима ове мотивационе пулсације Симо Ц. Ћирковић у десет поглавља књиге *Калемегданске сенке* портретише београдског човека, оног стварно београдског али и многе туђинце који су у град пристизали са завојевачким и нечасним намерама али су игром судбине, ипак, постали део мозаика знаменитих личности Београда.

У првих пет поглавља књиге *Калемегданске сенке (портрет београдског човека)*, Симо Ц. Ћирковић креће се по трансферзали доказа колико је Београд, од памтивека, био важан и потребан. То су одвећ добро знали, и у том смислу, оставили дубоко отиснуте, победоносне, градитељске, визионарске и фаталистичке, печате, свако на свој начин: Еуген Савојски, Никола де Морец, Рига од Фере, Ђурађ Бранковић, Стеван Лазаревић, Ђакон Авакум, Доситеј Обрадовић.

Оно што Симу Ц. Ћирковића нарочито издваја од других истраживача је и онај посебно уложени напор да се на светло дана изнесу приче и истине о београдским породицама за које је више марила чаршија него што им је пажње поклонила званична историографија. Као најбоља илустрација тог примера говори и дубоки чаршијски глас из времена када је Београд, доста брзо, са себе скидао оријенталну а облачио европејску кошуљу: *Карађорђевићи претендују, Обреновићи владају, а Бабадудићи управљају Србијом*.

Уласком у одаје београдских тајни и широко осветљених факата из друге половине деветнаестог века, упознаћемо се са мало познатим догађајима и особина које су пратиле првог човека двора Јована Белимарковића (Бабадудић), Миливоја Петровића - Блазнавца, Катарину Константиновић, Стевана Петровића - Книћанина, Јеврема Грујића, Велимира Вемића - Клебера, *риса Црне руке и јахача апокалипсе у мајском преврату 1903*.

Испотиха и ненаметљиво намеће се закључак да је дело оваквог садржаја и сензибилитета ништа друго до отелотворење митског Прометеја који је пламеном свог знања позван да осветли тмину у ђорскокаку у који је ова прагматична цивилизација залутала. Заљубљеност у Београд, Симо Ц. Ћирковић могао је да наследи од многих, али, у истраживачком смислу, таквом врстом опсесије могао је да се напије само на извору Александра Дерока, легендарног архитекте, професора, сликара, авијатичара, беседника и аласа. Својим мемоарским записима објављеним у низу књига од којих су најпознатије: *А ондак је јероплан летио над Калемегданом и Мангупцу око Калемегдана*, направио је трајни споменик своме граду и из прве руке описао његове промене од невелике варошице до града у европском смислу те речи.

Пунокрвним љубитељима тајни, Симо Ц. Ћирковић у причи *Тајна сатенске рукавуце*, посвећеној кнезу Михаилу Обреновићу, доноси једну епизоду која ће тајнољупцима али и љубитељима теорије

завере дати прави шлагворт за уплив у својеврсну маштарску мисију која ће се, сасвим сигурно, завршити неуспешно али у којој ће своје уживалачке пориве довести до савршенства.

Све почиње с једним неповратно изгубљеним портретом. Потекао је са штафелаја бечког сликара, рафинираног портретисте Леополда Купелвизера. Мада је, те, 1865, био на заласку каријере, успео је снагом уметничке принциповости, да продре до скривене нијансе загонетног лика балканског принца Михаила Обреновића. Препознао је, у сину коца Милоша, сву негдашњу сировост балканске политике, њену превртљивост и претворност. Но, принчеве очи исказивале су нову енергију, одлучни замах стечен на европским адресама, видно брушен у салонима и тајној дипломатији. Тај мајсторски портрет, умногоме налик на слике Хабзбурга, дуго је красио централну дворану дворца у Иванки (данас Словачка). Наследници кнегиње Јулије, грофови Бос – Валдек, чували су га као вредну реликвију, подсећање на вероломну балканску епизоду у животу грофице Јулије Хуњади. У зиму 1944. дворац су похарали припадници специјалног одреда СС пуковника Ота Скорценија. На коју је страну отишао тајанствени транспорт пред хуком руских тенкова нема поузданог одговора. Неки трагови воде до рудника Мајзенбург и његових дубоких подземних ходника. Но, та прича тражи озбиљну научну експедицију налик на ону Камеронову у потрази за остацима Титаника.

Улазећи у други део књиге *Калемегданске сенке*, Ћирковић читаоцу представља појам надраслог времена, тј. оног времена на које се односи конкретна приповест, и које је постало оријентир према коме београдски човек (а и не само он) може и треба да се равна у свим временима, и међувременима. А у међувремену нека размишља о томе шта га је снашло.

На почетку шестог поглавља Симо Ц, Ћирковић снажнијим замахом истраживачко – приповедачке кичице и уверљивим бојама истинског познаваоца београдских душа, духова и неухватљивих сенки надграђује портрет човека на ушћу, на Авали, под Космајем:

Прича о београдском чови јесте повест о његовом уму, његовој творачкој снази, његовом исказивању себе самог. А то је она најтежа деоница: дати потпуну, живу слику људи и времена, сву привлачност прошле епохе.

Да би се разбиле неке предрасуде и неистине које се, почесто, вољно или невољно лепе за истраживаче, филозофе и историчаре, важно је нагласити да је Симо Ц. Ћирковић писац јасног и бриљантног језика, самосвојне поетике са обиљем песничких пропламсаја у реченичном склопу. У језичком смислу Ћирковић врло умешно, у зависности од специфичности предања, влада нарацијом у језичкој амплитуди од академског до колоквијалног, никад не прелазећи границу пристojности и личног, несумњиво великог, интелектуалног интегритета тако да су прекорачења у баналност или патетику потпуно искључени.

Симо Ц. Ћирковић књигом *Калемегданске сенке* разбија још једну илузију. Још Оскар Вајлд је луцидно приметио да људи када говоре о другима, махом су досадни али када говоре о себи постану

чаробни. Симо Ц. Ћирковић није писац који пише мемоаре али то му не представља препреку да брушењем вештине слагања речи у реченицу докаже да је у том занату врсни цртач београдских судбина, и то не обичан или просечан, већ од оних са мајсторским писмом издатим од оних волшебника који сваким новим удахом, сваком изговореном речју и најнеукијима показују постојање људи који су кардиографи душе и сеизмографи финих потреса.

Ма колико да су ове приче обојене носталгијом која се неминовно јавља када неке ритуале понављамо у различитим старосним добима, писац јасно ставља до знања да су те радње вредност по себи баш у том тренутку када се упражњавају а не разлог за сету. Она је само зачин приликом испијања доброг старог вина или ноћне вожње аутомобилом, и тада су човек и његов живот приснији него иначе и тада човек не ропће на живот нити му он, као врховни законодавац поставља нерешиве задатке. Тој својеврсној атараксији има да захвалимо што овај свет још увек није отишао дођавола, а књиге као ова представљају химне животу, једноставне без фанфара и помпи које само праве галаму и удаљују нас од суштине, а она каже да колико је човек део света, толико је и свет део човека.

У књизи *Калемегданске сенке*, од шестог до десетог поглавља Симо Ц. Ћирковић даје јасно препознатљиве контуре на портрету београдског човека. Тај београдски човек код Ћирковића је чова. Зашто чова?

А кад се помене име Ђурађ Поповић, нама знан као Ђура Даничић, непорециво је да је он више од велике фигуре. Интелектуално чудо. Префињени ум. Његов лексикографски рад стао је код речи - чова. У чови је, дакле, видео тајну, енергију.

У колосалној приповести *Чова у тридесет једној историјској слици*, Ћирковић нам живописно дочарава негдашњег београдског човека и потпуним увидом у лепоту грађанског Београда успоставља јаку везу између прошлости и садашњости.

У епилогу књиге *Калемегданске сенке (портрет београдског човека)*, Ћирковић заокружује овај приповедни документ, за Београд, непроцењиве вредности:

Индентитет као духовна архитектоника јесте збир врхунских интелектуалних одлика једне епохе, њеног предводничког нараштаја, креативне елите. У мегалополису, какав је Београд, где се прожимају вредности Запада и традиционалистички принципи Истока, талас модернизације усмерен је као оном првом. Креативно уобличиће културног индентитета, као носиоца творачке свете ватре, могућно је само ако постоје такви културни обрасци, модели делања отворени за иновативно, никако за редукацију, ригидно одржавање постојећег. Тај креативни трезор могуће је обогатити визурама, односно једино је могуће, све остало је оно што човек носи у себи, његов дух трајања.

У другом делу најновије књиге Симе Ц. Ћирковића, нарочито треба обратити пажњу на приче: *Контаар великог Аге, Син Мате Врте, Стојадин и фиреров колекционар, Пријатељ браће Попов, Мистер „лети“, Сломљени идоли, Машина апотекара Бљате*. Наведене приче

обилују страшћу, динамиком, историјским трилерима, скривеним, несазнатим, тешко дохватним. Као на филму, често и у кратким, али довољно упечатљивим, резovima дефилију писци, новинари, дипломате, војсковође, државници, љубавници, бонвивани и многи други оријинали, што им, несумњиво, обезбеђује атрактивност што увек голица читалачку публику.

Ћирковић је легитимни наследник пржећих ватри над Београдом које је прометејски палио и одржао их неугасивим до данашњих дана, Александар Дероко.

Та неугасива ватра познатија под именом Београд још дуго ће осветљавати кораке на путевима слабе видљивости. Уосталом, као и сутра, и јуче је нови дан ако га данас схватимо на прави начин.

S5, комбинована техника, 50x35 цм, 2011

Недељко ЗЕЛЕНОВИЋ

КАЗИВАЊЕ О БРАНКУ

*(Радо Димитријевић, „Дан без ноћи и ноћ без дана”, Арт принт,
Бања Лука, 2013)*

Иако овај роман носи поднаслов „Роман о Бранку Ћопићу”, ово није биографија великог крајишког и српског писца, вјечитог дјечака Бранчила из Хашана подно Грмеча, већ је ово роман о једном времену изгубљених идеала кад је, како рекоше, револуција јела своју дјецу, а очеви појели револуцију.

Знајући да је Бранко Ћопић на једној страни ведар приповједач и раздрагани пјесник са дјечијим срцем и душом, а на другој тужни и несрећни човјек прогоњен не само својим страховима, Радо Димитријевић је исписао савремено прозно дјело које се радо чита. Као и сваки Крајишник и аутор је импресиониран ликом и дјелом Бранка Ћопића, као и Петра Кочића и других знаменитих крајишких писаца и са тим сазнањем осјетио је дужност и обавезу да се одужи овом умном горостасу као пејзажу свога завичаја.

Уводећи читаоца у Бранчилов својеврсни животопис на веома необичан начин кроз насловну причу „Чудан сусрет на аутобуској станици”, аутор почиње вјешто да реконструише пут Бранка Ћопића од Родних Хашана до Бихаћа и на крају Београда.

Полако, али чврсто, аутор открива и најмање појединости из Ћопићевог живота, све његове страхове и истине које су сви, мање више, па и његови најближи, знали, али игнорисали. Некада су писци, који су мислили својом главом и то записивали, били опасни по друштво и владајућу клику и за само неколико погрешних ријечи изречених на погрешном мјесту и међу погрешним људима падало се у немилост. То се и Бранку Ћопићу, као и многима другима, десило. У страху од репресалија и изопштености, Бранчило је престао писати, а писање за њега је био сам живот. Кад је остао без писања, опростио се и са животом последњим летом са београдског савског, сад већ Бранковог моста. Тако и мртав пркоси свима онима који су

га оклеветали и који су виновници његовог трагичног краја. Они су отишли у заборав, а он у легенду.

„Чудни су и необјашњиви путеви Господњи“, а за аутора овог штива „чудни су Бранкови путеви“ и путеви којима писац иде да би нам, не открио, већ разоткрио Бранка Ћопића и то у позитивном смислу. Помаже му имагинарни лик „старе дјевојке“ која га у стопу прати, као што он прати Ћопића од Хашана и Бање Луке до Београда као исходишта осталих путовања. Она је спона (и то веома успјела) између писца и његовог главног јунака. Тако се добија увјерљивост казивања и добија аутентичност судбине Бранка Ћопића.

Радо Димитријевић, како сам каже у овом роману, навикава се да путује душом, навикава очи да виде невидљиво, ослушкује струје и вјетрове, додирује облаке, како би спознао себе као писца и Бранка Ћопића као несрећног човјека.

Блиско и нераскидиво везан за Бранка Ћопића и његово дјело, Радо Димитријевић пише у роману и ово: „Постоје тако људи за које се вежемо, рекло би се, непримјетно и несвјесно, када оду са овога свијета ми их осјећамо и доживљавамо као живе, присутне и блиске, те се везе никада не прекидају, они су са нама и ми смо са њима заувјек. Имамо осјећај да нас стално прате, гледају, тјеше и брину се знајући да су нам за живота пренијели своје терете и блага, навике, страхове, недоумице, дарове и слабости.“

Вјешто и занимљиво аутор плете приче од којих „Дунавска легенда“ и „Човјек са краватом на депонији“ једна до друге привлаче посебну пажњу иако им теме ни мало нису сличне осим што их повезује лик Бранка Ћопића и што их аутору прича „млада старица“. Прва прича је једна од српских легенди, а друга права детективска минијатура са све свирепим убицом и тужном љубавном причом са трагичним крајем. У ствари, ове приче прича већ поменута тајанствена „млада старица“ која аутора уводи у најситније детаље сакривеног живописа Бранка Ћопића како би објаснила или само појаснила са каквим се све страховима велики Бранчило у свом животу борио.

„Приче из коверте“ (њих три) говоре о Петру Кочићу и његовим последњим данима у београдској душевној болници, манастирском библиотекар и сеоском продавцу који се бојао ријечи су снажне потврде постојаности и потребности литературе и књижевности и опчињености Бранка Ћопића и аутора овог романа снагом изговореног и написаног.

На крају, поздрављајући се са „младом старицом“ и Бранком Ћопићем, аутор исписује двије кратке приче „Дан без ноћи“ и „И ноћ без дана“ које заједно чине и наслов овог романа. Он у њима закључује судбину двоје људи у водама Саве и Дунава.

То је неумитни крај када његови јунаци схватају да су потрошили овоземни живот и да он више нема смисла, већ се ред преселити у небо у другу димензију. Овдје на земљи остаје само сјећање и дубок траг који се смисленим животом оставља насљедницима и потомцима.

децембар 2013 – јануар 2014.

S30, комбинована техника, 50x35 цм, 2011

траг ишчитавања - Недељко ЗЕЛЕНОВИЋ

Мирослав РАДОВАНОВИЋ

У СЛУЖБИ ДУХОВНОСТИ

(Горан Ђорђевић, "Додирнути тишину", Бдење, Сврљиг, 2013)

Поезија Горана Ђорђевића у збирци песама „Додирнути тишину” је заправо трагање за просторима могућег сугласија човекових интимних жеља и разорних снага света. Мисаони напор усмерен је да се савременом човеку новије распамене српске историје, коју нам намећу англосаксонски монструми, нови господари света, врати завичај након што је изгубио веру и прекинуо везе које воде у хармонију између практичног чина и људског значења. Ђорђевић трага у уметничком изразу за специфичношћу веза света и човека у којима доминира човеков однос према поретку ствари и самом себи. Савремени човек нашег простора супротстављен је окрутној обезглављености и суровој механици која му се тврдоглаво намеће:

Ђорђевић је у служби једне духовности која се жилаво опире *целату* износећи темељни немир и вечно надметање које твори контрадикторност човекове људске ситуације. Бранећи право на живот, слободу, мишљење песник говори о духовном и обичајном наслеђу колективне меморије истичући као врховну вредност еманципаторски дух фикције која диже глас против омеђености и неминовности ситуације у коју смо доведени не својом вољом. Збирка „Додирнути тишину” изражава оне просторе духа у којима се искуство преображава у свет накнадних и нових представа оживљених процесом стваралачког обликовања уједињујући суштину реалнога дешавања са просторима откриватељске фикције:

Ђорђевићева збирка је избалансирана између виђеног и потребе стварања имагинарног. Индивидуализација искуства песника укључује и претпоставља шире основе сазнања и веровања из којих песнички дух извлачи симболе за свој свет који је имагинарна синтеза предодби о могућим значењима, о виђеним и невиђеним облицима рационалног и ирационалног поретка ствари. Уметничко стварање подразумева човекову визију феномена у чијем сјају и појавности треба препознати лепше, своје снове и трагове реалнога што се

укрштају и прожимају као јединствену парадигму:

“Док смо очекивали да се постави хор и грмну фанфаре и док је већ владала тишина опуштеног ишчекивања и све мирисало на мебл и парфеме, одједном се појавио из дубине позорнице, мало, виртуозно, плесао на рампи и најзад, о, спустио на моју, пружену му благо руку, на десни кажипрст и чинило ми се да смо се руковали и да ме гледа пажљиво као да хоће да се увери да ли сам се променио у лицу, колико сам остарио и откуд ја у првом реду на његовом месту; а онда када је хор почео као млади Тимок да извире из пригушене, па све јаче светлости позорнице, некако сетно, без икаквог страха је полетео, направио чудесну елипсу око моје главе и нестало. Да ли нестало.”

(Вилин коњиц)

Суочавајући се са понором времена Ђорђевић трага за оним животним језгрима која кроз време омогућавају континуитет човековог самосазнања и узлет његове индивидуалности. „Додирнути тишину” изражава живу матицу постојања која потиरे границе анонимности и тријумф је над ћутањем света. Вековни наноси историје буде стваралачке потенцијале и потребе за изворном и аутентичном комуникацијом.

Свет у којем живимо дубоко је поремећен. Песник види сурове господаре света и њихова безумна хтења, али је његов сизифовски занос примаран и огледа се у упорном жигосању насиља, отпору заслепљеној сили. Жигошући планетарно зло, Ђорђевић ставља акценат на колективни живот који је стално на удару закона силе и често се гаси у мраку насиља и безразложног зла:

*“Нахрупили су, упали као сви дивљаци
спржили земљу, уништили војне мете:
болнице, школе, забавишта,
пекаре, тргове, излетишта,
витке мостове, цркве и библиотеке,
авалски торањ бели
зграду телевизије Србије
И то им било мало, било споро.”*

(Књига жалости)

Без обзира да ли песникова мисао кружи у просторима практичне животне филозофије или у сферама имагинације она тематизује сличне тескобе и немире човека пред загонетком предака, порекла, идентитета, свог коначног опредељења. Ђорђевић се увек враћа у завичај бића трагањем за животним сензацијама и неухватљивим представама.

*Све поново обасјати
Последњим искрицама предања.
Свему дати матерње име,
отимати пресни ваздух
из замагљених сећања.*

*Утројити и обожити сванућа.
Отиснути се без предрасуда
у нова римована
и неримована насеља.
(Матерње име)*

Ђођевић нам предочава немир који се испољава као сучење са реалношћу и законима који управљају светом, али стално је присутна тежња за стварање вредносних претпоставки које су склониште у ведрину и спокој. Певајући о прошлом, пореклу, песник је оживотворио право на аутономију свог духовног живота, на слободу властите животне авантуре.

S55, комбинована техника, 50x35 цм, 2011

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло

УНУТАР НАС

*(Љубинка Перицац Станков „У једном даху, песме”,
Савез Срба у Румунији, 2013)*

Љубинка Перицац Станков својом новом књигом “У једном даху” наставља стваралачки опус који је почео 1991. године књигом “Нигдина” а настављао се и развијао у књигама “Закарпатско умиљеније” из 1994, “Питоми звук” из 1999, “Шапат гонетања” 2003, “Закон илузије” 2006 и “Вежбе за посмртно сунце” из 2010. године и који је несумњиво досегао завидан ниво у поезици и код нас и у Румунији где песникиња живи и ствара и као уредник недељника “Наша реч”.

На први поглед, читалац би могао да дометне да је реч о поезији која кореспондира са временом садашњим које је брзо, потрошачко, непамтно и наметнуто као прихватљиво и сагласно човековим потребама. Међутим, након сентенце Жозе Сарамега: “Унутар нас постоји нешто што нема своје име; то нешто је оно што ми заиста јесмо”, наша читалачка знатижеља поприма другачији ток. И условљава нас: да ли смо ми само један дах у космичком поретку ствари или ћемо ипак бити звезде Мике Антића које би небо да окрваве? Слојевитост лирских домета Љубинке Перицац Станков охрабриће нас и уверити да женска поезија није ту због равномерности полова, лирских исказа и “поетесирана” толико заступљеног данас. Штавише, ова поезија је уистину слојевита од лирског ткања до златних нити.

Љубинка Перицац Станков изражава се и преиспитивањем храбрости, идеја, погледа на стварност и другу страну медаље; површност добија површну, а довољност довољну оцену, док се стварима и догађајима вредним пажње посвећује лирска снага и шарм женског промишљања:

*Док смех прелази
са једног на другог*

као наелектрисање-
на све стране лете
честице пепела сујетних повреда
као када у журби нервозно истресеш
кесу препуну прашине
у контејнер

...И доћи ће госпођице у белим мантилима
и објасниће ми
како су под микроскопом онај последњи
атом издвојили из моје крви...

...кад је бучна комшиница ујутру додавала зарез
и проглашавала примирје за испијање кафе...

‘У сваком важном чвору
стоји крст
углављен у небо
никад у земљу.

Први део књиге ‘У једном даху’ Љубинке Перинач Станков умногоме нас уверава да је задатак поезије да себе преслишава у разним ситуацијама, расположењима и стањима ствари и да то не чини ‘под обавезно’ иако је било покушаја широм наше поезије да се ‘обавезним’ ради и чини нешто што је надасве спонтано хтело да буде од самог почетка. Зато је домет књиге ‘У једном даху’ радост за читаоца јер се поезија и читалац налазе у сабеседништву младе пшенице коју ветар помера на све стране света, таласа је, сударају се класови, шапућу своје никад до краја испричане приче. Такав дослух, такво сабеседништво, понекад су нуклеус поезије, а понекад тамни покривач од звезда. Љубинка Перинач Станков уочава та збивања и зналачки их тка у стихове. Онолико колико има лирских мотива, има и савремених, модерних који се најпре огледају у промени ритма песме али и начину обликовања ствари. Песникиња нас таквим сликама вешто води од глувих и звона и доба до колоритне, оптимизмом обојене стварности...

...прекривено лоцем
и ошишано да не штрчи”

‘Међу псовкама-сигурним полазним тачкама
знаци су неопростиво јасни”

‘Ваздух је мешу нама
имао снагу
биоскопског рефлектора
који ниже
по жичаним зрацима
већ мртве лептире”

*По дворишту листови књига
и обриси лица напуштали су кости
закопчавали се изнутра
и бацали се под ветар,
свет је наставио да дише.*

Радомир Андрић у рецензији примећује: “Песнички језик се не задржава у предозированој звучности, настојећи да смисленост образложи, не само садржајем из недосегнутог сна, из младалачке опијености идеализованим животом, већ се преображава заогрнут јетким говором на равни обасјаној имагинарном светилком, којој не измиче неспокојство лирског субјекта и која своју функцију оправдава продирањем у најдубље душевне скривнице. Љубинка Перинац Станков поседује моћ да снима сопствени ход, некад спонтан и неоптерећен никаквим унапред датим циљевима, а некад тегобан и необјашњив, од конкретних повода, до апстрактних исхода и обрнуто, без тежње да се креће утабаним путем.”

Идући према крају књиге која се на својеврстан начин тако и продубљује и усложњава сретћемо се са песмом “Дан за даном”:

*...када вечерњи лахор дуне
с хоризонта младог месеца
оног камена остављеног
на прагу и шљунка
просутог по путањи
у страху да не залутамо
на путу према посластичарници
што на парче продаје смрт.
Дан за даном.*

Благоје ЕРАКОВИЋ

БАЧКА НАСЕЉА ПОЧЕТКОМ XIX ВЕКА – ПРИВРЕДА И ДРУШТВО
(Золтан Ђере, „Градови и вароши Бачке почетком XIX века”,
Филозофски факултет, Нови Сад 2007)

Аутор књиге Градови и вароши Бачке почетком XIX века је Золтан Ђере, ванредни професор на Одсеку за историју Филозофског факултета у Новом Саду. Дело представља, донекле, прерађени магистарски рад под оригиналним насловом Слободни краљевски градови и трговишта Бачке према Земаљском пореском попису из 1828. године, који је професор Ђере одбранио на Филозофском факултету у Београду, 1996. године, пред комисијом у чијем саставу су били академици Василије Крстић и Славко Гавриловић.

Проф. Ђере је у свом раду настојао да на основу једног изузетно вредног историјског извора – Земаљског пореског пописа из 1828. године – расветли материјалне и социјалне подлоге развоја варошких насеља Бачке, крајем треће деценије XIX века. Угарски сабор који је заседао од 1825. до 1827, подстакнуо је низ друштвених и политичких реформи. У оквиру припрема за спровођење тих реформи, 1828. је извршен порески попис како би се откриле промене у поседничким односима опорезованих категорија становништва. На основу добијених резултата требало је извршити реформу пореског система и равномерно распоредити пореско оптерећење. Земаљски порески попис је у територијалном погледу обухватао готово целу Угарску, осим Ердеља и Војне границе. Међутим, Попис не садржи податке о категоријама становништва и имовинским предметима који нису подложни опорезивању. Угарско племство је захтевало од власти да не буде обухваћено Пописом, те у Попису недостају подаци о поседима племства, о мануфактурама, о домаћој радиности, о структури укупних обрадивих површина, о демографским односима. Недостатке Пописа, аутор је настојао да надомести подацима из временски блиских извора.

Проф. Ђере је у свом раду приказао стање у социјалним односима, пољопривреди, сточарству, занатству, трговини и поседовним односима у шеснаест варошких насеља Бачко-бодрошке жупаније у трећој деценији XIX века. Радам су обухваћена три краљевска града: Суботица, Сомбор и Нови Сад, и тринаест трговишта:

Сента, Бечеј, Кањижа, Бачка Паланка, Бездан, Темерин, Кула, Апатин, Бачка Топола, Футог, Станишић, Озаци и Бач.

Аутор је укратко приказао развој статистичке делатности у Угарској, као и развој пореског система у феудалном периоду. Околности настанка Пописа и његове унутрашње карактеристике подробно су разјашњене. У извођењу конскрипција учествовали су палатин, Земаљска комисија, управно-административне јединице (жупаније, градови и срезови) и пописни повереници. У Попису је сакупљена огромна количина података, које је проф. Ђере анализирао и компарирао, како би стекао што бољи увид у привредни и друштвени развој бачких насеља крајем двадесетих година XIX века. Бачка је у то време била једна од најбогатијих жупанија Угарске – житница Краљевине са великом стопом извоза пољопривредних производа. Захваљујући свом богатству, Бачка је плаћала и највећи порез у односу на остале жупаније. Становништво жупаније је било бројно (око 435.000) и састојало се од: Срба, Немаца, Мађара, Словака, Буњеваца, Русина и представника других народа (Грци, Јевреји, Јермени, Цинцари). Припадност различитим вероисповестима је одражавала шаролику етничку слику. На територији жупаније било је шест насеља са преко 10.000, и двадесет и једно насеље са више од 5.000 становника. Суботица је, са својих скоро 35.000 становника, била на петом месту у Угарској. Социјална структура као и поседовни односи становништва бачких насеља детаљно су обрађени у књизи.

Крајем XVIII и почетком XIX века дошло је до корених промена у пољопривреди, трговини, занатству, као и друштвеним односима. Те промене су се осетиле и у насељима Бачке. Усталила се масовна робна производња пољопривредних артикала. Појавиле су се и нове пољопривредне културе. Књига проф. Ђереа доноси обиље корисних информација о развијености земљорадње на територији Бачке – на који начин је вршено орање; како се ђубрило земљиште; какав је био квалитет ораница и њихова вредност; колики су били приноси и добити остварени од њих; колике површине су заузимале ливаде, виногради, шуме и воћњаци. Обимни приноси житарица утицали су на развој млинарске делатности. У шеснаест посматраних насеља било је око 400 млинова, што је за то време био прилично респектабилан број. Током прве половине XIX века, дошло је до значајних промена у циљевима и начину узгоја стоке. Рогата стока се све више узгајала ради продаје, добијања млека и ђубрива. Постепено се прелазило са екстензивног на полукстензивно и интензивно држање, мада је тај процес у Бачкој текао нешто спорије него у осталим крајевима Угарске, тако да је све до почетка XX века, на територији ове жупаније преовладавао екстензивни начин узгоја. У делу су приказане статистике о процентуалној расподели врста стоке, о расподели стоке по типовима насеља, о броју грла на сто становника. Бачка је предњачила у броју занатлија у односу на суседне жупаније. Нови Сад је са 79 врста заната спадао у места са развијенијим занатством у Угарској. Развоју трговине знатно је допринео Фрањин канал, којим се жито транспортовало према северу и југу. Бачка је имала далеко највише трговаца у односу на суседне жупаније. Они су

трговали пољопривредним производима широм Угарске.

Проф. Ђере је у свом раду углавном остајао у границама података које пружа Попис, без претензија да сагледа целокупну привредну и друштвену историју бачких насеља почетком XIX века. Услед наведених недостатака Пописа стиче се увид само у један, мада велик и значајан, сегмент материјалне снаге и привредне делатности варошких насеља Бачке. Подаци које Попис пружа говоре само о најнижој могућој моћи и привредној активности, а не о стварном стању, које је свакако морало бити знатно боље од слике стечене на основу тих података. Због тога је неопходно да се при приказивању целокупне привредне и друштвене историје одређеног насеља користе извори разних врста који ће допунити и кориговати податке Земаљског пореског пописа. Иако не претендује на сагледање целокупне слике привредног и друштвеног развоја бачких насеља, књига проф. Ђереа представља значајан допринос бољем разумевању аграрних и социјалних прилика на територији Бачке и од ње би требало да пође свако ново истраживање привредне и друштвене историје на нашим просторима у XIX веку.

траг ишчитавања - Благоје ЕРАКОВИЋ

S 71, комбинована техника, 52x29 цм, 2011

Батрић ЂАЛОВИЋ

КРАТКА ХРОНИКА САРАЈЕВСКОГ АТЕНТАТА

ЛИЧНОСТИ:

Гаврило Принцип: Родом из села Обљаја код Босанског Грахова. Рођен 25. јула 1894, у петак, уочи Светог Архангела Гаврила – божијег гласника. У време хапшења ђак VIII разреда гимназије. Умро у аустријској тамници Терезин (у Чешкој, двадесетак километара од Прага) 28. априла 1918. након вишегодишње нечувене тортуре и незапамћених мучења. Преци су му припадали племену Јовићевића из црногорског Грахова. У турско време њихов задатак је био да у заседи чекају непријатеље, млетачке и аустријске чете и да тако бране босанску границу. По овом нарочитом задатку Принципови преци су добили надимак Чеко, које је онда постало и њихово презиме. Због једног Гавриловог претка (Тодора) који је био дивовског стаса а који се богато и украсно носио, са сребрним грудњаком и капом са пауновим пером, са кратком пушком и великим ножем, на белом коњу.. (А ко би са њим дошао у сукоб сећао би га се до судњег дана...) муслимани су му дали име Принцип.

Недељко Чабриновић: Рођен у Сарајеву 2. фебруара 1895. У време хапшења типограф. Умро у аустријској тамници Терезин 20. јануара 1916.

Трифко Грабеж: Рођен на Палама, код Сарајева. Рођен 7. јула 1895. У тренутку хапшења ђак VIII разреда гимназије у Београду. Умро у аустријској тамници Терезин 21. октобра 1916.

Данило Илић: Рођен у Сарајеву 27. јуна 1890. У време хапшења бивши учитељ. Осуђен на смрт вешањем 3. фебруара 1915.

Џејетко Поповић: Рођен у Прњавору 4. марта 1896. У време хапшења ђак III разреда препарандије. Умро 9. јуна 1980. у Сарајеву.

Вељко Чубриловић: Рођен у Босанској Градишци 1. јула 1886. Учитељ српске конфесионалне школе. У време хапшења једини од шест атентатора ожењен и отац једног детета. Осуђен на смрт и погубљен 3. фебруара 1915.

Васо Чубриловић: Рођен у Босанској Градишци 14. јануара 1897. У време хапшења ђак VI разреда гимназије. Умро 11. јуна 1990. у Београду

Мухамед Мехмедбашић: Рођен је 1886. у Стоцу. У време суђења сарајевским атентаторима изучен столарски радник, који је једини успео да побегне аустро-угарској полицији. Умро 29. маја 1943. после мучења од стране усташа.

Богдан Жерајић: Рођен крај Невесиња, у селу Миљевац, 1886. Извршио самоубиство након атентата на генерала Варешанина у Сарајеву 1910. Узор свих припадника Младе Босне у борби за слободу свог народа.

Надвојвода и престолонаследник Аустро-Угарске монархије Франц Фердинанд: Рођен 18. децембра 1863. у Грацу, у Аустрији. Убијен 28. јуна 1914. у Сарајеву.

Непризната супруга надвојводе Франца Фердинанда, чешка грофица Софија Хотек: Рођена 1. марта 1864. у Штутгарту, у Немачкој. Убијена 28. јуна 1914. у Сарајеву.

Тамнички стихови Гаврила Принципа – младалачки, херојски, родољубиви, неустрашиви:

*Ал' право је реко
пре Жерајић, соко сиви
Ко хоће да живи, нек мре,
Ко хоће да мре, нек живи.*

ПРОЛОГ

У Сарајеву 1910. године

На гробу патриоте и борца за слободу атентатора Богдана Жерајића заклео се Гаврило Принцип, ноћу, када је имао само шеснаест година, да ће извршити атентат на аустро-угарске тиранине и умрети за слободу и уједињење свога народа. Своју заклетву поновио је дан пре видовданског атентата у Сарајеву, 1914. године.

Из Бање Ковиљаче (неких месец дана пре атентата) Гаврило Принцип се јавља картом

Порука је послата Вукосави Чабриновић, која је тада студирала у Карловцима: „Овде сам на лечењу, но не мислим остати жив. Од мене ти Богом просто било“.

ОДЛУКА

*Београд
Крајем месеца марта 1914. година, дана непознатог –
пре подне*

Недељку Чабриновићу стигло је писмо од сарајевских чланова националне напредне омладине. Писмо је било анонимно, а на коверти се јасно оцртавала марка са самоуверним ликом цара Фрање Јосифа. У писму је исечак из новина у којем је писало: „Из Сарајева се јавља да ће надвојвода престолонаследник са својом супругом доћи у Сарајево и присуствовати маневрима, 28. јуна, на сам Видовдан“. Недељко је новински исечак прочитао и немајући времена да о томе мисли, ставио га у џеп, те је отишао да ради свој типографски посао.

*Београд, кафана „Жировни венац“, одмах повише
Зеленог Венца
Истог дана месеца марта 1914. - поподне*

У београдској кафани „Жировни венац“ Недељко наручује кафу и чита новине. До њега билијар игра Гаврило Принцип са двојицом Босанаца, који су однекуд из Крајине. По завршетку игре Недељко показује исечак Принципу, очекује његов коментар, али му Принцип ништа не говори. Као и увек озбиљан је и ћутљив. Недељко вест поново ставља у џеп, заборавља је и одлази на посао.

*Београд – кафана „Златна Моруна“, на Зеленом Венцу
Истог дана месеца марта 1914. - увече*

По завршетку вечере у кафани „Златна Моруна“ Недељку прилази Принцип и позива га да изађу напоље да разговарају о оној вести. Недељко одмах помишља да Принцип мисли на атентат. О атентатима као средствима борбе за народну слободу он му је и раније, у Сарајеву, говорио. У јануару је Владимир Гађиновић из Швајцарске писао Принципу писмо, да се он и Илић ангажују за извршење атентата на Франца Фердинанда. Током јануара Принцип је много читао о руским револуционарним борбама. Сваке ноћи је сањао да је атентатор и да се бори са жандармима.

Одлазе у парк на Обилићевом венцу. Принципове очи су ужарене. Ћутљив је као и увек. Када га Недељко упита шта мисли Принцип га гледа тешким погледом и каже: „На нама је да га живог не пустимо натраг у Беч“. Недељко тада пита шта мисли, ко би то могао да учини, на шта Принцип кратко каже: „Ја, ти и Данило Илић“. Један другом пружају руку. Идеја која је у њима већ дуго времена тињала тога дана била је донета.

Недељко не може, касније, на суђењу да се сети да ли је тада, или нешто доцније, Принцип рекао: „Улазак надвојводе на Видовдан говори српском народу да му нема ни слободе, ни уједињења“.

Београд, почетком маја 1914.

Чим се вратио у Београд, од своје куће на Палама, након ускршњих празника, младобосанац и национални борац Трифко Грабеж се сreo са Принципом. Овај му је поверио да ће убити надвојводу Франца Фердинанда. О томе су њих двојица и раније

водили опште разговоре, али га је тек сада Принцип упутио у своје намере. Саопштио му је да се и Чабриновић одлучио на тај атентат. Заједно са Принципом Грабеж је становао код исте газдарице. Он им се са одушевљењем придружује. Иако васпитаван у свештеничкој породици и по хришћанским начелима, током школовања усхићено је прихватио национално-револуционарне идеје.

У свом последњем пролећу на слободи ишла је уздигнутих глава београдским улицама прва видовданска атентаторска тројка, помало замишљено, више гладна него сита, али храњена истим идејама: уједињењем свих јужних Словена, са сталним сновима о слободи свога народа и рушењу Хабзбуршке тиранске империје. Пунога срца и празних џепова, били су спремни да се за ове циљеве жртвују. Нису знали да ће њихови састанци створити колосалне последице и да ће својим чином написати нову историју. Још мање су претпостављали да ће њихова одлука и акција бити повод Првом светском рату. Толико далеко нису ишли ни у својим најсмелијим визијама. Оно што је сваки од њих сањао на јави био је другачији и бољи живот.

ПРИПРЕМЕ

Београд, април 1914.

Принцип интензивно размишља како с речи прећи на дела. Могли би заједно да скупе новац да узму револвере. Чабриновићу као типографу понешто би остало од плате, а Грабеж стоји добро јер му новац шаље отац свештеник. Ипак, после дужег размишљања одлучио је да се обрати Милану Цигановићу поверенику црнорукаца, за кога је знао да, као комита, има бомбе. Цигановић је обавестио четничког војводу и мајора Војислава Танкосића, такође члана српске тајне организације „Црна рука“, или како се званично називала: „Уједињење или смрт“. Танкосић је реферисао тада ђенералштабском потпуковнику Драгутину Димитријевићу Апису вођи црнорукаца и чувеном предводнику завереника у Мајском преврату, приликом убиства краља Александра и краљице Драге Обреновић. Црнорукци су тежили уједињењу свих јужнословенских народа. Била је то још једна сличност са тајном револуционарном организацијом српске патриотске омладине „Млада Босна“ којој је припадао Гаврило Принцип.

Успоставивши везу са Цигановићем, а који је добивши одобрење од Аписа, после извесног времена им је казао да ће им дати бомбе. Као и Принцип и Апис је био велики патриота и борац за слободу и уједињење свих Срба у једну државу те је сматрао да је добро помоћи ову младобосанску групу „да не седи беспослена“. Они су сами дошли на идеју о атентату, док Апис није био иницијатор атентата, нити је предвиђао да би он могао да произведе огромне последице за Србију и читав свет.

Цигановић је Принципу рекао да бомбе експлодирају тек

после неколико секунди, те успех није сигуран, зато су им потребни и револвери. Видевши да новца немају, обећао је да ће их набавити. Убрзо им набавља четири револвера и шест бомби.

Принцип је писао свом пријатељу Данилу Илићу да ће оружје имати, те да нађе још другова који ће учествовати у атентату. Илић је тако организовао и другу тројку сарајевских Младобосанаца: Васу Чубриловића, Цветка Поповића и Мухамеда Мехмедбашића обезбедивши им из Тузле пиштоље и бомбе.

Београд, Топчидерска шума, 27. мај

Тројица завереника: Гаврило Принцип, Недељко Чабриновић и Трифко Грабеж, вежбају у шуми гађање из пиштоља. Ни један од њих није служио војску, нити био на комитском курсу да би знао како се рукује оружјем. Као главна мета служи им стабло хрasta које је имало облик људског тела. Принцип се показао као најбољи стрелац. Затим су пуцали у мету и опет је најбољи био Принцип.

*Београд, 28. мај, тачно месец дана пре
Видовданског атентата*

У Београду, пре него што ће кренути за Босну, дају један другом завет ћутања, да никоме неће говорити о атентату. Принцип је пред свима изговорио цитат из једне књиге: „Што твој непријатељ не треба да зна, немој рећи ни свом пријатељу. Ако тајну прећутим онда је она мој роб. Ако је кажем, ја сам њен роб. На дрвету ћутања виси његов плод - мир“.

Крећу из Београда носећи дрвени сандук у којем су четири револвера и шест бомби. Кренули су лађом за Шабац, а затим пешице до Лознице. Мајор граничне трупе Љуба Вуловић члан тајне организације „Уједињење или смрт“ организовао је њихово пребацивање. При преласку Дрине су се раздвојили. Принцип и Грабеж са сандуком једним путем, а Чабриновић другим. Рибари су их спровели кроз гранични сектор. Цео народ је тад био завереник: сплавари на Дрини, рибари, воденичари, омладинци и интелектуалци. У свим тим напаћеним и пониженим људима тињало је незадовољство и мржња према освајачу. Најпре су путовали бродом, затим чамцима, таљигама и пешице, док после два дана и две ноћи нису уморни, блатњави и поцепани стигли у Тузлу где су привремено сместили оружје. Недељама након њиховог одласка у пограничним селима шапат је ишао у тихим кафанама и кућним поселима о тројици тајанствених људи, који су пошли на обрачун са Аустријом, али нико није ни помишљао да о томе обавести жандаре, који су просто начикнани били на сваких десетак километара пута кроз Босну. Сандук са оружјем оставили су поузданој особи која је требало да га преда ономе ко донесе пакло цигара истог назива које та поуздана особа пуши. Било им је потребно осам дана да стигну у Сарајево. После неколико дана од одласка Принципа, Грабежа и Чабриновића из Тузле, по сандук је дошао Данило Илић, доневши уговорено пакло

цигара и одневши оружје у Сарајево својој кући. Он га је код себе задржао све док није дошло време да се раздели. Тек у Сарајеву Данило Илић је свим атентаторима осим револвера, поделио и ампуле са цијанкалијом да их прегризу у часу успелог атентата.

*Аустрија, Беч – место живљења аустро-угарског престолонаследника
Ко је престолонаследник надвојвода Франц Фердинанд?*

Надвојвода Франц Фердинанд је војнички васпитан, одличан спортиста и мачевалац, страстан ловац, бруталан и суров човек, веома заљубљен у своју жену, неомиљен међу својим сународницима. Сваке године, а посебно у пролеће и јесен из Беча је одлазио у лов. Било је то брутално и сурово иживљавање. Слуге би гониле животиње пред њим, непрестано му пунећи пушке најразличитијих калибара, док је надвојвода из аутомобила, са мазге, или пешице пуцао на сваку животињу коју би спазео, од медаведа и дивокоза, до зечева и птица. Животиње су остављали на месту где су убијене. Када би, за ту прилику нарочито припремљени бележници, записали његов хиљадити поен, мерећи му сваки хитац, надвојвода би био задовољан и тек тада је са пуцањем престајао. Стога, произилази, да би само за једно пре подне, или у току једног дана, убио хиљаду животиња. Његова ловачка колекција је бројала више од пет хиљада трофеја: јеленских рогова, пуњених медведа, глава дивојараца и свих других животиња.

У дневницима надвојводе Фердинанда записано је да је у младости обишао Индију, Северну Америку и Аустралију како би ловио. Дивљи Запад за њега је био „право разочарење“ - записао је надвојвода, јер „гризлији којима се толико надао, нису желели да беже од његових метака“. У Индији је покушао обичном сачмаром да убије раже у води. Касније је прешао на веће примерке животињског света, убијајући чак и слонове. Свакодневна пуцава оштетила му је бубну опну, те му је слух ослабио. На обронцима Хималаја је ловио тигрове. У Цакрти је убио крокодила. У Аустралији је ловио кенгуре.

Мада је свуда био лепо дочекиван, те су у његову част испаливани ватромети (у Индији) и салутирале му читаве артиљеријске батерије (у Јапану) ипак, није имао превише разумевања према локалном становништву. Тако је Кинезе назвао „преварантима“, а факире у Момбају „ленштинама“. У једном случају јесте показао „разумевање“. Одобрив је чин насиља, када су староседеоци, несрећни Аборицини, убили 31 досељеника. Привлачиле су га кланице, затвори и места погубљења. Посетио је Нову Каледонију која је у то време била огроман затвор. На острву је тада живело 8.000 робијаша сабијених у баракама од по педесет људи. О њима је забележио: „Ово је отпад друштва. Ови људи су без изузетка сви учинили нешто нечувено“. Приликом посете Јапану одлучио је да се тетовира и одабрао мотив великог змаја на руци. У Северној Америци веома му је сметало што је пушење свуда забрањено, што су људи без манира и што је храна лоша.

Аустрија, Беч. Видовдан - на вест о смрти престолонаследника

Вест о погибији престолонаследника и његове супруге у Бечу је, као и свака вест такве врсте, природно узбудила многе, али је изазвала упадљиво мало жалости, а много олакшања. У Будимпешти, другој престоници Монархије, чак су показивали радост што је отишао велики противник аутономије Мађарске. Књижевник Штефан Цвајг се касније сећао: „Људи су брбљали и смејали се, касно увече музика је у локалима опет свирала“. Од њега су многи зазирали, плашили га се, очекујући од њега једино зло. Стари цар је вест о престолонаследниковој смрти пропратио речима: „Свевишњи је коначно увео ред“.

УОЧИ АТЕНТАТА

Сарајево, недељу дана пре Видовдана

Принцип жели да пре атентата одужи све своје дугове. Последњу недељу уочи атентата запослио се у „Просвети“ где је преписивао записнике седница и за то добија неких 10-15 круна. Спава свако вече са бомбом под покривачем.

Одлази и у кафану, где као и увек страсно игра билијар. Тада по први пут конзумира алкохол како не би изазивао подозрење.

Као и увек пуно чита. И када је био најгладнији није хтео да прода своје књиге које су за њега значиле прозор у бољи и узвишенији свет. У њима је тражио потврду за своје идеје. Проводи пуно времена у библиотеци, што му је навика од првих дана доласка у Сарајево. Изјављује: „Књиге за мене значе живот“. Најмилији песник му је Милан Ракић. Воли и Његоша. Посебно су му омиљени стихови из „Шћепана Малог“:

„Зло чинити ко се од зла брани,
ту злочинства није никаквога“...
као и:
“А Богу је жертва најмилија,
поток крви кад провре тиранске“...

Ни са ким се не састаје. Не дебатује. Испод спољњег мира у њему тиња пламен националног одушевљења.

Одлучује да умре за своју идеју. Одлази више пута на гроб Богдана Жерајића у Сарајеву, који је међу омладином тога доба имао култ хероја попут Карађорђа. Он је био узор неустрашивог, идеалног борца за слободу. Жерајић је заступао потребу бескомпромисне борбе против Аустроугарске. Свој став у политици потврдио је покушајем атентата на поглавара земље генерала Маријана Варешанина. Жерајићев атентат није успео, а он је извршио самоубиство на месту атентата како би пресекао сваку могућност истраге. На Жерајићевом гробу Принцип се увек изнова заклиње на атентат на тиранина

Франца Фердинанда да би учврстио своју одлуку, обновио своју снагу и чврстину карактера. На атентат га покрећу љубав према свом роду и освета за народне патње.

У мислима му је често породица и сви чланови старе задруге. Сећа се тешког живота својих родитеља и своје браће на селу. Присећа се мајке Нане, окретне, отворене, смеле и одлучне жене, озбиљне и хитре, вичне сваком послу, која по читав дан ради а при том „пева као анђео“. Она је несаломиве воље какву је и сам од ње наследио. Види оца Петра, малог, кошчатог сељака, црвена, препланула лица, благог, доброћудног и насмејаног погледа, поштара савесног у раду, побожног, који није пио, ни псовао, који је постио сваки пост и који није пропуштао ни једну литургију, као ретко ко од кметова у Грахову Пољу. Види га како у слободно време сади дрвеће дуж цесте која води од Обљаја до Грахова. Како кад снег завеје, оставља кола те на својим леђима носи пошту тешку и по 30 килограма преко читавог дана.

Последњу ноћ пре атентата Принцип је провео у Сеизовој кафани у тихом веселу, мада никад није био бoем. И тада као и увек, миран је и ћутљив. Млади људи су помало пили вино, тихо певушили у предасима разговора, па је копрена меланхолије у једном моменту спала и са Принципове душе а он је као ретко кад био прилично добро расположен. Само наизглед. Нико га није добро познавао. Умео је да своје узбуђење прикрије, да овлада њиме, да га потисне и наизглед изгледа миран. Заправо сав је био у сутрашњем дану. Те последње ноћи на слободи сводио је рачуне свога кратког живота за који је мислио да ће већ наредног дана бити завршен. Пијући црно вино већ исте те вечери гледао је смрти у очи, спреман као и његови стари да је сачека у заседи-чеки. Волео је своје пређашње презиме Чека и једно време хтео да га врати. Било је нечег аскетског у самотном Принципу. И нечег дружељубивог у Гаврилу који је хтео да види људе за које је знао да ће их још једном на том месту срести.

АТЕНТАТ

Сарајево, јутро на Видовдан 1914. године, ведар и сунчан дан

Са звоника цркава одјекивала су звона. Око звоника у јатима летели су голубови. Летели су мирно. Ширили су своја крила показујући пролазницима како је слобода лепа.

Најповољније место за атентат на надвојводу Франца Фердинанда био је Апелов кеј, дуга улица крај обале реке Миљашке која води од железничке станице до градске већнице. Било је објављено да њоме треба да прође свечана поворка аутомобила. Људи су се окупљали дуж Апеловог кеја. Понегде су били окупљени у већим групама јер су мислили да ће са појединих места моћи боље да виде престолонаследника и његову пратњу. Ходали су тамо-амо, разговарали, смејали се. Шест завереника било је подељено у три групе. Били су бледи, напрегнути, укочених израза лица и сви до једног узбуђени. Поједини од њих упадљиво одевени. Ипак, десило се да ни један од њих није изазвао ничију сумњу.

Запосели су правац кретања престолонаследникове поворке аутомобила на свим важним тачкама. Први је био постављен Мухамед Мехмедбашић на углу улице која је излазила на обалу, на плочнику испред тадашње аустријске банке. Мало даље од њега, такође на плочнику, на истој страни улице стајао је Васо Чубриловић. На супротној страни, готово преко пута њега, само мало укосе стајао је Недељко Чабриновић, а преко пута њега, насупрот мосту Ћумурији, био је Цветко Поповић. Недалеко од Поповића, стајао је Данило Илић који је до последњег трена проверавао да ли је свако од атентатора на свом месту. Гаврило Принцип је стајао на плочнику пред Латинском ћупријом, док је Трифко Грабеж чекао на свом месту недалеко од саме већнице.

Шесторица људи, са шест бомби и четири револвера, са шест папирића у џеповима, у којима је био смртоносни цијанкалиј, чекали су да наступи њихов час. У свакој групи било је, дакле, по двојица. Прва двојица имали су задатак да отпочну атентат бомбама. Ако би они промашили на ред би дошла друга двојица. План је био да сви атентатори буду постављени на раздаљини од отприлике три стотине метара.

Када је поворка са колима престолонаследника кренула чуло се клицање и звуци војничке музике. Атентатори су уздрхтали. Топовске салве са околних тврђава учестале су, црквена звона забрујала су још силније него до тада. Маса око њих се усколебала.

Мехмедбашић се спремао да активира и баци бомбу, али га је маса одгурнула с места где је стајао управо у тренутку када је наишла поворка аутомобила. Одбачен у позадину изгубио је преглед ситуације и није видео ни један од шест аутомобила који су доста лагано промицали обалом. Видео је зато жандаре у близини и поколебао се од даље акције. Одустао је.

У првом аутомобилу била је полиција, у другом начелник града Фехим ефендија Ћурчић и са њим владин повереник за град Сарајево др Герде, у трећем престолонаследник Фердинанд са својом супругом Софијом, наспрам које је седео поглавар земље генерал Оскар Поћорек, а на седишту поред шофера седео је власник аутомобила гроф Харах, шеф добровољачког аутомобилског корпуса. У четвртом аутомобилу седели су један гроф, два барона, од којих је један био Поћореков ађутант и грофица – дворска дама, Софијина пратилица. У последња два аутомобила смештена је остала престолонаследникова пратња.

Аутомобили су прошли и положиј Васе Чубриловића. Колона возила се и даље кретала и ништа се није дешавало. Као да су дотадашњи млади завереници били зачарани. Прошли су и место на коме је стајао Цветко Поповић који је стајао као паралисан и пропустио свој тренутак. А онда је на сцену ступио Недељко Чабриновић који се није дао збунити у одсудном часу.

*Сарајево, на Видовдан 1914. године, у 10:25 минута -
Чабриновић баца бомбу*

Један високи младић, који је до тада стајао у друштву са неким младићем „мутавим Морицом Алкалајем“, с којим су се шегачиле све сарајевске шаљивције, у дугом црном капуту и црном шеширу, пришао је полицијском агенту и тронуто га питао у којим је колима престолонаследник, додавши болно: „Било би ми страшно жао да га не видим“. Полицајац је показао кола са престолонаследником, а младић је истог тренутка једном руком подигао шешир и одушевљено узвикнуо: „Живео!“, а другом руком је сместа извадио бомбу из цепа, мирно скинуо с ње осигурач, куцнуо упаљач ручне бомбе о гвоздену бандеру крај зида обале Миљацке и хитнуо је на кола са престолонаследником. Био је то Недељко Чабриновић. Сво време показивао је велику хладнокрвност, сталоженост и спремност да иде до краја. Ипак, није могао да чека и одбројава тринаест секунди, како су га комите у Београду подучавале, јер су кола са престолонаследником брзо пролазила. Та атентаторова немогућност чекања, спасила је, бар за неко време, живот надвојводе и надвојвоткиње и њихових других сапутника.

Шофер по народности Чех, видевши како ка њему у луку долеће некакав црни предмет, дао је гас, те је бомба пала на стражњи део кола, на сложени, спуштени кров. Надвојвода је замахнуо левом руком да би заштитио војвоткињу и да би одбацио шиштећи предмет. Бомба се одбила са крова аута, а затим, скотрљала на улицу и експлодирала под левим задњим точком следећих кола. Експлозија бомбе унела је панику и јаук. У колима која су ишла иза надвојводиних, бомба је лакше ранила Поћорековог ађутанта, који је одједном био сав обливен крвљу. Полицајци и детективи јурили су на све стране и хапсили свакога ко им се учинио сумњив, док је свет на тротоару викао. Рањено је још четрнаест особа, а неки од њих и теже. Једна жена која је поворку посматрала са балкона своје спаваће собе погођена је у лице и бубна опна јој је прсла. Надвојвоткиња се пожалила да осећа бол у доњем делу врата у близин плећке. Надвојвода је приметио да јој је кожа окрзнута. Шофер је открио да су поједини комадићи бомбе погодили и надвојводина кола, а затим се зачуо Фердинандов глас: „То је био неки лудак. Господо наставимо по програму“. Био је најпре уплашен, бесан, а онда и разјарен због свега што се догодило. Шофер је све време давао гас и у пуном је темпу стигао са приметним узбуђењем пред градску кућу.

Зелено перје надвојводиног генералског шешира почело је да се савија на сарајевском ветру који је дуноу са реке која живот даје.

За то време Чабриновић је зажалио што није имао револвер када је видео да му се бомба одбила од престолонаследниковог крова. Прогутао је цијанкалиј који није деловао, а онда хитро скочио са скоро осам метара високог моста у Миљацку, како би са водом попио отров и што пре се усмртио. Најзад, полицајци су га ухватили у средини оплићале реке. Отров га је пекао у устима, он се сагнуо, легао је у воду и почео да пије. Хтео је да са животом заврши што пре. Међутим,

ништа се није завршило. И даље је свега био свестан. Видео је разјарене људе како су скочили за њим у воду, како јуре према њему и како га грубо грабе. А онда се на њега сручила маса удараца изbezумљених полицајаца и ревносних патриота. Хтели су да га растргну, униште, а он се није бранио, чекао је да умре. Измрцвареног, претученог и обливеденог крвљу најзад су га спровели у затвор.

Сарајево, на Видовдан 1914. године - реакција Принципа, након праска Чабриновићеве бомбе

Чим је одјекнула детонација бомбе Принцип је као и остали атентатори потрчао са свог места. Био се ужурбаном упутио ка Недељку. Готово да није ни видео како су аутомобили пројурили поред њега. Видео је једино свога пријатеља кога су водили држећи га за обе руке и још увек га ударали, док је он посртао под ударцима. Помислио је да би било најбоље да он убије Недељка и тако спречи могућност полиције да открије организацију. Покушао је да се приближи Чабриновићу у намери да га убије те га тако спаси од даљих мука, а затим усмрти себе, али није успео да се пробије до свог саборца од помахнитале гомиле. Одустао је од те своје намере. Јасно му је било да су аутомобили већ морали стићи до већнице. Очигледно да ни Грабеж ни Данило Илић нису ступили у акцију.

Сарајево, на Видовдан 1914. године – дочек престолонаследника пред сарајевском окићеном и украшеном већницом

Пред већницом Фехим ефендија Ћурчић држи свој већ унапред припремљени поздравни говор. Поздравља престолонаследника читајући уздрхталом гласом: „Високо су срећна наша срца при милостивој посети Вашег Величанства Сарајеву, и осећам се особито срећан да је Вашем Величанству при првом кораку указана љубав“.... С муком описује силну срећу града што му је пала у част посета будућег цара и његове супруге.

Фрањо Фердинанд гризе усне. Мада зна да му овај узрујани и изbezумљени човек, на крају крајева, није ни најмање крив, он који никада није успевао да се обузда, ни сада није могао да издржи и слуша говор пун лицемерја, лажи и још у том тренутку потпуно бесмислен. Видно изневиран и поцрвенео од љутине престолонаследник прекида говорника и узвикује: „Лепо заиста! Ја вам долазим као гост а ви ме дочекујете бомбама. То је скандал...“

Преплашена супруга вуче Фердинанда тада за рукав и каже му молећиво: „Али Фриц, господа овде немају ништа с тим...“ Успева да га некако умири. Савладавши се колико-толико, мало мирнијим тоном каже: „Хајде, докрајчите тај свој говор!“ Онда улазе у већницу.

Настаје саветовање да ли постоји могућност још једног атентата. Поћорек и шеф полиције тврде да тога дана више не постоји могућност новог атентата. Престолонаследник упроно захтева да обиђе у болници свог рањеног ађутанта потпуковника фон Мериција, а његова жена је упорна да остане поред њега. Када су кренули, при

уласку у кола, Фердинанд каже својој жени: „Изгледа ми да ћемо данас добити још коју куглу...”

Сарајево, на Видовдан 1914. године, пре подне – Зашто остали атентатори нису извршили своју првобитну намеру? Ево њихових образложења током суђења:

1. Мехмед Мехмедбашић је рекао да се плашио да га не ухвате жандари који су били у близини.
2. Васу Чубриловићу је било жао војвоткиње: „Била је тако лепа и љупка. Нисам могао да пуцам, још мање да бацам бомбу. Било ми је жао Софије“.
3. Цветко Поповић се жалио на кратковидост, да није могао да распозна у којим колима је престолонаследник.
4. Трифко Грабеж је одустао да баци бомбу на месту где је био одређен да изврши атентат „јер би настрадало много недужног света“.
5. Данило Илић се све време колебао и одсудном часу одустао сматрајући да није погодно време (национално-политичко) за атентат.

Сарајево, на Видовдан 1914. године око 11 часова – Принцип извршава атентат на надвојводу Фердинанда

Принцип је након детонације Чабриновићеве бомбе био очајан. Био је потпуно сам. Нигде ни једног од његових другова, сви су се склонили. Није имао с ким да се посаветује. Мислио је да је све пропало. Било би најбоље да и он оде одавде да не падне у очи неком од агената. Али, није могао. Негде у дну свог бића и даље се надао да још све није завршено. Мисао му је долутала до Богдана Жерајића, коме се свим бићем дивио. Пре четири године Жерајић је и сам овако стајао и на мосту недалеко од овог на коме он стоји и чекао да се поглавар земље Варешанин врати са свечане седнице отварања Сабора. Богдан није имао среће, слабо је гађао из пиштоља, стога је тај надмени силник, та продана душа, Варешанин, остао жив. Жерајић је извршио самоубиство на месту атентата. Да, исто као што и он жели.

Гаврило је тако размишљао баш на углу Апеловог кеја и улице Фрање Јосифа, а онда је чуо како се разлежу узвици: „Живио!“ Кроз гомилу људи пробио се до саме радње Мориса Шелера. Игром случаја трагикомедијанта Фердинандов шофер је возећи од већнице грешком скренуо у погрешну улицу и застао колима на само неколико корака од Принципа, како би се лагано окренуо. Тротоар је био испуњен многобројним светом. Принцип је у колима пред собом видео најпре једну даму а затим и један зелени генералски шешир. Одмах је схватио ко је у ауту. Муњевито је размишљао. Најпре је хтео да баци бомбу, али је сматрао да не би могао на време да је одшрафи, а и усред тако велике гомиле људи било би му тешко да је извуче, поготово баци. Зато се у делићу секунде одлучио за друго оружје. Иако је био веома узбуђен, извукао је прилично мирно револвер из цепа и још мирнијом руком која није задрхтала уперио га према аутомобилу. Није ни нишанио, просто је само пуцао и том приликом чак и главу окренуо.

Један полицајац је уочио омаленог младића дубоко усађених плавих очију чим је овај потегао револвер и хтео је да га зграби за руку, али је други младић, Михаило Пушара, пријатељ Принципов, ногом ударио полицајца у колено и тако га омео у намери. Принцип је брзо пуцао два пута, а затим је са малим застојем праснуо и трећи пуцањ. Аутомобил је потпуно стао. Првим хицем је погодио надвојводу у врат, а другим који је био намењен гувернеру Босне Поћореку погодио је његову супругу Софију у стомак која се нагла да заштити мужа телом. Фердинанду је из грла пропиштао млаз крви и он се пажљиво нагињао ка војвоткињи док није клонуо заваљен у седиште. Софија је покушала да га подигне, а онда је и она пала мртвачки бледа на његово раме. Обоје су подлегли ранама већ на путу ка резиденцији гувернера. Иако најхладнокрвнији и најприсебнији од свих атентатора и Принцип је свој напад извео као у неком заносу, готово механички. Одмах након атентата Гаврило је покушао да узме ампулу цијанкалија, прегризао је зубима, али отров није деловао. Затим је покушао да револвером испали хитац у своју слепоочницу, али га је пре тога срушила сабља једног полицајца. На атентатора су се бацили полицајци, агенти и официри. Принцип покуша да се ослободи те му у једном трену испадне бомба зазвечавши по калдрми. Прогониоци уплашени устукнуше. Гаврило не искористи овај трен да активира бомбу и усмрти и себе и прогонитеље. Посрну, а они га шчепаше. Већ тада је био претучен. Очи, уста и уши му се залише крвљу. Поцепаше му и искидаше одело. Помахнитала маса хтеде да га линчује ударајући га немилице. Свог испребијаног, крвавог и прашњавог одведоше га у полицију где су одмах одпочеле страховите муке и нечувена голгота свих сарајевских атентатора, а посебно Гаврила Принципа.

МУЧЕЊА

Након 28. јуна 1914.

Започела су грозничава и масовна хапшење. Мучења ухапшених била су ужасна. Муке су примењиване према сваком ко је тих несретних дана пао у шаке полицији. Нарочито су хапшени Принципови другови из кафанских дружења, па чак и познаници његових познаника. Сви припадници „Младе Босне“ и атентатори су ухапшени, осим Мухамеда Мехмедбашића који је избегао у црногорске планине.

Барон Колас главни злодух полицајске истраге, бирократски прецизно, разрадио је читаву методологију испитивања ухапшеника. Попут великог инквизитора одлучио се за три врсте физичког терора, а са посебном брижљивошћу је припремао душевне муке. Мучитељи су поседовали и разне справе, инструменте и оруђа за мучење. Сваки метод имао је своје нарочите извршиоце. За груба мучења, пребијања људи, употребљавао је босанске подофицире муслимане, регрутоване из најнижих друштвених слојева, верски острашћене. Мучење помоћу техничких инструмената и најмодернијих тадашњих проналазака

вршили су пештански и бечки полицајци. На послетку су на ухапшене хушкани извежбани полицијски пси који су још били најмилосрднији.

Муслимански стражари тукли су торбама напуњеним песком, скакали ногама на трбух, вешали камење о полне органе и терали људе да са тим корачају. Најомиљенија „забава“ им је била да недужно ухапшену особу вежу да се није могла помицати, а затим би је два стражара наизменично бездушно шамарали, док се не би срушила. Тада би је поливали водом и понављали „забаву“. Мађарски агенти би гасили цигарете ухапшеницима у уста, ударали им батине по табанима док се не би онесвестили, па чак чврсто везивали људе у клупко и са њима се лоптали. Када би се мучитељи уморили од мучења уводили би псе у ћелије хапшеника. Булдози и дресирани овчари скакали би на свезане људе обарали их на земљу и чекали заповест да их изгризу. Људи су долазили близу лудилу, нарочито они који нису имали шта да признају.

СУЂЕЊЕ

Суђење је одржано од 12. до 23. октобра 1914. године у дворани војног гарнизонског суда у Сарајеву

Сви атентатори (осим једног поменутог) су ухапшени и суђено им је. Сви су били још премлади, готово деца. Најстарији међу атентарима Данило Илић имао је 24 године. Принцип, Чабриновић и Грабеж као малолетници осуђени су на 20 година робије, у тамници у Терезину, у Чешкој, али нико од њих није дочекао распад Аустро-Угарске и ослобођење своје земље. Завереницима није било нимало стало ни до суда ни до мишљења јавности. Млађи су се договорили да на суду буду што мирнији, да не употребљавају оштре изразе и да се учине приглупима, да старијима који могу бити суђени на вешање олакшају положај колико год је могуће. Сви су на овакво понашање пристали осим Гаврила Принципа који је рекао да неће бити нимало помирљив, него ће говорити како мисли, а сељак је умолио да га терете и изјаве да им је претио, или ма шта друго хоће, ако мисле да им то може помоћи. Од почетка до краја суђења Принцип се држао јуначки. Одговарао је кратко и секантно па је његово испитивање било лако јер су његови одговори били недвосмислени. Он је атентат извео својом иницијативом, нико га није наговарао већ је он друге придобијао за план. Разлози су били јасни: мржња на Аустрију - непријатељицу слободе, а циљ пуно уједињење Срба. Дело је извршио свесно и није се кајао.

На главној расправи на питање председника суда: „Којег сте политичког мишљења?“ Принцип је одговорио: „Ја сам националиста Југословен. Моја је тежња ујединити све Југословене у којој било државној форми и ослободити их од Аустрије“. На уобичајено питање председавајућег: „Сматрате ли се кривим? Гаврило је одговорио: „Злочинац нисам јер сам уклонио онога ко је чинио зло. Мислио сам добро. За престолонаследникову супругу је изјавио да му је жао што је у атентату изгубила живот, јер да ни он ни ико други није имао нити

могао имати намере да се тој жени учини неко зло. Била је то њена зла срећа што је метак намењен Поћореку погодио њу и усмртио је.

За учињено дело атентата Принцип је изјавио да се не каје и спреман је да за њега прими сваку одговорност. Није се препирао са судијама па су и судије временом почеле да му се обраћају са видљивим поштовањем. Са својим адвокатом, који му је додељен по службеној дужности није хтео да говори. Принцип му је рекао: „Идите ви и браните оне којима можете помоћи, моја је ствар јасна и само ћете трошити време“. Ништа га током процеса као ни током робовања није сломило и поколебало. До краја је остао доследан себи.

У узбуђењу многи млади завереници су говорили и оно што нису хтели и што није било тачно. Тако је Иван Крањчевић уместо да одговори да су хтели уједињење свих Словена у оквиру монархије, рекао да су хтели Југославију са краљем Петром на челу. Сви су га изненађено погледали и настао је један трен тајац. На изласку из суднице Крањчевић је рекао Принципу: - Збунио сам се Гавро... Жао ми је што сам рекао да смо желели краљевину Југославију.

- Ништа не смета. Драго ми је што си то рекао. Ионако се сувише млако говори – сталожено је одговорио Принцип.

Пресуда против сарајевских завереника прочитана је 28. октобра 1914.

Судије су биле обучене у црне одоре што је значило да има смртних пресуда.

На крају суђења пресуда судија је донела троје вешала и много година робије атентаторима. Вељко Чубриловић, Данило Илић и Мишко Јовановић су осуђени на смрт и обешени су 3. фебруара 1915. у дворишту војног затвора у Сарајеву. Поднели су смртну казну мирно и достојанствено. Уочи извршења смртне казне Вељко Чабриновић читао је Свето Јеванђеље по Јовану и сво време био само на белом хлебу.

Од тринаест завереника који су осуђени на сарајевском процесу 28. октобра 1914. на временске казне, петорица најмлађих изашли су из затвора живи. Од осталих осморо већина их је страдала на робији, у току рата, од туберкулозе и рђаве исхране, а један је и полудео од глади. Принцип се борио најдуже и био је жив све до неколико месеци пред распад Хабсбуршке монархије.

Три главна атентатора Принцип, Чабриновић и Грабеж, упућени су на тешку тамницу, на издржавање казне у војни затвор у Терезину, 2. децембра 1914. а заправо, изложени су постепеном умирању. Остала десеторица завереника пребачени су у Зеницу, највећи затвор у Босни и Херцеговини.

Од главне атентаторске тројке најпре је умро Недељко Чабриновић у јануару 1916, затим Трифко Грабеж у октобру исте године, а Принцип је у мукама издржао највише, упокојивши се 28. априла 1918. године.

Принципу је на суђењу недостајало двадесет осам дана да буде осуђен на смрт. Тужилаштво је на сваки начин покушавлао да га осуди смртном пресудом. По налогу аустроугарских власти полицајци црно-жуте монархије отишли су чак у Принципов родни крај и нашли свештеника Билбију који је имао књиге у којима је био уписан

Принципов тачан дан рођења и крштења. Најзверскије су тукли и мучили свештеника не би ли преправио датум Гавриловог рођења, али је свештеник пре хтео да умре него да промени и једно слово и један број у књигама. Неколико дана доцније од последица батинања и мучења овај храбри свештеник је преминуо.

РОБИЈАЊЕ

Након прочитане пресуде поједини осуђени су упућени у затворе Терезин а други доцније у Мелесдорф

У злогласном затвору Терезину, у Чешкој, сарајевски атентатори смештени су у најгоре могуће влажне ћелије. Спавали су на голим даскама. У самицама. Мучени су глађу. Умирили су релативно брзо. Добијали су најпре упалу плућа, а затим и туберкулозу. Ипак, од читавог зла који су доживљавали, понекад су им сопствене мисли бивале најтеже. У тамници није као на слободи. Људи су упућени сами на себе. Цео живот пролази у мислима, па и најмања погрешка покрај које би на слободи сасвим мирно прошли, у самици запиње за очи те се сами од себе стиде и љуте да су то тако урадили и зашто то није боље испало. Према сопственом карактеру поједини затвореници из властитих погрешака извлаче корист и поуку за будући свој живот, сећајући се увек оних својих очајних часова у затвору, док други сасвим подлежу очајању и душевно падају толико да више не устају.

Гаврило Принцип је био затворен у тамницу, са гвозденим оковима на ногама, лежећи на голим даскама, где је полагано умирао од глади и болести, као и други завереници. Пребијан је систематски, буквално свакога дана. Од 1916, нови управник затвора „није сматрао за своју дужност да му од суда одређену казну пооштрава“. Са новим управником је чак био ослобођен сталног ношења окова (1916. године) када би се враћао из болнице. И поред повременог престанака тортуре, затвор у Терезину је био пакао на Земљи. Сталан боравак у самици и непрестана изолација у терезинском казамату већ су сами по себи били тешко подношљиви. Свакодневне увреде и псовке од стране чувара биле су уобичајене. Принцип је у оковима био у влажној ћелији, пуној глодара (крупних мишева и других животињица које живе и обитавају у отпадним водама и канализацијама). Храну су завереници добијали сваки трећи дан. Гаврило је добијао следовање тек сваки пети дан. Нешто што је пре било спљачина него чорба и што је због своје црне боје називано „кафа“ давано је робијашима. Сваки разговор са Принципом сво време његовог робијања био је строго забрањен. Никоме није било дозвољено да га посећује. Како је сачувао здрав разум у овим нечувеним менталним и физичким страдањима и остао од краја психички стабилан то никада нећемо сазнати. Мучења којима је Принцип био подвргнут била су бројна. Посебно ужасно мучење - „специјалитет“ било је када би га затворски чувари ставили у дрвено буре у које је претходно било закуцано мноштво оштрих ексера, па би га котрљали у таквом бурету док би се велики ексери забадали у Гаврилово израђавано младо тело.

Луиђи Позек, рибар и тежак из Истре, који је робовао заједно са Гаврилом Принципом (1916-1917) и гледао његово умирање, преживевши робијашки пакао аустроугарског затвора Терезин сведочио је о ономе што је тамо видео. Након неколико дана боравка у затвору приметио је сувоњавог младог затвореника, који је личио на људски костур. Младић из Босне био је измасафриран свуда по телу, чак и по лицу. На лицу младића умрљаног траговима крви и дубоких посекотина, зјапиле су црне и црвенкасте живе ране, које су сведочиле о зверским мучењима. Због свега овога, говорио је Луиђи, био је живи леш који није имао ни четрдесет кила. Он се издвајао од осталих затвореника управо због трагова од батина и мучења. Преживели робијаш је причао да је и сам осећао велики бол због стања у коме је био Принцип и поступања према њему. Тражио је да га посети и разговара са њим, али му је сваки контакт био онемогућен.

При крају свог живота на зиду ћелије, кад му је једна рука већ била ампутирана високо изнад пазуха (а ни до руке му више није било нимало стало), другом руком је исписао на зиду самице своје последње стихове: „Наше ће сјене ходати по Бечу, лутати по двору, плашити господу“.

Умро је од туберкулозе костију након четворогодишњег тамновања у нељудским условима и након монструозне тортуре. Био је кост и кожа, али не и сломљеног духа. Груды су му биле прекривене великим туберкулозним гнојним ранама, величине тањира. Сваког другог дана морао је ићи на преврћање у гарнизонску болницу. Зглоб десног лакта туберкулоза је толико била уништила да се горњи и доњи део руке морао везивати сребрном жицом. Зашто је лекарима било забрањено да му ампутирају доњи део руке, који више ничему није служио, питање је. Тек кад се више није имало куд читава рука му је ампутирана. Иако болестан и сасвим слаб духовно је остао свеж до краја, подносећи све са стоичким миром.

Једино што Гаврилу нису никада могли оковати били су његови снови. И будан је сањао о животу. О љубави. О ближњима. Ни ужасна усамљеност, ни болесна равнодушност, нису му могли одузети снове. Он, мртавац на пакленом одсуству, на голготи у Терезину, коме је забрањено да живи и да мре, поништен као људско биће, трупло коме је згажен сваки и најмањи вид слободе, великомученик са гвозденим букагијам место ореола. Још само сном је умео да извије животну искру у допуштеним тренуцима присећања.

Сећао се свитања на Граховом Пољу... Планинске чаролије праскозорја... Себе пастира како иде за стоком... Торбице с мало хране... Пар драгих књига и старих писама... Куће склепане од брвана и дасака са кровом од шиндре... Дечака како чита крај огњишта од набијене глине... Болно су му недостајале књиге (поверио се адвокату бранитељу Рудолфу Цистлеру у једном од ретких разговора у време тамновања)... Сећао се својих родитеља... Своје браће... Своје једине ђачке љубави... Своје снаге смештене у малом телу, која му је у самици ишчилила... Живота као његовог, а не више његовог... Још само на кратко... У измаглици свести престаје бол... Траје само оно што нема облик... Остаје само идеја... Једина сламка спаса... Вечни предели

непостојања... Другачијег постојања... Губи му се пред очима сваки вид... Почиње беличасти бескрај... Густе магле планине Динаре...

ЕПИЛОГ

Шта је Франц Фердинанд тражио у Сарајеву на њему туђој, а од његове земље окупираној територији? Зашто је ратоборним и провокативним великим војним маневрима на Дрини сипао со на рану сиромашних, обесправљених, потлачених, увређених и окупираних становника Босне и Херцеговине? Зашто је газио слободарска осећања, право на независност свих народа? Зашто је демонстрирао силу управо на један од највећих српских празника Видовдан?

Аустро-Угарска је чином анексије извршила државни тероризам над Босном и Херцеговином, погазила тадашње међународно право као и одлуке Берлинског конгреса, а о поштовању људских права да и не говоримо. Важно је подсетити да аустријски парламент никад није ратификовао анексију, те самим тим Принцип ни на који начин није био терориста јер он чак ни формално, а ни правно, није ни био поданик црно-жуте монархије. Принцип је терориста колико и косовски јунак Милош Обилић који је убио освајача турског султана Мурата. Гаврило Принцип је српски херој, патриота, револуционар, борац за слободу, великомученик. Срамно је поредити Принципа са тероризмом као када би италијанског револуционара и националног хероја Ђузепеа Гарибалдија који је суделовао у борби за независност Италије у рату против Аустрије грдили таквим именом.

Принципови пуцњи су пуцњи у окупатора у војној униформи, узурпатора и освајача који је на себи својствен арогантан начин потпуно игнорисао права свих народа у Босни и Херцеговини на окупираној територији од стране Аустро-Угарске. Револуционарну омладинску организацију „Млада Босна“ чинили су и Срби и Хрвати, и Муслимани и Јевреји, дакле сви обесправљени народи Босне и Херцеговине, окупирани од стране Аустро-Угарске монархије. Дакле, Франц Фердинанд је за Принципа био представник омраженог режима и тиранин, а традиција тираноубиства сеже још у античка времена. Не треба заборавити да је у Принципово време Европа навикла на атентате и да Гаврилов чин није био нити усамљен нити јединствен. Сав континент је буктао од немира и чежње за променама које су тада биле ускраћене многим народима. Надвојвода Франц Фердинанд, познат по својој антисрпској и антијужнословенској политици, јесте за младобосанце, као и за све житеље Босне и Херцеговине, био један од најомраженијих представника наметнутог режима. Припадници „Младе Босне“ којој је читавом својом слободољубивом и младалачком душом припадао и Принцип, сматрали су да је атентат у то време једини могући пут отпора који може довести до националне слободе. Принцип је био национално, али и пројугословенски настројен: залагао се за националну самосталност, али је и тежио уједињењу свих јужнословенских народа, али без туђе власти и силе, без принудног живљења под окупацијом. На питање суда зашто је пуцао

у надвојводу Фердинанда сам Принцип је на суду одговорио: „да бих ослободио свој народ од туђинског јарма“.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Др Антонић Здравко, *Сведочење Васе Чубриловића о Сарајевском атентату и свом тамновању 1914-1918*, зборник Матице српске за историју 46/, Нови Сад, 1992.
2. Дедијер Владимир *Сарајево 1914*, Просвета, Београд, 1966.
3. Живановић Ж., Милан, *Сарајевски атентат. Изворне стенографске биљешке са главне расправе против Гаврила Принципа и другова одржане у Сарајеву 1914. – Издање Државног архива НР БиХ, Сарајево, 1954.*
4. Јевђевић Доброслав *Сарајевски завереници – Видовдан 1914*, Фамилет, Београд, 2002.
5. Јевтић Боровоје, *Сарајевски атентат: сећања и утисци*, Штампарија Петра Н. Гаковића, Сарајево, 1924.
6. Крањчевић Иван *Успомене једног учесника у Сарајевском атентату*, Свјетлост, Сарајево, 1964.
7. Љубибратић Драго, *Гаврило Принцип*, Нолит, Београд, 1959.
8. Мићановић Славко, *Сарајевски атентат*, Стварност, Загреб, 1965.
9. Парезанин Ратко, *Гаврило Принцип у Београду*, Catena Mundi, Београд, 2013.

КР 34, комбинована техника, 15,5x10,5 цм, 2012

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Небојша Деветак. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Нови Сад : „Будућност”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407

